

TÜRK SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ

TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK STANDARTLARIN YÜKSELTİLMESİ

TARTIŞMALAR
VE
SON GELİŞMELER

Aralık 1999
(Yayın No. TÜSİAD-T/99-12/274)

Meşrutiyet Caddesi, No.74 80050 Tepebaşı/İstanbul
Telefon: (0212) 249 54 48 - 249 07 23 • Telefax: (0212) 249 13 50

Tüm hakları saklıdır. Bu eserin tamamı ya da bir bölümü, 4110 sayılı Yasa ile değişik 5846 sayılı FSEK.'nu uyarınca, kullanılmazdan önce hak sahibinden 52. Maddeye uygun yazılı izin alınmadıkça, hiçbir şekil ve yöntemle işlenmek, çoğaltılmak, çoğaltılmış nüshaları yayılmak, satılmak, kiralananmak, ödünç verilmek, temsil edilmek, sunulmak, telli/telsiz ya da başka teknik, sayısal ve/veya elektronik yöntemlerle iletilmek suretiyle kullanılamaz.

ISBN : 975-7249-97-1

Lebib Yalkın Yayınları ve Basım İşleri A.Ş.

ÖNSÖZ

TÜSİAD, özel sektörü temsil eden sanayici ve işadamları tarafından 1971 yılında, Anayasamızın ve Dernekler Kanunu'nun ilgili hükümlerine uygun olarak kurulmuş, kamuya yararlı çalışan bir dernek olup gönüllü bir sivil toplum örgütüdür.

TÜSİAD, demokrasi ve insan hakları evrensel ilkelerine bağlı, girişim, inanç ve düşünce özgürlüklerine saygılı, yalnızca asli görevlerine odaklanmış etkin bir devletin varolduğu Türkiye'de, Atatürk'ün çağdaş uygarlık hedefine ve ilkelere sadık toplumsal yapının gelişmesine ve demokratik sivil toplum ve laik hukuk devleti anlayışının yerleşmesine yardımcı olur. TÜSİAD, piyasa ekonomisinin hukuksal ve kurumsal altyapısının yerleşmesine ve iş dünyasının evrensel iş ahlakı ilkelerine uygun bir biçimde faaliyette bulunmasına çalışır. TÜSİAD, uluslararası entegrasyon hedefi doğrultusunda Türk sanayi ve hizmet kesiminin rekabet gücünün artırılarak, uluslararası ekonomik sistemde belirgin ve kalıcı bir yer edinmesi gerektiğine inanır ve bu yönde çalışır. TÜSİAD, Türkiye'de liberal ekonomi kurallarının yerleşmesinin yanı sıra, ülkenin insan ve doğal kaynaklarının teknolojik yeniliklerle desteklenerek en etkin biçimde kullanımını; verimlilik ve kalite yükselişini sürekli kılacak ortamın yaratılması yoluyla rekabet gücünün artırılmasını hedef alan politikaları destekler.

TÜSİAD, misyonu doğrultusunda ve faaliyetleri çerçevesinde, ülke gündeminde bulunan konularla ilgili görüşlerini bilimsel çalışmalarla destekleyerek kamuoyuna duyurur ve bu görüşlerden hareketle kamuoyunda tartışma platformlarının oluşmasını sağlar.

TÜSİAD tarafından 20 Ocak 1997 tarihinde kamuoyuna sunulan “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri” başlıklı raporla ve içerdığı konularla ilgili kamuoyu tartışmalarını ve gelişmeleri ortaya koymak ve değerlendirmek amacıyla hazırlanan “Türkiye’de Demokratik Standartların Yükseltilmesi -Tartışmalar ve Son Gelişmeler” başlıklı bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi öğretim üyesi Prof. Dr. Bülent Tanör tarafından yazılmıştır .

Aralık 1999

Demokrasi İçin Katkıya Devam

TÜSİAD, demokratikleşme ile ilgili olarak ülkemizdeki mevcut yapının iyileştirilmesine yönelik çalışmaları çerçevesinde, "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi" başlığı altında, "Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri", "Memur Yargılaması Hakkında", "Ombudsman (Kamu Hakemi) Kurumu İncelemesi", "Dernekler Kanunu Taslağı" ve "Yerel Yönetimler Yasa Taslağı" adlı beş ayrı rapor hazırlamış ve 20 Ocak 1997 tarihinde kamuoyuna sunmuştu.

Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesinin önünü tıkayan başlıca hukukî engellerin dökümünü yapan, demokrasinin evrensel standartlarını esas alarak ve konjonktürel koşullardan ziyade ilkelere ağırlık vererek çözüm önerileri getiren Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri (TDP), yurt içinde ve dışında büyük ilgi uyandırdı. Çok sayıda haber, yorum ve incelemeye konu olan, "Türkiye'de siyaset ve demokrasi" ile ilgili tartışmalarda gönderme yapılan başlıca kaynaklardan biri haline gelen rapor, ABD'de ve Avrupa Birliği siyasî ve idarî çevrelerinde ciddi bir yankı buldu. Rapor, Türk özel sektörünün evrensel standartlarda bir demokrasi arayışının en somut irade belgesi olarak algılandı. İngilizce ve Almanca çevirileri çok geniş bir ilgi ve dağıtım gördü.

TDP, 23 Ocak 1997'de yapılan ve raporun daha geniş bir şekilde üyeler arasında ve kamuoyunda tartışılabilmesine yönelik TÜSİAD 27. Olağan Genel Kurulu kararı doğrultusunda, 8 Nisan 1997 tarihinde düzenlenen Yüksek İstişare Konseyi toplantısının tek maddeli gündemini oluşturdu. Yönetim Kurulu Başkanı Muharrem Kayhan raporla ilgili usul tartışmaları, raporun içeriği ve işlevi ile ilgili değerlendirmeler yaptığı konuşmasında, TÜSİAD'ın geçmişte liberal bir ekonomik programı savunarak ekonominin temel felsefesinin değişmesine öncülük ettiğini hatırlatarak, "bugün de bu ülke için en geniş demokrasi talebiyle ortaya çıkarak, siyasetteki yapısal tıkanıklığın aşılmasına, toplumsal uzlaşmanın zemininin yaratılmasına öncülük etme cesaretini göstermelidir" sözlerine yer verdi. TÜSİAD üyelerinin görüşlerini ifade ettiği bu toplantı neticesinde açıklanan sonuç bildirgesinde; TDP'nin, dernek tüzüğünün amaç maddesinde tarif edilen temel misyon doğrultusunda bir çalışma olduğu ve Türkiye'de demokrasinin geliştirilmesi için gerekli reformların tartışılmasına önemli bir katkıda bulunacağı belirtildi. Raporun TÜSİAD'ın konunun önemine olan inancını vurguladığı, amacı ve ana mesajı itibarıyla TÜSİAD'ın görüşlerini yansıttığı, ancak içerdiği destekleyici görüş ve ayrıntıların, şimdiye kadar yapılmış olan

TÜSİAD çalışmalarında olduğu gibi, tartışmaya açık olduğu ve üyeleri bağlayıcı nitelikte olmadığı ifade edildi. Ayrıca, Yönetim Kurulu'nun demokratik rejimin güçlendirilmesi konusunun kamuoyunda yaygın biçimde tartışılabilmesi için gerekli girişimleri vakit geçirmeden gerçekleştirmesi, bu tartışmalarda farklı görüşlerin sergilenmesine özen gösterilmesi, TÜSİAD üyelerinin de kendi görüşlerini kamuoyuna açık bu tartışmalarda dile getirmesi gerektiği belirtildi.

Bu doğrultuda TÜSİAD, "Siyasal Partiler Yasası", "Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri", "Yerel Yönetimler", "Hukuk Devleti ve Yargı", "İnsan Hakları" konularında düzenlediği panellerle, milletvekillerinden akademisyenlere, yargı mensuplarından sivil toplum örgütü temsilcilerine kadar uzanan çeşitli kesimleri biraraya getirerek, değişik görüşlerin kamuoyu önünde tartışıldığı platformların oluşmasını sağladı.

Avrupa Birliği Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin resmen aday ülke konumuna geçtiği şu günlerde, TDP'nin yayımlanmasının üzerinden 3 yıl geçmiş bulunuyor. Ülkemizde demokratik standartların yükseltilmesi yolunda varılan noktayı değerlendirmek için, TDP'de kapsanan konularla ilgili tartışmaları, karşı görüşleri ve gelişme(me)leri ortaya koyan bir çalışma, önümüzdeki döneme ışık tutması açısından gerekli hale gelmiştir.

Prof. Dr. Bülent Tanör tarafından hazırlanan "Türkiye'de Demokratik Standartların Yükseltilmesi - Tartışmalar ve Son Gelişmeler" adlı bu çalışma, TDP'de yer alan somut konularla ilgili hukukî nitelikteki eleştiri ve görüşleri ele almakta; Anayasa ve yasalarda yapılan değişiklikleri ve değişiklik girişimleri çerçevesinde sunulan kanun tasarılarını/tekliflerini değerlendirmektedir.

Yürürlükteki mevzuatta bir bölümü 1995 tarihli Anayasa değişikliklerine uyum sağlanması amacıyla gerçekleştirilen düzenlemeler, elbette demokrasinin geliştirilmesi sürecini hızlandıracak olumlu adımlardır. Ancak, siyasal sistemin işleyiş kuralları, insan hakları ve hukuk devleti alanlarında, Anayasa, yasalar, diğer mevzuat ve uygulamalardan doğan aksaklıklar, evrensel demokratik standartlar açısından hâlâ kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç göstermektedir. "Demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanlarında gerekli atılımları hızlı bir şekilde hayata geçiremeyen Türkiye" imajı, siyasî ve ekonomik ilişkilerin bunlardan bağımsız gelişemediği dünyamızda,

artık yerini "demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti için standartlarını yükseltmiş Türkiye" imajına bırakmalıdır. Esasen AB adaylık sürecinde, ilk etapta sağlanması gereken Kopenhag kriterlerinin önemli bir bölümü bu çerçeve içinde ele alınacak çalışmaları kapsamaktadır.

Aradan geçen zamanın, yayımlanmasındaki ve zamanlamasındaki isabeti en iyi şekilde ortaya koyduğu TDP raporu, demokrasinin tüm alanlarda yayılması ve yerleşmesi için ülkemizin mevcut yapısında değişim sürecini başlatmak üzere sunulan bir projeydi. TÜSİAD'ın bugün gelinen noktayı değerlendiren yeni bir çalışma ile hayata geçirilmesi gereken önerilerin tekrar altını çizmesinin ve öncelikleri saptamasının, demokratik değişimin öncüsü olma vasfının bir gereği olduğuna inanıyoruz.

TÜSİAD YÖNETİM KURULU

Aralık 1999

ÖZGEÇMİŞ

Prof. Dr. Bülent T ANÖR

1940'da İstanbul'da (Beylerbeyi) doğdu. Orta öğrenimini Galatasaray Lisesi'nde (1951-1959), yüksek öğrenimini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde (1959-1963) tamamladı. 1964'de aynı Fakülte'ye Anayasa Hukuku asistanı olarak atandı. 1969'da "Siyasî Düşünce Hürriyeti ve 1961 Türk Anayasası" başlıklı teziyle hukuk doktoru ünvanı aldı. 1978'de "Anayasa Hukukunda Sosyal Haklar" başlıklı teziyle doçent oldu.

1983-1986 yılları arasında Paris X (Nanterre), Dijon ve Cenevre Üniversitelerinin Hukuk Fakültelerinde konuk öğretim üyesi olarak "Üçüncü Dünya'da Demokrasi" konusunda lisans ve lisans üstü dersler verdi. 1992'de profesörlüğe yükseltildi.

Halen İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Anayasa Hukuku Anabilim Dalında öğretim üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Bazı eserleri: İki Anayasa (1961-1982); Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920); Türkiye'nin İnsan Hakları Sorunu; Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980); Kurtuluş-Kuruluş; Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri (TÜSİAD, 1997); Türkiye'de Kongre İktidarları (1918-1920) (1998 Sedat Simavi Ödülü).

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KISIM 1

GENEL GİRİŞ-YANKILAR-TEPKİLER 13

BÖLÜM 1: DEMOKRATİKLEŞME KONUSUNDA YENİ ARAŞTIRMALAR .17

I- Yabancı Raporlar 19

II- Yerli Raporlar 22

III- Cumhurbaşkanlığına Atfedilen Arayışlar ve Öneriler 24

BÖLÜM 2: TDP İLE İLGİLİ YANKI VE TEPKİLER 27

I- Yurt Dışı 29

II- Yurt İçi 32

1) Toplantılar 32

2) Siyaset Dünyası 33

3) Medya Kesimi 34

4) Çalışma Hayatı 36

BÖLÜM 3: ÖZEL DUYARILIKLAR 39

BÖLÜM 4: YANLIŞ ANLAMALAR 49

I- “TÜSİAD Anayasası” 51

II- Laiklik 51

III- Cumhuriyet’in Nitelikleri 52

IV- Atatürk İlke ve İnkılapları 53

V- Diyanet İşleri Başkanlığı 57

VI- İki Turlu Seçim 58

VII- Hükümet Sistemi ve Başkanlık Rejimi 59

VIII- Millî Güvenlik Kurulu 59

IX- Kürt Sorunu 60

BÖLÜM 5: YÖNTEME İLİŞKİN ELEŞTİRİLER 61

I- Demokrasi Kriteri ve Düzeyi 63

II- Demokratik Birikimin İnkârı 63

III- Önerilenlerin Yeni ve Özgün Olmadığı 64

IV- Ekonomik ve Sosyal Demokrasi Anlayışının Eksikliği	.64
V- Zamanlama Açısından İtirazlar	.65
VI- Hukukun Payı ile İlgili Tartışma	.66

KISIM 2

SOMUT KONULARDAKİ TARTIŞMA VE GELİŞMELER 67

BÖLÜM 1: SİYASAL BOYUT 71

I- Siyasal Partiler	.73
1) Kanunun Kapsamı (SPK md.2)	.74
2) Siyasî Partilerin Tanımı (SPK md.3)	.74
3) Siyasî Partilerin Vazgeçilmezliği ve Niteliği (SPK md.4)	.75
3 bis) Siyasi Parti Kurma Hakkı (SPK md.5)	.77
4) Üye Olma ve Üyelikten Çekilme Hakkı (SPK md.2)	.77
5) Siyasî Partilerin Teşkilatı (SPK md.7)	.78
6) Partilerin Kurulması (SPK md.8)	.78
7) Cumhuriyet Başsavcılığı'nın Partilerin Kuruluşunu Denetlemesi (SPK md.8/son ve 9)	.78
8) Siyasî Parti Sicili (SPK md.10)	.79
9) Siyasî Partilere Üye Olma (SPK md.11)	.79
10) Merkez, İl ve İlçe Teşkilatları (SPK md.13-21)	.80
11) Parti Adaylarının Tespiti (SPK md.37)	.80
12) Yasaklar (SPK md.78-97)	.81
II- Seçimler	.85
1) Demokratik Seçimin İlkeleri	.85
2) Seçim Sistemi	.87
III- Türkiye Büyük Millet Meclisi	.88
1) Kuruluşu (AY md.75)	.88
2) Milletvekili Seçilme Yeterliliği (AY md.76)	.89
3) TBMM'nin Seçim Dönemi (AY md.77)	.89
4) TBMM Seçimlerinin Geriye Bırakılması (AY md.78)	.89
5) And İçme (AY md.81)	.89
6) Üyelikle Bağdaşmayan İşler (AY md.82)	.89

7) Yasama Dokunulmazlığı (AY md.83)	90
8) Üyeliğin Düşmesi (AY md.84)	90
9) TBMM'nin Görev ve Yetkileri (AY md.87)	90
10) KHK Yetkisi (AY md.91)	91
11) Başkanlık Divanı (AY md.94)	91
12) İçtüzük (md.95)	92
13) Toplantı ve Karar Yeter Sayısı (AY md.96)	92
14) Meclis Araştırması (AY md.98/3, İçtüzük md.105)	92
15) Meclis Soruşturması (AY md.100 ve İçtüzük md.111)	92
16) Ek: Anayasa Değişikliğinde Açık Oy (AY md.175)	92
IV- Hükümet Sistemi	93
V- Sivilleşme Tartışmaları	94
1) Genelkurmay Başkanlığı (AY md.117)	95
2) Millî Güvenlik Kurulu (AY md.118)	100
VI- Kamu Yönetimi	109
1) Seçim	109
2) Katılma	109
3) Saydamlık	109
4) Olağanüstü Hal	110
5) Özerklik ve Haklar (Ek)	110
BÖLÜM 2: İNSAN HAKLARI	113
I- Genel Esaslar	115
II- Kişi Dokunulmazlığı, Özgürlüğü ve Güvenliği	118
1) Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası	118
2) Kolluk Aşırılıkları	119
3) İşkence	119
4) Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenlik Soruşturması	122
5) Yakalama ve Gözaltı	123
6) Tutukluluk	126
III- Düşünsel Özgürlükler	127
1) Dinsel Özgürlükler	127
2) Düşünce Özgürlüğü ve “Düşünce Suçları”	129
3) Bilim ve Sanat Özgürlüğü	132
4) Kitleleş İletişim Özgürlükleri	132

IV- Kollektif Özgürlükler	132
1) Dernek Özgürlüğü	132
2) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü	135
3) Sendikal Özgürlükler	136
V- Kürt Sorunu	140
1) Özel Adlar	140
2) Yerleşim Adları	141
3) Dil Yasakları	141
4) Vatandaşlık	141
5) Ana Dil Nedir?	142
6) Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü	142
7) Basın, Yayın ve Sanat Ürünleri	142
8) Dernek Faaliyetleri	143
9) Radyo-TV Yayınları	143
10) Siyasî Partiler	143
BÖLÜM 3: HUKUK DEVLETİ	145
I- İdarenin Denetlenmesi	147
II- Yasamanın Denetlenmesi	149
III- Yargı Bağımsızlığı ve Güvenceleri	151
SONUÇ YERİNE	155
EKLER	165
I- Basında Yer Alan ve Kamuoyunu Bilgilendirmeyi Amaçlayan TSK Kaynaklı Bazı Açıklamalar	167
II-MGK'nın Bazı Faaliyetlerini Gösterir Liste	169
KAYNAKÇA	175

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
AIHS	Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
AY	Anayasa
CMUK	Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu
DDK	Devlet Denetleme Kurulu
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DK	Dernekler Kanunu
DİB	Diyanet İşleri Başkanlığı
İHL	İmam Hatip Liseleri
İÜHF	İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
md.	Madde
MEB	Millî Eğitim Bakanlığı
MGK	Millî Güvenlik Kurulu
MSB	Millî Savunma Bakanlığı
OHAL	Olağanüstü Hal
RTÜK	Radyo-Televizyon Üst Kurulu
SK	Sendikalar Kanunu
SPK	Siyasî Partiler Kanunu
TCK	Türk Ceza Kanunu
TDP	Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri (Raporu)
TMK	Terörle Mücadele Kanunu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
YSK	Yüksek Seçim Kurulu

GİRİŞ

GİRİŞ

Bu araştırmanın amacı, *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri* (TDP) başlıklı raporun (TÜSİAD, Ocak 1997) kamuoyuna duyurulmasından sonra, bu raporla ve (ya da) içerdği konularla ilgili tartışmaları, karşı görüşleri ve gelişmeleri ortaya koymak ve değerlendirmektir.

“Gelişmeler”den kasıt, hem Rapor’un yarattığı yankılar ve tepkiler, hem de pozitif hukuk alanında meydana gelen değişimler, değişiklik girişimleri (yasa öneri ve tasarıları) ya da sadece konuyla ilgili yeni görüşlerdir. Bunlar, Ocak 1997-Aralık 1999 arasındaki üç yıllık dönemi kapsar.

Çizilen çerçevesiyle bu çalışma, TDP’nin bir anlamda *güncelleştirilmesi* de demektir. Bunun için de her bir konunun ya da bölümün başına, TDP’de önerilenlerin hatırlatıldığı birer özet konmuştur.

Bu çalışma, TDP vesilesiyle TÜSİAD’a yönelik tahlil ve eleştirileri içermez. Ele alınan ve incelenen malzeme sadece TDP’nin içeriğine ilişkin olanlardır. Bunlar arasında da bir ayıklama yapılarak sadece *hukukî* nitelikte olanlar kayda alınmıştır.

Rapor vesilesiyle yapılan yayınların etraflı bir arşivi TÜSİAD bünyesinde mevcuttur. Fotokopi sayfaları itibariyle bunların sayısının 1000’in üstünde olduğu söylenebilir.

İşbu çalışma iki ana kısımdan oluşmaktadır. *Birinci Kısım* genel giriş ile yankı ve tepkilere ayrılmıştır. *İkinci Kısım*’da TDP planı aynen izlenerek, her bir alt başlıkla ya da somut konuyla ilgili hukukî eleştiri ve görüşlere, pozitif hukuk değişikliklerine ya da değişiklik girişim ve önerilerine yer verilmiştir.

K I S I M

GENEL GİRİŞ
YANKILAR
TEPKİLER

Burada sırasıyla, Türkiye’de demokratikleşme sorunu çerçevesine giren ve son üç yılda yapılan çalışmaların bazıları tanıtılacak (*Birinci Bölüm*), TDP’yle ilgili yan- kısı ve tepkilere değinilecek (*İkinci Bölüm*), bazı özel duyarlılıklar (*Üçüncü Bölüm*) ve yanlış anlamalar (*Dördüncü Bölüm*) üzerinde durulacaktır. Genel giriş konularına ayrılan bu kısım, yönetime ilişkin bir bahisle (*Beşinci Bölüm*) son buluyor.

B Ö L Ü M

DEMOKRATİKLEŞME KONUSUNDA YENİ ARAŞTIRMALAR

DEMOKRATİKLEŞME KONUSUNDA YENİ ARAŞTIRMALAR

Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri (TDP)’nin yayınlandığı Ocak 1997’den bu yana Türkiye’de demokratikleşmenin siyasal boyutları, insan hakları ve hukuk devleti konularını esas alan çalışmalara yenileri katıldı. Bunlardan dış (I) ve iç (II) kaynaklı olanlara genel olarak işaret edildikten sonra, Cumhurbaşkanı S.Demirel’e atfedilen ya da bu makamdan gelen ararışlara yer verilecektir (III).

Bu kaynaklardaki bilgiler ilerideki sayfalarda ilgili bölümlerde yeniden ve sıkça ele alınmıştır.

D) Yabancı Raporlar

Yabancı kaynaklı raporlar, genelde, son üç yılda Türkiye’de insan hakları konusunda hem yasal çerçevede, hem de uygulamada ümit verici gelişmeler olmasına rağmen, ana kategorilerde problemlerin devam ettiğini ifade etmektedirler. Bu dış kaynaklı raporların yalnız Türkiye için değil, birçok ülke için de hazırlandığını belirtmek gerekir.

Bu raporları yazan heyetler artan bir sıklıkla Türkiye’ye gelmekte, Türkiye’de sivil toplum örgütleri ile konuşmakta ve Türkiye’nin içinde bulunduğu özel şartları da algılamakta, fakat eleştirilerini de yıllık bir değerlendirme raporu ile sunmaktadır. AB ve ABD hükümetlerinin ve parlamentolarının Türkiye hakkındaki değerlendirmelerini kuvvetle etkileyen bu raporlardan erişebildiğimiz on tanesi aşağıda belirtilmiştir.

(1) *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1997*, U.S. Department of State, Released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, January 30, 4 November 1998.

Türkiye’de 1997 yılındaki insan hakları uygulamasına ilişkin 23 sayfalık bu raporda, giriş bölümünden sonra ele alınan konular şöyledir:

Kesim 1: Kişi dokunulmazlığı

a) Siyasal ya da siyasal olmayan yargısız infazlar

b) Kaybolmalar

c) İşkence ve diğer zalimane, insanlık dışı ya da küçük düşürücü muamele ve cezalar

- d) Keyfî yakalama, tutuklama ya da sürgünler
- e) Adil ve alenî yargılama ilkesinden kaçınma
- f) Özel yaşama, aileye, konuta ve yazışmalara keyfi müdahaleler
- g) İç çatışmalarda aşırı kuvvet kullanımı ve insancıl hukukun ihlâli

Kesim 2: Medenî hak ve özgürlükler

- a) Söz ve basın özgürlüğü
- b) Toplanma ve dernek kurma özgürlükleri
- c) Dinsel özgürlükler
- d) Ülke içi ve dışında seyahat, göç ve ülkeye dönme özgürlükleri

Kesim 3: Siyasal haklar (Yurttaşların iktidar değiştirme hakkı)

Kesim 4: İnsan hakları ihlâlleri iddialarının uluslararası ve hükümet dışı kuruluşlar tarafından araştırılması konusunda hükümet tavrı

Kesim 5: Irk, cinsiyet, din, beden, dil ve sosyal statü ayrımcılığı

Kesim 6: Çalışanların hakları

- a) Örgütlenme hakkı
- b) Toplu pazarlık ve sözleşme hakkı

(2) *Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, 4 November 1998.

Avrupa Birliği (AB) bünyesinde hazırlanan bu raporda Türkiye'nin üyeliğinin gerçekleşmesi için öngörülen "Siyasal kriterler" başlıklı bölüm şu konuları içermektedir:

- a) Demokrasi ve hukukun üstünlüğü (hukuk devleti ilkesi)
  - Parlamento
  - Yürütme
  - Yargı sistemi
  - Millî Güvenlik Kurulu
- b) İnsan hakları ve azınlıkların korunması
  - Medenî ve siyasî haklar
  - Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar
  - Azınlık hakları ve azınlıkların korunması

c) Kıbrıs sorunu

d) Genel değerlendirme

(3) *Report*, Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy. Rapporteur: Mr. Hannes Swoboda, 19 November 1998.

Bir önceki raporun devamı niteliğinde olan bu rapor Avrupa Parlamentosu'na bir karar tasarısı olarak hazırlanmıştır. Burada da Türkiye'nin durumunun "siyasal veçheleri"yle ilgili bir tahlil ve öneriler bölümü bulunmaktadır (12-25 numaralı notlar).

(4) Michael LAKE, *Turkey: End of Post Report* (1998).

Türkiye'de 26 Şubat 1991 - 13 Şubat 1998 tarihleri arasında AB temsilcisi olarak görev yapan M.Lake'in bu "görev bitimi raporu", tarihsel arka planlarla da beslenmiş olarak güncel sorunları ele almaktadır. Raporun siyasal yapı, sivil toplum, askeri otorite, Kürtler, insan hakları, ifade özgürlüğü ile ilgili bölümleri özellikle dikkat çekicidir.

(5) *EU/Turkey Relations: European Parliament Resolution*, 3 December 1998. Daha önce (2) ve (3) no.lu notlarda anılan Komisyon ve Komite kararlarına da dayanılarak Avrupa Parlamentosu tarafından AB-Türkiye ilişkileri konusunda alınan bu son kararda, "Türkiye'nin demokrasi açıklarının hâlâ kapatılmamış olması" yargısı eşliğinde şunlar önerilmektedir: İşkence ve baskılara son verilmesi, azınlık haklarının sağlanması, ulusal barajın indirilmesi ve Kürtlerin parlamentoda temsili, Terörle Mücadele Kanunu md.8'in kaldırılması, askeri otoritenin anayasal rolünde demilitarizasyon yönünde değişikliğe gidilmesi, olağanüstü hale son verilmesi, vb. Karar metni Türkiye'nin AB üyeliğinin esas kriterinin ya da buna engel olan esas sebebin "siyasal" olduğunu vurgulamakta, Türkiye'nin bu koşulları sağlayacak değişiklikleri yapmasını ve bunun bir zaman-cetvelini çıkarmasını talep etmektedir.

(6) *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998*, U.S. Department of State, Released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, February 26, 1999.

Yukarıda (1) no.lu kaynakta kullanılan planı izleyen bu rapor içeriği itibariyle olumsuz ve eleştirel yargıları 1998 yılı insan hakları bilançosu için de sürdürmektedir.

(7) *Violation of Free Expression in Turkey*, Human Rights Watch, February 1999.

İfade özgürlüklerine yönelik bu raporda Kürtçe yayınlarla ilgili uygulamalara özel bir yer ayrıldığı görülmektedir. Çalışma, İnternet sayfalarıyla 87 sayfadır.

(8) Neil HICKS, *Human Rights in the Republic of Turkey*, Lawyers Committee for Human Rights, New York - Washington, March 18, 1999.

Bu rapor da insan hakları sorununa ilişkindir.

(9) *Obstacles to Refom*, Lawyers Committee for Human Rights, Fordham Law School, 1999.

130 sayfalık metinde DGM'lere, kolluk aşırılıklarına ve insan hakları savunucularının uğradıkları baskılara geniş yer verilmiştir. Türkçesi: *Reformun Önündeki Engeller*; Belge yay., İstanbul 1999.

(10) *Regular Report from the Commission on Turkey's Progress Towards Accession*, 1999.

Bu rapor esas olarak, yukarıda (2) numarada anılan 1998 yılı raporunun sistematikliğini izlemektedir. Yolsuzluklarla mücadele ve insan haklarını koruma mekanizmalarına yeni ve özel bir yer verildiği de görülmüyor.

II) Yerli Raporlar

TDP Raporundan sonra Türkiye'de aynı konulara ilişkin başka raporlar da yayınlandı. Burada bunlara örnekler verilmektedir. .

(1) *Demokratikleşmeye Engel Oluşturan Yasaların Ayıklanıp Düzeltilmesine İlişkin Araştırma ve İnceleme Raporu*, Devlet Denetleme Kurulu, 22.12.1997.

Burada, Anayasa ve yasalarda yapılması gereken değişiklikler fazla gerekçeli olmayan bir tarzda sunulmaktadır. Rapor Cumhurbaşkanlığı'nın onayını aldıktan sonra, gereği yapılmak üzere Başbakanlığa gönderilmiştir. Bu incelemede; Anayasa'nın temel hak ve özgürlüklerle ilgili maddelerinde liberal yönde iyileştirmeler önerilmekte, milletvekili dokunulmazlığının kapsamının daraltılması, olağanüstü hal ilanı ve bu halin uzatılması kararlarının TBMM üye tam sayısının salt çoğunluğuyla alınması, askerlik mesleğinden çıkarmaya ilişkin YAŞ kararlarının yargı denetimine açılması, üniversitelerin bilimsel ve idari özerkliğinin gerçekleştirilmesi, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun hâkimler ve savcılar için ayrı ayrı iki kurula bölünerek, Adalet Bakanı ile müsteşarının kurul üyeliklerine son verilmesi ve kurul kararlarına

karşı yargı yolunun açılması, Anayasa'nın geçici 15. maddesinin 3. fıkrasının kaldırılarak 12 Eylül rejimi döneminde çıkarılan yasalarla kanun hükmünde kararnamelerin ve alınan kararların yargı denetimine açılması istenmektedir. Rapor yasalarda da bazı değişiklikler önermektedir. Bunlara ilerideki bölümlerde ilgili başlıklar altında yer verilecektir.

(2) *Demokrasi ve İnsan Hakları*, İktisadî Kalkınma Vakfı yay., İstanbul, Kasım 1997.

“Amacımız bir yorumda bulunmak ya da varolan sorunlara bir çözüm önermek değil, bir durum tespiti yapmaktır” şeklindeki bir “Sunuş”la başlayan raporun dikkat çekici yanları; Anayasa Mahkemesi'nin ön plana çıkmasıyla kuvvetler arasındaki dengeğin yargı lehine bozulduğu iddiası (s.23), “Hukuk devletini oluşturan ilkelerin tümü Türk kamu hukuku sisteminde mevcut olmakla beraber, bunların gerçekleştirilmesinde büyük sıkıntılarla karşılaşmaktadır” tezi (s.41), din derslerinin zorunlu tutulmasını ve nüfus kağıtlarında bulunan “din” hanesinin korunmasını (s.65 ve 73) ve Terörle Mücadele Kanunu md.8 hükmünü savunmaya yönelik (s.76) tavırlarıdır.

(3) *Türkiye'nin Demokrasi Sorunu* (haz. M.S.Gemalmaz), İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası yay., İstanbul (tarihsiz).

112 sayfalık bu rapor, “Türkiye”de Demokratikleşme Sorunu”, “Demokratikleşmenin Adresini Yeniden Düşünmek”, “Türkiye’de Olağanüstü Rejim Sorunu” başlıklarını taşıyan bölümlerden oluşmaktadır.

(4) *Demokratikleşme ve İnsan Hakları*(Ön Rapor) ve *Doğu ve Güneydoğu*(Ön Rapor), CHP-MYK, 1998.

CHP organlarınca hazırlanan bu iki ön rapor son şekline kavuşmuş değildir. Hazırlık aşamasındaki metinler, hukuki tahlil ve öneriler itibariyle henüz genel tespitler ve ilkeler düzeyinde kalmaktadır.

(5) *Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü* (haz. İbrahim Kaboğlu), Türkiye Genç İşadamları Dernekleri Yüksek Kurulu, İstanbul, 1997.

115 sayfalık rapor üç ana bölümden oluşmaktadır: Düşünce Özgürlüğü, Din ve Vicdan Özgürlüğü, Düşünce Özgürlüğü ve İfade Araçları.

(6) *Yargılama Düzeninde Kalite* (haz. Erdoğan Teziç, Yıldızhan Yayla, Köksal Bayraktar, Erdener Yurtcan, Selçuk Öztekin, Süheyl Batum, Necmi Yüzbaşıoğlu), TÜSİAD, 1998.

Rapor; anayasa, hukuk usulü, ceza ve ceza usulü yargılaması ile idarî yargılamada kaliteyi artırıcı önlemleri araştırmanın yanısıra, personel ve fizikî altyapı sorunlarını da irdelemektedir.

(7) Şener AKYOL, *Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri* İstanbul, 1997.

TDP’ye eleştiri niteliğindeki bu rapor TÜSİAD içi tartışmalarda sınırlı bir alanda kullanılmıştır.

(8) *TÜSİAD’ın Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri Konulu Raporunun Değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Derneği, İstanbul, 3 Mayıs 1997.

Mustafa Kemal Derneği tarafından oluşturulan 10 kişilik bir “Akademik Konsey”, TDP’yi eleştiren 10 sayfalık bu metni kaleme almıştır. Rapor; siyasal yapı ve partiler, yasama dokunulmazlığı, düşünce özgürlüğü ve sivilleşme konularına eğilmektedir.

(9) *Fazilet Partisi’nin Anayasa Değişikliğine Dair Uzlaşma Metni Taslağı* , 11 Kasım 1999, Ankara.

FP’nin bu çalışması gerekçeli bir yeni Anayasa taslağı önerisidir.

III) Cumhurbaşkanlığına Atfedilen Arayışlar ve Öneriler

Anayasal sistemdeki tikanıklıklar Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in de bir takım değişik arayışlar içinde olduğu yolundaki haberlere yol açmıştır. 18 Nisan 1999 tarihi için kararlaştırılan genel seçimlere yaklaşıldığı ve hükümet krizinin de müzminleştiği günlerde, Cumhurbaşkanının bu arayış ve/ya da telkinlerinin üç ana noktada toplandığına işaret edilmiştir: Partiler arasında seçim ittifaklarına izin verilmesi, yerel seçimlerin iki turlu yapılması ve milletvekili dokunulmazlığının kapsamının daraltılması⁽¹⁾. Bu üç nokta TDP’nin de önerileri arasındadır (s. 58, 67 vd.).

Bu arada, “Köşk”ten çeşitli kuruluşlara gönderildiği ileri sürülen ve Anayasa’nın 17. maddesinde köklü değişiklikler öneren bir Anayasa değişikliği taslağı metni de basında yayınlanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Basın Merkezi tarafından yalanlanan bu taslağın önerdiği değişiklikler ve ilgili Anayasa maddeleri basında şöyle özetlenmiştir⁽²⁾:

---

(1) *Radikal*, 27.11.1998; *Sabah*, 28.11.1998.

(2) *Milliyet*, 30.12.1998, s.22.

- Yasama yetkisinin TBMM ve Cumhurbaşkanına ait olması (AY md.7),
- Cumhurbaşkanının genel seçimleri bir yıl erteleyebilmesi (AY md.78/1),
- Kanun tasarılarında Cumhurbaşkanının fikrinin alınması (AY md.88/1),
- Cumhurbaşkanının yasaları halkoylamasına götürebilmesi (AY md.89),
- Cumhurbaşkanının bazı istisnalar dışında andlaşmaları görüşüp onaylaması (AY md.90),
- Cumhurbaşkanının bazı alanlar dışında re'sen emirnameler düzenleme yetki-siyle donatılması ve bu metinlerin yargı denetimi dışında tutulması (AY md.91),
- Cumhurbaşkanının görev süresinin bitiminden sonra ömür boyu TBMM üye-si kalabilmesi (AY md.104),
- Cumhurbaşkanının seçimlerin yenilenmesi yetkisinin genişletilmesi (AY md. 116),
- Cumhurbaşkanının iki türlü usulle ve genel oy tarafından seçilmesi (AY md. 101),
- Cumhurbaşkanının bir defa daha seçilebilmek kaydıyla 5 yıl için ya da bir da-ha seçilememek kaydıyla 7 yıl için seçilmesi (AY md.101),
- Seçimlerin ve halkoylamasının “iki dereceli” olarak da yapılabilmesi (AY md. 67/2),
- Milletvekili seçimlerinde iki türlü sistemin benimsenmesi (AY md.75),
- Milletvekili seçimlerinin 4 yılda bir yapılması (AY md.77),
- TBMM'nin kural koyma (yasa yapma) yetkisinin belli alanlarla sınırlanması (AY md.87),
- Bakan atanan milletvekilinin milletvekilliği görevinden izinli sayılması (AY md.109),
- Yerel yönetim seçimlerinde “iki dereceli seçim sistemi”nin (iki türlü/BT) ka-bulü ve bu seçimlerin de 4 yılda bir yapılması (AY md.127/3)
- Halen görevde bulunan Cumhurbaşkanının bu yasanın yayımından sonraki ilk genel oyla yapılacak seçimde de cumhurbaşkanı adayı olabilmesi (Geçici md.),

- Bu değişikliklerin 16.4.2000 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe girmesi (Geçici md.)

* * * * *

Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel 1998 yılı sonunda düzenlediğı basın toplantısında “işleyen bir demokrasi” için önerilerini başlıca şu noktalarda topladı:

- Cumhurbaşkanı 5 yıl için ve iki turlu seçimle halk tarafından seçilmeli,
- Cumhurbaşkanının seçimleri yenileme yetkisi güçlendirilmeli,
- Bakanların milletvekillikleri son bulmalı,
- İkinci bir meclis kurulmalı,
- Genel seçimlerde nispî sistemle takviyeli iki turlu dar bölge sistemine geçilmeli,
- Seçim ittifakları mümkün kılınmalı,
- Yerel seçimler iki turlu yapılmalı,
- Cumhurbaşkanına yasaları halkoylamasına götürme yetkisi verilmeli,
- Olağanüstü hallerde bunalımdan çıkış için gereken demokratik mekanizmalar kurulmalı,
- İdari reformlar yapılmalı ve yerinden yönetimcilik güçlendirilmelidir⁽³⁾.

Bu önerilerin, seçim ittifakları, yerel seçimler (kişi organ seçimleri) ve idari yapıyla ilgili olanları TDP’de vardır. Yasama meclisi seçimleri için önerilen model TÜSİAD tarafından savunulmuştur⁽⁴⁾.

---

(3) *Radikal*, 27.12.1998

(4) Başkan Mubarek Kayhan’ın demeçleri (*Milliyet*, 14.8.1998, 9.9.1998; *Radikal*, 29.6.1998). Ayrıca bkz. Seyfettin GÜRSEL, *Siyasal İstikrar ve İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi Simülasyon Modeli*, TÜSİAD, Aralık 1998.

B Ö L Ü M

TDP İLE İLGİLİ YANKI VE TEPKİLER

TDP İLE İLGİLİ YANKI VE TEPKİLER

Burada da yurt dışı (I) ve yurt içi (II) çevreleri ayrı ayrı mütalaa etmekte yarar vardır. Ele alınacak yankı ve tepkiler genel mahiyette olacaktır. Özel duyarlılıklara sebep olanlar bir sonraki başlığın altında gösterilmiştir (*Üçüncü Bölüm*).

I) Yurt Dışı

TDP, yayımından kısa bir süre sonra İngilizceye çevrilerek basıldı ve dağıtıldı⁽⁵⁾. Almanya'da konuya ilgi duyan bir grup da (*Dialog Kreis*) bu metnin geniş bir özeti (76 sayfa) Almanca bir kitapçık halinde yayınladı⁽⁶⁾.

Rapor, yayımından hemen sonra Avrupa Birliği (AB) ile ilgili çevrelerin başlıca haber kaynağı olan *Agence Europe*⁽⁷⁾ ile TÜSİAD Avrupa Birliği Temsilciliği (Brüksel) tarafından tanıtılmaya başlandı. TÜSİAD'ın AB temsilciliği TDP'nin içeriğini tanıtan iki sayfalık Fransızca-İngilizce metinleri bu ülkedeki AB çevrelerine ilettiler. Yine aynı kaynağın belirttiğine göre Rapor bu çevrelerde "olumlu" bir etki yarattı⁽⁸⁾.

AB ilgililerinin dikkatini besleyen bir etken de AB'nin Türkiye Temsilcisi Büyükelçi Michael Lake'in varlığı oldu. Türkiye'nin tam üyeliğini savunan Lake TDP'nin yayınlandığı günlerde, "Bu raporda yazılanlar hayata geçse Türkiye o an Avrupa Birliği üyesi olur" demişti⁽⁹⁾. Büyükelçi, Ankara'daki misyonunun bitiminden sonra yazdığı bir raporda da TDP'ye bir paragraf ayırdı, burada yazılanların hayata geçip geçmediğinin takipçisi olacaklarını belirtti⁽¹⁰⁾.

AB bünyesinde Türkiye'nin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesi açısından durumu, 1998 Kasım ayında iki önemli rapora konu oldu. Bunlardan birincisi Türkiye'nin üyeliği konusunu irdelemekle görevli Komisyon⁽¹¹⁾, ikincisi de Avrupa Parlamentosu'nun Dışişleri, Güvenlik ve Savunma Komitesi Raportörü Mr. Hannes Swoboda tarafından⁽¹²⁾ hazırlanmıştır.

(5) *Perspectives on Democratisation in Turkey, Turkish Industrialists' and Businessmen's Association, İstanbul January 1997, 204 pages, ISBN 975- 7249-33-5.*

(6) *Wirtschaft contra Militär in der Türkei, Aus dem TÜSİAD-Bericht: "Perspektiven der Demokratisierung in der Türkei", Dialog Kreis, Komzi Verlag, Köln 1997.*

(7) *EU/Turkey: Turkish Industrialists and Businessmen take a firm stance in favor of a pluralistic democracy, making concrete suggestions, Agence Europe, İstanbul/Ankara 31.1.1997.*

(8) *Demokratikleşme Raporu ve Avrupa, TÜSİAD Avrupa Birliği Temsilciliği, Brüksel 11.2.1997.*

(9) *Hürriyet, 21.3.1997.*

(10) *Michael LAKE, Turkey: End of Post Report, July 1998.*

(11) *Regular Report from the Commission on Turkey's progress towards accession, European Union Commission, 4.11.1998*

(12) *European Union Parliament, Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy, Report, 19.11.1998.*

Birinci raporda Türkiye'nin tam üyeliğinin siyasal kriterleri olarak demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları ve azınlıkların korunması noktalarına vurgu yapıldıktan sonra bazı eleştirilerde bulunulmuştur. Örneğin: % 10'luk ulusal barajın yüksekliği, Genelkurmay Başkanlığının ve genel olarak da TSK'nın MGK eliyle sivil-siyasal yaşam üzerindeki etkisi, gözaltı sürelerinin uzunluğu, vb.

H. Swoboda'nın raporunda ise TÜSİAD tarafından TDP ile önerilen kapsamlı reform programının işçi sendikaları, odalar ve bazı işveren kuruluşları tarafından da benimsendiğine dikkat çekilmiş ve Avrupa Parlamentosu'nun da bu talepleri desteklediği hatırlatılmıştır. Swoboda raporunda Türkiye'nin "demokrasi açıkları" şu alanlarda özetlenmiştir: Adalet ve ceza mevzuatı, parti, dernek ve sendikalarla ilgili yasalar, azınlıkların ve dillerinin korunması, düşünce ve basın özgürlükleri, anayasa, ordunun devlet ve adliye sistemindeki rolü. Bu ikinci raporun önerdiği somut noktalar şöyle özetlenebilir: Kürtçe ifade ve yayım ve öğrenim hakkı, Terörle Mücadele Kanunu'nun 8. md.sinin kaldırılması, TBMM'de daha geniş yelpazeli bir temsil olanağı sağlanması ve ulusal barajın % 10'dan aşağı indirilmesi, sivilleşme ve sivil-seçilmiş otoritenin üstünlüğünün sağlanması... H. Swoboda raporu, Türkiye'nin üyeliğinin başlıca engelinin siyasal alanla ilgili olduğunu vurgulamakta ve Türk tarafından gerekli iyileştirmeler için bir takvim istenmesi talebinde bulunmaktadır.

ABD Dışişleri Bakanlığı'nın yıllık raporlarından Türkiye'ye ilişkin olanında, TÜSİAD'ın yasal ve anayasal düzlemlerde geniş kapsamlı reformlar öneren raporunun siyasal bir tartışmaya yol açtığı, toplumun pek çok kesiminde ilgi gördüğü ve bu arada da eleştiriler aldığı belirtildi⁽¹³⁾.

TDP yabancı basınının da dikkatini çekti. Yayınlanan yazılar şöyle örneklenebilir:

- M.O., "Un appel des patrons turcs pour une réforme", *La Libre Belgique*, 23.1.1997.
- T.Fiorilli, "La Turquie, entre démocratisation et répression", *Le Soir*, 24.1.1997
- "Türkische Geschäftswelt will mehr Demokratie", *Neue Zürcher Zeitung*, 5.2.1997.

---

(13) U.S. Department of State, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1997*, released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, January 30, 1998.

- “Die Türkische Geschäftswelt fordert mehr Demokratie”, *Neue Zürcher Zeitung*, 7-8.3.1997.

- S.KINZER, *The New York Times*’dan akt. *Finansal Forum* , 24.3.1997.

Bu arada Uluslararası Af Örgütü’nün (Amnesty International) 96. grubu TÜSİAD’a gönderdiği özel bir mektupta raporu desteklediğini bildirirken, “TÜSİAD’ın bu raporu vermiş olması birçok yetkili mercii harekete geçirdiği gibi, bu konudaki bazı kararların da alınmasında büyük etken olmuştur” şeklinde bir açıklamada bulundu⁽¹⁴⁾.

Rapor’un yazarı yurt dışında ve içinde yabancı kişi ya da topluluklarca düzenlenen toplantılara davet edildi. Bunların başlıcaları şunlardır:

- Yabancı parlamenterlerle toplantı (Swissôtel, 20 Mart 1997),
- Association Franco-Turque tarafından düzenlenen yuvarlak masa toplantısı (Paris, 1997),
- Kuzey Atlantik Asamblesi temsilciliklerine konferans (TBMM, 27 Şubat 1998),
- İsviçre’nin Ankara Büyükelçisi ile görüşme (İÜHF, 4 Haziran 1998),
- International Dialog Foundation tarafından düzenlenen toplantı (TBMM, 13 Haziran 1998),
- Büyük Britanya Büyükelçisi ile görüşme (İÜHF, 6 Temmuz 1998),
- Avrupa Parlamentosu sosyalist grubunca düzenlenen toplantı (Viyana, 2 Temmuz 1998)
- Uluslararası Af Örgütü Genel Sekreteri Volkmar Deile ile görüşme (TÜSİAD, 9.4.1999).

---

(14) 5.8.1997 tarihli mektup (TÜSİAD Arşivi).

II) Yurt İçi

İlkin seminer, toplantı, panel tarzı faaliyetlere, sonra da yankı ve tepkilere değinilecektir.

1) Toplantılar

TDP'deki konular çerçevesinde TÜSİAD tarafından dört, "Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi" bağlamında da ayrıca bir panel düzenlendi. Aşağıda sıralanan bu toplantılar ve bunları aktaran yayınlardan 1, 2, 4 ve 5. sıradakiler doğrudan doğruya TDP'deki konularla bağlantılıdır.

- *Siyasal Partiler Yasası*, TÜSİAD, Tartışma Toplantıları Dizisi-1, Mayıs 1997.

- *Seçimler TBMM ve Hükümet Sistemleri*, TÜSİAD, Tartışma Toplantıları Dizisi - 2, Haziran 1997.

- *Yerel Yönetimler*, TÜSİAD, Tartışma Toplantıları Dizisi-3, Ekim 1997.

- *Hukuk Devleti ve Yargı*, TÜSİAD, Tartışma Toplantıları Dizisi-4, Aralık 1997.

- *İnsan Hakları*, TÜSİAD, Tartışma Toplantıları Dizisi-5, Şubat 1998.

Bu toplantılara başta üniversite mensupları olmak üzere uzmanlar ve siyasi parti temsilcileri katılmışlardır.

Rapor'un yazarı da çeşitli kuruluş ve kişilerce düzenlenen mülakat ve toplantılara katılarak TDP hakkında bilgi verdi. Bunların başlıcaları şunlardır:

- SODEV'in "Türkiye'de Siyasal Sistemin Demokratikleştirilmesi" başlıklı sempozyumu (İstanbul, 15 Mart 1997),

- TÜSİAD'ın "Siyasal Partiler Yasası" Paneli (İstanbul, 5 Mayıs 1997),

- İzmir Barosu tarafından düzenlenen seminer (21 Mayıs 1997),

- 1968'liler Vakfı'nca düzenlenen bir konferans,

- TÜSİAD'ın düzenlediği "İnsan Hakları" konulu panel (Ankara, Şubat 1998),

- Bazı TV kuruluşlarınca düzenlenen açık oturumlara katılma (NTV) ya da mülakat (Kanal E),

- Basınla röportaj (*Siyah Beyaz*, 24.1.1997; *ÖES/Öğretim Elemanları Sendikası* yayın organı, sayı 30, Şubat-Mayıs 1997; Leyla Tavşanoğlu, "Söyleşi", *Cumhuriyet*, 26.1.1997; Yurdagül Erkoca, "Söyleşi", *Radikal*, 13.7.1998).

ATV, bir “Siyaset Meydanı”nı TDP’nin tartışılmasına ayırdı. Öte yandan, TDP’nin “Kürt sorunu”na ilişkin bölümünün de özel bir tartışma toplantısına konu olduğu anlaşılmaktadır. Toplumsal Hukuk Araştırmaları Vakfı (TOHAV) tarafından İstanbul’da düzenlenen “Susurluk/TÜSİAD Raporu/Kürt Sorunu: Demokrasi ve Türkiye” başlıklı Açık Oturuma Prof. Dr. Mahir Kaynak, İHD Genel Başkan Yardımcısı Mahmut Şakar ve HADEP Genel Başkan Yardımcısı Sedat Yurtdaş katılmışlardır⁽¹⁵⁾.

Türkiye içinden Rapor’a yönelik tepkiler çok çeşitli ve farklı oldu. Bunların belli başlılarını görmek için siyaset dünyası, medya kesimi, çalışma hayatı gibi kulvarlarda dolaşmak gerekecek.

2) Siyaset Dünyası

Siyaset dünyasının öndegelen simaları genelde Rapor’u olumlu karşıladıklarını açıkladılar. B.Ecevit, M.Yılmaz ve H.Cindoruk ilk izlenimlerini bu şekilde ifade ettiler. D.Baykal, TDP’deki tahlil ve önerilerin büyük çapta kendi programlarından esinlenmiş olduğunu ileri sürdü⁽¹⁶⁾. TBMM Başkanı M.Kalemli, Rapor’un kendisine sunulmasının ardından yaptığı kısa açıklamada, buradaki önerilerin yasa tekliflerine dönüşmesi için çalışacağını beyan etti⁽¹⁷⁾.

Partiler dünyasında DYP ve kurmayları Rapor karşısında nispeten olumsuz bir tavır takındılar. Bunun başlıca nedeninin “Sivilleşme” başlıklı bölümde önerilenler olduğu ifade edildi⁽¹⁸⁾. MHP Genel Başkanı A.Türkeş Rapor’un bölücülüğe prim veren kısımları olduğunu ifade etti⁽¹⁹⁾. BBP Genel Başkanı M.Yazıcıoğlu Rapor’un olumlu yönlerinin de bulunduğunu, ancak imam-hatip okullarıyla ilgili görüşlere katılmadıklarını bildirdi⁽²⁰⁾.

Solda yer alan partilerden ÖDP, HADEP ile Demokrasi ve Barış Partisi temsilci ve sözcüleri TDP hakkında esasta olumlu bir tavır içinde olduklarını açıkladılar. ÖDP Genel Başkan Yardımcısı S.Oluç, işyerinde demokrasi sorununun ele alınmamış olmasını bir zaaf olarak nitelendirdi⁽²¹⁾.

---

(15) *Radikal*, 9.3.1997.

(16) *Sabah*, 23.1.1997.

(17) 21.1.1997 tarihli basın

(18) *Siyah-Beyaz, Radikal ve Cumhuriyet*, 22.1.1997

(19) 23 ve 24.1.1997 tarihli basın.

(20) *Zaman*, 25.1.1997.

(21) 24.1.1997 tarihli basın.

Liberal Demokrat Parti Genel Başkanı Besim Tibuk da, özellikle sivilleşme konusuna olan katkıları nedeniyle Rapor'u olumlu bulanlar arasındaydı⁽²²⁾.

TÜSİAD tarafından TDP çerçevesinde düzenlenen panel ve kollokyumlara katılan siyasal parti temsilcileri genelde Rapor'daki görüşlere katıldıklarını beyan ettiler. Bunlara ilerde ilgili bahislerde yer verilecektir.

3) Medya Kesimi

Bu başlık altında, daha çok yazılı medyada (basın) ortaya konan tavır ve tepkiler aktarılacaktır. Bunun yanı sıra görsel medyanın da TDP'ye çok geniş ve biraz da magazinal boyutlar içinde daha ilk günden yer verdiği söylenmelidir. Bu arada ATV televizyonu "Siyaset Meydanı" programlarından birini TDP'ye ayırdı, Kanal E, TDP yazarıyla bir söyleşi yayınladı ve NTV'de de Z.Livaneli yönetiminde ve başkanlık sistemi eksenli bir tartışma programına İ.Alaton, B.Tanör ve A.S.Akad katıldılar.

Burada, Rapor'u özellikle konu edinen yazarlardan örnekler sunulmuştur. Bu da, Rapor'u esasta olumlu ya da olumsuz bulanlar olmak üzere başlıca iki küme halinde yapılmıştır.

TDP'yi esasta olumlu bulan yazar ve yazılara şu örnekler verilebilir:

Ertuğrul ÖZKÖK, "TÜSİAD'ın sürpriz paketi", *Hürriyet*, 18.1.1997.

Derya SAZAK, "Demokrasi atağı", *Milliyet*, 20.1.1997; "Partiler ve TÜSİAD", *Milliyet*, 23.1.1997.

Mithat MELEN, "Tabular yıkılıyor mu?", *Dünya*, 21.1.1997.

Güneri CİVAOĞLU, "Olması gereken ve olabilen", *Milliyet*, 21.1.1997.

Hasan CEMAL, "TÜSİAD ve demokrasi", *Sabah*, 21.1.1997.

Ahmet ALTAN, "Yaşasın burjuvazi", *Yeni Yüzyıl*, 22.1.1997; "Siyaset meydanı ve generaller", *Yeni Yüzyıl*, 27.1.1997.

Umur TALU, "Raporlu burjuva devrimi", *Milliyet*, 22.1.1997.

Doğan HEPER, "TÜSİAD'ın açılımı", *Milliyet*, 22.1.1997.

---

(22) *Milliyet*, 6.2.1997.

Yavuz GÖKMEN, “TÜSİAD raporuna sahip çıkmalıyız”, *Hürriyet*, 22.1.1997.

Oktay EKŞİ, “TÜSİAD’ın önerileri”, *Hürriyet*, 22.1.1997.

M.Ali BİRAND, “TÜSİAD’ın tarihi çıkışı”, “TÜSİAD raporu neden rahatsız ediyor?”, *Sabah*, 22 ve 23.1.1997.

Aydın ENGİN, “TÜSİAD raporuna övgü” (I ve II), *Cumhuriyet*, 22 ve 23.1.1997.

Cengiz ÇANDAR, “Türkiye’de demokratikleşme perspektifleri üzerine”, *Sabah*, 23.1.1997.

A.S.AKAD, “İkinci Cumhuriyet kuruldu mu?”, *Sabah*, 23.1.1997.

Mehmet ALTAN, “Burjuvazi, sol ve Kemalizm”, *Sabah*, 23.1.1997.

Oral ÇALIŞLAR, “İşadamları ne yapmak istiyor?”, *Cumhuriyet*, 23.1.1997.

Erol KATIRCIOĞLU, “TÜSİAD’ın demokrasi raporu”, *Radikal*, 23.1.1997.

A.Taner KIŞLALI, “Tartışmalıyız”, *Cumhuriyet*, 24.1.1997.

Erdal SAĞLAM, “Akıllı sermaye”, *Hürriyet*, 24.1.1997.

Ömer TARKAN, “TÜSİAD raporu”, *Posta*, 27.1.1997.

Server TANILLI, “TÜSİAD raporu derken”, *Cumhuriyet*, 31.1.1997.

Metin TOKER, “TÜSİAD raporunu okuduktan sonra (1-4)”, *Milliyet*, 31.1-3.2.1997.

* * * * *

TDP’ye olumsuz olarak yaklaşan yazarlar ve yazıları da şöyle örneklenebilir:

Fatih ÇEKİRGE, “TÜSİAD sıkıntısı”, *Sabah*, 22.1.1997.

Behiç KILIÇ, “TÜSİAD muhtırası”, “Demokratikleşme”, *Akşam*, 22 ve 23.1.1997.

Coşkun KIRCA, “Yanlış üstüne yanlış”, *Yeni Yüzyıl*, 23-24.1.1997; “Genelkurmay bağlantısı”, *Yeni Yüzyıl*, 27-28.1.1997; “Çare kimin için?”, *Yeni Yüzyıl*, 30-31.1.1997.

Altamur KILIÇ, “TSK ve TÜSİAD’ın standartlar enstitüsü”, *Son Çağrı*, 27.1.1997; “Milliyetçiliğe karşı sinsi bir tertip”, *Son Çağrı*, 27.1.1997.

Nur VERGİN, “TÜSİAD’ın raporu ve körebe oyunu”, *Yeni Yüzyıl*, 26.1.1997.

Taha AKYOL, “Çatışma tehlikesi”, *Milliyet*, 2.2.1997.

Basının Rapor karşısındaki tavrını sistematize eden daha ayrıntılı bir çalışma TÜSİAD bünyesinde de yapılmıştır⁽²³⁾.

4) Çalışma Hayatı

Çalışma hayatının iki ana kesimini, çalışanları ve işveren çevrelerini ayrı ayrı ele almak gerekir.

TDP karşısında, başta Türk-İş ve DİSK olmak üzere işçi kuruluşlarının genelde olumlu bir tavır takındıkları söylenebilir. Ancak bunların, “işyeri sendikacılığı” konusunda itirazları olduğu da bu nota eklenmelidir. Bu konuya sendikal özgürlükler bağlamında ileride değinilecektir.

İşveren kuruluşlarının tavrının ise, basına yansıyan kadarıyla birbirlerinden oldukça farklı bir tablo çizdiği görülmektedir. Olumsuz tepkilere örnek olarak, MGK ve Genelkurmay Başkanlığı ile ilgili önerileri benimsemediğini açıklayan, Doğu ve Güneydoğu konusundaki önerileri de “bölücü örgütün silah zoruyla kabul ettirmeye çalıştığı istekleriyle paralellik” halinde gören⁽²⁴⁾, İmam-Hatip okullarının orta kısmının kapatılması ve yalnızca erkeklerin bu okullara gidebilmesi önerilerini “çarpık ve önyargılı” bulan⁽²⁵⁾, Rapor’da dinsel özgürlükler konusunda antidemokratik taleplerin yer aldığını ileri süren⁽²⁶⁾ görüşlere işaret edilebilir.

Basına yansıdığı kadarıyla, TDP’yi ana hatlarıyla olumlu bulduklarını açıklayan sanayici ve işadamları dernekleri şöyle sıralanabilir: TÜGİAD⁽²⁷⁾, YASED, GÜNSİAD, DİSİAD⁽²⁸⁾, BUSİAD⁽²⁹⁾, ADSİAD⁽³⁰⁾.

Daha ayrıntılı pozisyonlar TÜSİAD üyesi İbrahim Şencan’ın bir incelemesinde görülmektedir. Burada, TDP’de yer aldığı belirtilen 116 öneriden önemli bulunan 61’i seçilmiş, bunlardan 20’si olumlu, 14’ü tartışmaya açık, 27’si de olumsuz sayılarak sınıflandırılmıştır. Bu incelemenin ana vargısı şu satırlarda özetini bulmaktadır: “1980 öncesi yaratılan kaosu önüne geçmek için 12 Eylül’den sonra yasal düzen-

---

(23) “Demokratik Standartların Yükseltilmesi (DSY) Basın Analizi, Basın İlişkileri Bölümü, TÜSİAD, 1997.

(24) Türk Sanayici ve İşadamları Vakfı Başkanı Veli Sarıtoprak’ın görüşü (Global, 5.2.1997).

(25) Konya Ticaret Odası Yönetim Kurulu Başkanı Hüseyin Üzülmüş’ün görüşü (Dünya, 28.1.1997); MÜSİAD İzmir Şube Başkanı Ömer Cihad Akay’ın aynı doğrultudaki görüşleri (Demokrasi, 28.1.1997).

(26) MÜSİAD Bursa Şubesi Başkanı Mehmet Burkan’ın görüşü (Dünya, 28.1.1997).

(27) Türkiye Genç İşadamları Derneği Başkanı Murat Bekdik’in görüşü (Global, 12.4.1997).

(28) Yabancı Sermaye Derneği, Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği Genel Sekreteri İlhami Ceylan ile Diyarbakır Sanayici ve İşadamları Derneği Genel Başkanı Mehmet Mehmetoğlu’nun görüşleri (Cumhuriyet, 24.1.1997).

(29) Bursa Sanayici ve İşadamları Derneği Yönetim Kurulu Başkanı Erol Türkün ile Floteks A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı Celal Beysele’lin görüşleri (Dünya, 28.1.1997).

(30) Adana Sanayici ve İşadamları Derneği Başkanı Numan Tansuğ’un görüşü (Emek, 28.1.1997).

lemeler yapılmış ve başarılı olunmuştur. Sn. Tanör'ün raporunda, genellikle yapılan bu yasal düzenlemelerden geri dönülmesi için öneriler getirilmektedir. Batıdaki örneklere göre, ülkemizde antidemokratik yasaların bulunduğu iddia edilebilir. Ancak, demokratikleşme adına ülkemizde yeniden kamu düzeninin bozulmasına, tahrip edilmesine, kaosa sürüklenilmesine yol açacak yasal boşluklar yaratılmasını veya düzenlemelere gidilmesini şahsen çok sakıncalı buluyorum. Bu takdirde teröre yeniden davetiye çıkarılacağına inanıyorum.”⁽³¹⁾

---

(31) İbrahim ŞENCAN, “Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri ana başlığı ile TUSİAD tarafından hazırlattırılan araştırma raporu ile ilgili görüşlerimiz”, *İntes İşveren Dergisi*, Mart-Nisan 1997, sayı 40, s.4-9.

B Ö L Ü M

ÖZEL DUYARLILIKLAR

ÖZEL DUYARLILIKLAR

TDP'nin özellikle sivilleşme, dinsel özgürlükler ve Kürt sorunu konusundaki yaklaşımları özel duyarlılıklar için odak oluşturdu. Bazı kişi ve kuruluşlar Rapor'un tümü üzerinde değil de, kendilerini en fazla ilgilendiren bu noktalardan hareketle karşı görüş belirttiler.

Liberal-demokrat çevreler, siyaset dünyasında olsun medyada olsun, TDP'yi genelde yararlı bir çalışma olarak karşılamışlardı. Bu çevrelerin olumlu bakışında “sivilleşme” bahsinde önerilenlerin ayrıcalıklı bir yer tuttuğu hissedilmektedir. Günümüzde sağ ve “sol” liberaller diye isimlenen kesimlerin bu konuda ortak eğilimi budur. Ancak, bazı yazarların, TDP'nin dinsel özgürlükler konusundaki çizgisini ve önerilerini “jakobinizm” etkisinde ya da “tutucu” bulup eleştirdikleri de belirtilmelidir. Yine liberal bir bakış açısından işlenen bir başka düşünce de, “Demokratik bir devletin, evrensel insan haklarına dayalı olma ilkesi dışında ideolojisi olmamalıdır” tezidir⁽³²⁾.

Güneydoğu sorunu ile ilgili önerilerin de, bu sorunla daha içiçe yaşayan çevrelerde özel bir ilgi ve beklentiye yol açtığı hissedilmektedir. Güneydoğu Sanayici ve İşadamları Derneği (GÜNSİAD) Genel Sekreteri İlhami Ceylan söz konusu raporun zamanlamasının ve sunumunun çok iyi bir şekilde yapıldığını söyleyerek, “Rapor’a olan ilgi bize göre doruk noktasına ulaşmıştır.” demiştir. Diyarbakır Sanayici ve İşadamları Derneği (DİSİAD) Genel Başkanı Mehmet Mehmetoğlu Rapor’un güneydoğu ile ilgili sorunların çözümüne yardımcı olabileceğini belirterek, “TÜSİAD bu Rapor’uyla, Türkiye’de hukukun üstünlüğünün gerçekleştirilebilmesi için doğru bir adım atmıştır” şeklinde konuşmuştur. Diyarbakır Ticaret ve Sanayi Odası Başkanı Mehmet Şirin Yiğit, “Rapor’da dile getirildiği gibi, sorunların çözümü hiç de o kadar zor değil” şeklinde beyanda bulunmuştur⁽³³⁾. Eğitim-Sen Diyarbakır Şube Başkanı Haydar Kılıçoğlu, Petrol-İş Diyarbakır Şube Başkanı Mehmet Sağıroğlu, İnsan Hakları Derneği (İHD) Mardin Şube Başkanı Cemil Aydoğan⁽³⁴⁾, İHD Genel Başkanı Akın Birdal⁽³⁵⁾, İHD Diyarbakır Yöneticisi Av. Osman Baydemir, Belediye-İş Diyarbakır Şube Sekreteri Tahir Keskin, HADEP Diyarbakır İl Başkanı Abdullah Akın da⁽³⁶⁾ olumlu beklentiler içinde olduklarını açıklamışlardır.

(32) Eser KARAKAŞ, “TÜSİAD Raporu’nun Düşündürdükleri”, *Finansal Forum*, 23.1.1997

(33) *Cumhuriyet*, 24.1.1997.

(34) *Emek*, 28.1.1997.

(35) *Demokrasi*, 27.1.1997.

(36) *Demokrasi*, 19.4.1997.

Bu kurumlar içinde, Rapor'daki Kürt sorununa ilişkin önerileri daha dar bir çerçevede materyalist ve sınıfsal yoruma tâbi tutarak fikir yürütenler de olmuştur. Şöyle ki Rapor; "bu haliyle bile sermaye sınıfının soruna sessiz kalamayacağını ifade ettiği için", "kör şiddet politikalarının iflasını ortaya koyduğu için önemlidir", ve çünkü "pazar alanı daralan sermaye rahatsızdır"⁽³⁷⁾. Böylece Rapor, "politikalar değişmezse Türkiye kimseye yâr olmayacak" fikrinin burjuvazi tarafından kabulü şeklinde yorumlanmıştır⁽³⁸⁾.

*Sosyalist çizgi(ler)*den gelen tavırlarda ise hissedilir bir kutuplaşma vardır. Rapor'un emekçi sınıfların özgül taleplerini içermediğini, ama bunun da beklenemeyeceğini belirten yazarlar, genel olarak demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti bağlamında, özel olarak da Kürt sorunu ve sivilleşme konusundaki duyarlılığı olumluladıklarını ifade ettiler. Bu doğrultuda savunulan önerilere sahip çıkılması gerektiğini belirten bu yazarlar, TDP'deki bu tavrın emekçi sınıfların ve sosyalistlerin mücadelesinin de etkisinde oluştuğunu ileri sürdüler⁽³⁹⁾.

Yine sosyalist kesimde, "TÜSİAD Raporu'nun ülkemizde demokrasi sorununu, dolaylı yoldan da olsa sürmekte olan iç savaş sorununu ülkenin gündemine getirmesi olumlu bir gelişmedir (....). Bu aşamada, sosyalistlerden TÜSİAD'a kadar uzanan bir barış ve demokrasi cephesi kurulabilir"⁽⁴⁰⁾ yorumları yapıldı. "Artık özgürleşme aşamasına zarını atan burjuvazi, kaçınılmaz olarak karşıtı sıfatındaki emekçilerin özgürleşmesi kapılarını da açmaktadır (....). Solcuların bu raporu kendi sınıf çıkarlarını savunmaya devam kaydıyla desteklemesi burjuva kuyrukçuluğuna değil, tam aksine sınıf mücadele(s)i"ne de "birlik ve diyalektik bir dinamizm kazandıracaktır"⁽⁴¹⁾ dendi. Bir başka yazar da aynı doğrultuda "TÜSİAD'ın beklenmedik ölçüde radikal bir sivilleşme ve demokratikleşme perspektifi ile hazırlanmış raporu"nun içerdiği "demokratikleşme yönündeki her talebi, sosyalist bir hareket ancak destekleyebilir ve bu talebi daha da ilerletecek önerilerle saf tutar"⁽⁴²⁾ diyordu.

---

(37) Sırasıyla; İHD Diyarbakır yöneticisi Av. Osman Baydemir'in, HADEP Diyarbakır İl Başkanı Abdullah Akın'ın ve SES Diyarbakır Şube Başkanı Ali Ürküt'ün görüşleri (Demokrasi, 19.4.1997).

(38) TOHAV'm düzenlediği "Susurluk/TÜSİAD Raporu/Kürt Sorunu: Demokrasi ve Türkiye" panelinde HADEP Genel Başkan Yardımcısı Sedat Yurtdaş'ın yapmış olduğu konuşmadan (Demokrasi, 9.3.1997).

(39) Nazif OFLAZ, "Sermaye devlete karşı mı?", Demokrasi, 29.1.1997; Sadrettin AYDINLIK, "TÜSİAD Raporu'na bir bakış", Demokrasi, 26.1.1997; Sungur SAVRAN, "TÜSİAD'a kamyon çarptı", Demokrasi, 26.1.1997.

(40) Mibri BELLİ, "TÜSİAD Raporu", Demokrasi, 31.1.1997.

(41) Can YÜCEL, "TÜSİAD, şimdi işte burjuva oldun!", Emek, 1-2.2.1997.

(42) Ömer LAÇİNER, "Bir demokrasi ve özgüven sınavı", Gazete Pazar, 2.2.1997.

Rapor'un emekçi kesimlerin çalışma ve örgütlenmesindeki demokratikleşme ihtiyacını gözardı ettiği eleştirisini getiren bir yazara göre, büyük laik sermaye kesimi "bugün sınıfsal çıkarları bakımından kendini demokratikleşmeye sahip çıkmak" zorunda hissediyordu. Dolayısıyla, adeta "Kemalist devrimin eksik bıraktığı burjuva demokratik devrimi sürecinin tamamlanması hedefine yönelik bir tavır alışı" söz konusuydu⁽⁴³⁾.

Bunlara karşılık, sosyalist kampta TDP'yi "burjuvazinin sınıf çıkarları raporu" (T.Öngen), "emek cephesini içerden bölmeye yarayacak bir sermaye manevrası" (M.Yetiş), "sanal ya da düşük yoğunluklu demokrasiyle despotizmi pekiştiren bir rapor" (T.Çavdar) olarak değerlendiren⁽⁴⁴⁾, "egemenlerin iktidarı merkezileştirme ve meşrulaştırma operasyonlarının bir parçası" sayan⁽⁴⁵⁾ görüşler de savunuldu. İşçi Partisi çevreleri ile Aydınlık gazetesi bu konuda daha net tavır takındı. Bunlara göre, "Rapor, küreselleşme ile demokrasiyi özdeşleştirmekte, böylece stratejik yönelişini Yeni Dünya Düzeni içinde belirlemektedir. Bir çuval demokrasi ve insan hakları kimseyi aldatmamalıdır. TÜSİAD 2. Cumhuriyet seçimini yapmaktadır. Dünya camiasıyla bütünleşme programı, 2. Cumhuriyet'ten başka bir şey değildir. 2. Cumhuriyet, bugün oluşmakta olan ABD güdümlü Mafya-gladyo-tarikat diktatörlüğünün istikrar kazanması ve kurumlaşmasından başka bir şey değildir"⁽⁴⁶⁾.

Dinci ya da *İslâmcı* diye nitelenen çevreler TDP'yi "çelişkili" bulmuşlardır. Bunlar, "sivilleşme" başlığı altında yer verilen MGK ve Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü ile ilgili önerileri ve Yüksek Askerî Şura (YAS) kararlarının yargı denetimine açılması isteğini demokratikleşme adına olumlu karşıladılar⁽⁴⁷⁾. Buna karşılık, dinsel özgürlükler ve din eğitimi konusunda Rapor'da ileri sürülen ve laikliği güçlendiren düşünce ve öneriler kısıtlayıcı ve olumsuz sayılmış, "çelişki" deyiimi de bunun için kullanılmıştır⁽⁴⁸⁾.

TDP'nin "inançsızlara özgürlük çerçevesini genişletmeyi amaçlarken, inançlıları bıçtığı gibi bir sonuç bile çıkarılabilir" diyen bir yazar, Rapor'daki din eğitimine

---

(43) Oğuz OYAN, "Değirmeler", *Siyah Beyaz*, 26.1.1997.

(44) "TÜSİAD Raporu üstüne tartışma" (Sadun Aren, Tülin Öngen, Tüfrik Çavdar, Mehmet Yetiş), *Markslzm ve Gelecek, Babar* 1997, s.30-53.

(45) Mert BÜYÜKKARABACAK, "TÜSİAD Raporu'nun düşündürdükleri", *Demokrasi*, 4.2.1997.

(46) Doğu PERİNÇEK, "TÜSİAD'ın 2. Cumhuriyet Raporu", *Aydınlık*, 26.1.1997.

(47) Yusuf Ziya CÖMERT, "İmam-Hatiplere dokunmadan edemediler", *Yeni Şafak*, 21.1.1997; Ahmet ÜNAL, "Patronlar ve eğitim", *Zaman*, 28.1.1997; Ahmet KEKEÇ, "Ordunun işlevi ve TÜSİAD'ın raporu", *Akit*, 28.1.1997; Ahmet TAŞ GETİREN, "TÜSİAD paketinde Aşil'in topuğu", *Yeni Şafak*, 23.1.1997.

(48) "TÜSİAD'ın paketinden çelişki çıktı", *Yeni Şafak*, 21.1.1997.

ilişkin ifadeleri aktardıktan sonra şu görüşe ulaşmaktadır: “İmam Hatipleri, Kur’an kurslarını ve liselerdeki din derslerini yok etmeyi öngören bir tavır, bu paketi hazırlayan zihniyetin, Türkiye’deki sistem sancısının en belirleyici alanlarından biri üzerinde yeterli ve sağlıklı bir değerlendirmeye sahip olmadığını gösteriyor. Mevcut sistemle halk arasındaki gerilimin ana çıkış noktalarından birisi olan dinle ilişkileri halkın beklentilerini daha geniş bir biçimde tatmin etmek yerine, daha kısıtlayıcı bir çerçeveye oturtmak, gerilimleri beslemekten başka sonuç vermeyecektir”⁽⁴⁹⁾.

Aynı doğrultuda görüşler BBP Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu⁽⁵⁰⁾, MÜSİAD İzmir Şube Başkanı Ömer Cihad Akay⁽⁵¹⁾, Sağlık-İş Sendikası Genel Başkanı Mustafa Başoğlu⁽⁵²⁾ ve TÜSİAD’a bir yazı gönderen Samsun Gönüllü Kültür Teşekkülleri Platformu tarafından da dile getirilmiştir.

Milliyetçi sıfatıyla kendilerini tanımlayan çevrelerde kendini gösteren özel duyarlılık “Kürt sorunu” başlığı altında toplanan önerilerde odaklanmıştır. Alpaslan Türkeş⁽⁵³⁾, Ortadoğu gazetesi yazarları⁽⁵⁴⁾, İzmir Türk Dünyası Dernekleri Dayanışması (platform bildirisi), TDP’nin bu bölümünü “bölücülük”le paralel görüşler olarak algılamışlardır. Bu çevreye bağlı bazı yazarlarda, Rapor’un sivilleşme (MGK ve Genelkurmay) ile ilgili önerileri de hoşnutsuzluk yaratmıştır⁽⁵⁵⁾.

Kürt sorununa ilişkin bölüm, “etnik mikro milliyetçiliğin sırtını sıvazlayan ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan bugüne kadar haklı olarak sürdürdüğü Tek Millet Tek Devlet siyasetini yadsıyan görüş ve öneriler” şeklinde de değerlendirilmiştir⁽⁵⁶⁾.

“Mani-izm Kültürü Araştırma Grubu” adına TÜSİAD’a gönderilen bir dosyada özetle “Kürt yoktur” tezi işlenmiş ve TÜSİAD’ın TDP’deki düşünceleri gözden geçirmesi “uyarısı”nda bulunulmuştur⁽⁵⁷⁾.

Mustafa Kemal Derneği de, aralarında emekli orgenerallerin ve bazı profesörlerin bulunduğu 10 kişilik bir “Akademik Konsey”e, TDP’yi eleştiren ve “alternatif ra-

---

(49) A.TAŞGETİREN, sözü geçen makale.

(50) Zaman, 25.1.1997.

(51) Demokrasi, 28.1.1997.

(52) “Sağlık-İş Haber Bülteni”, 24.1.1997.

(53) 23 ve 24.1.1997 tarihli basın.

(54) Sami SANDAL, “TÜSİAD’ın millî (!) raporu”, Ortadoğu, 28.1.1997; Tabir Kutsi MAKAL, “TÜSİAD nereye varmak istiyor?”, Ortadoğu, 29.1.1997.

(55) S.SANDAL ve T.K.MAKAL’ın sözü geçen makaleleri.

(56) Uğur BELGER, “TÜSİAD Raporu”, Çözüm, 3-9.2.1997.

(57) Mehmet Kaya imzalı mektup ve dosya, 12 Mayıs 1997 (TÜSİAD Arşivi).

por” diye tanıtılan bir çalışma hazırlattı ve bir basın toplantısıyla kamuoyuna açıkladı⁽⁵⁸⁾. 10 sayfalık bu raporda getirilen eleştirilerin ağırlık noktası TDP’de “Sivilleşme” başlığı altında sunulan önerilerdir⁽⁵⁹⁾. Söz konusu metinde TDP’de “Anayasa’nın 2. ve 3. maddelerinde belirtilen Cumhuriyetin Temel Nitelikleri’nin kaldırılması önerilmekte (...), bu tür öneriler en hafif niteleme ile bir ‘gaflet ve dalalet’in ifadesidir”denmektedir (s.3). Oysa, ileride *Yanlış Anlamalar* başlığı altında hatırlanacağı gibi TDP’de böyle bir öneri yoktur.

Türk Silahlı Kuvvetleri’nin en üst düzey yetkililerinin duyarlılığı ve tepkisi özellikle iki konuda odaklaştı: MGK ve Genelkurmay Başkanlığı’nın statüsü. Buna ilişkin bir gazete haberinde, “Askerî yetkililer, TÜSİAD’ın raporunda Anayasa’daki ‘laiklik, bölünmez bütünlük’ gibi ilkelerin kaldırılmasına yönelik öneriler karşısında duyulan hassasiyeti de dile getirdiler” denmişse de⁽⁶⁰⁾, **TDP’de bu ilkelerin kaldırılmasının önerildiği iddiası doğru değildir** ; buna da ileride *Yanlış Anlamalar* başlığı altında değinilecektir.

Askerî çevrelerin MGK ve Genelkurmay konusundaki görüşü, dikkat çekici bir gazete haberi aracılığıyla kamuoyunun bilgisine sunuldu. Bu önemli haber yazısını aynen aktarmak gerekir⁽⁶¹⁾:

“MGK’nın yapısı neden değişmez?”

“Genelkurmay’ın MGK’nın kaldırılmasına karşı TSK’nın komuta kademesinin de görüş birliğine vardığı ve askerî çevrelerde onay bulan gerekçeleri şöyle:

Devletin bekası: MGK, Türkiye Cumhuriyeti’nin bekası bakımından devletin en üst ve en önemli danışma organıdır.

Sigorta işlevi: MGK, millî güvenlik politikalarının sürekliliğini sağlar. Siyasetin tıkanabildiği dönemlerde makul ve uygulanabilir çözüm yolları bulur. Bu şekliyle Kurul, siyasal ve hukuksal düzende adeta bir sübap-sigorta işlevine sahiptir.

---

(58) “TÜSİAD raporuna sert tepki”, *Günaydın*, 14.4.1997.

(59) “TÜSİAD’ın Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri konulu raporunun değerlendirilmesi”, *Mustafa Kemal Deneği*, 3.5.1997.

(60) *Yeni Yüzyıl*, 22.1.1997.

(61) “Sezai Şengün/Ankara”, *Hürriyet*, 23.1.1997.

İleri ülkelerde var: MGK, şu veya bu isim altında tüm ileri ülkelerde kendisine önem verilen yaygın ve genel bir kurumdur.

Kararlar emir değil: MGK kararları, hükümete tavsiye niteliğindedir. Kararların her zaman ciddiyetle karşılanması ve dikkate alınması, bu kararların emir mahiyetinde olmalarından değil, verilebilecek en doğru ve en uygun kararlar olmalarındandır.

Bize imreniyorlar: Başka ülkelerin de, böyle etkin bir millî güvenlik mekanizmasına sahip olabilme bağlamında, ülkemizdeki yerleşik uygulamaya imrenerek baktıkları görülmektedir.

Köşk memnun: Cumhurbaşkanı, MGK'nın devlet olduğunu ve Türkiye'nin en iyi çalışan kurumu olduğunu beyan etmiştir.

MGK düşman değil: Bazı kesimler Silahlı Kuvvetleri yabancı bir unsur, devlet dışı ve hatta düşman gibi görme saplantısından kurtulmalıdır.

Sonuç: MGK'nın konumunu ve işlevini eleştiren görüş ve önerilerin asıl hedefi, Türk millî güvenlik sistemini çökertmektir. Bunların demokratikleşme gibi kavramlarla alakası yoktur.”

“Bakanlığa neden bağlanamayız?”

“Genelkurmay'ın MSB'ye bağlanması önerisi de askerî çevrelerden aynı dozda tepki gördü:

Koşullar farklı: Bir devletin savunma örgütlenmesi kendine özgü koşullardan kaynaklanır ve bu nedenle evrensel bir modelden söz edilemez. Savunma genel yaklaşımında dış tehdit yanında, iç tehdit unsurunun birinci önceliği taşımadığı bir Batı ülkesi, Türkiye için örnek olamaz.

Siyaset önleniyor: Türkiye'de ordunun siyasete alet edilebileceği endişesi ile MSB ve Genelkurmay'ın işlevleri birbirinden ayrılmıştır. TSK'nın bir siyasi partinin ordusu gibi gösterilmesini, siyasi çekişmelerin malzemesi yapılması engellemektedir.

Demokrasiye uygun: Türkiye'de sivil-asker ilişkilerinin temelde millî güvenlik ve milli savunma gerekleriyle parlamenter sistemin ana kurallarını bağdaştıran bir sistem kabul edilmiştir. Bu sistem parlamenter sistemin özüne aykırı değildir.

Başbakan hakem: Genelkurmay ve MSB arasında uyuşmazlık çıktığı takdirde, Başbakanın hakemlik yapması gerekebilir. Oysa taraflardan birinin siyasi statüsü vardır. Bundan dolayı, böyle bir durum siyasal açıdan sakıncalı olabilir. Genelkurmay'ın Başbakanlığa bağlanması, bu sakıncayı da önlemiş olmaktadır.

Tarihimize bakın: Yakın tarihimiz iyi bilinmeden ve incelenmeden devletin temel kuruluş felsefesi, tartışılmaz temel ilke ve kavramları, Atatürkçü düşünce tarzı, TSK'nın, devletin kuruluş ve gelişmesi sürecindeki konumu ve misyonu iyi kavranmalıdır. Genelkurmay'ın Başbakanlığa bağlanması, ordunun sivil iktidara bağlılığının açık göstergesi olarak yeterli düzenlemedir.”

* * * * *

Bu haberin yayınlanmasından üç gün sonra *Cumhuriyet* gazetesi, “Genelkurmay Başkanlığı'nın Cumhuriyet'e yaptığı ve hükümet, bazı siyasal partiler ile TÜSİAD'ın da aralarında bulunduğu kimi kuruluşlara ‘açık uyarı’ niteliğini taşıyan özel değerlendirmesi”ni açıkladı. Genelkurmay, TDP ile güdülen asıl amacın “Genelkurmay Başkanlığı'nın seviyesini düşürmek ve TSK'yi parçalamak” olduğunu ileri sürüyordu⁽⁶²⁾. Sadece *Cumhuriyet* gazetesine verilen bu “görüş açıklaması”, iki gün sonra bu gazeteye gönderme yapılarak *Sabah* gazetesi tarafından yeniden yayımlandı⁽⁶³⁾.

Bununla birlikte, yukarıdaki bilgilerle pek uyuşmayan iki gazete haberi de dikkat çekiyordu. Bunlardan birincisine göre, TÜSİAD raporu Genelkurmay çevrelerinde incelenmeye alınmıştı. Askerî çevrelerde de Genelkurmay Başkanlığı'nın nasıl ve ne zaman Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanacağı tartışılıyordu⁽⁶⁴⁾. Bunu doğrulayan bir ikinci kaynağa göre de bu çevrelerin böyle bir bağlanmaya “demokratik hiyerarşi açısından bir itirazları yok”tu⁽⁶⁵⁾. Fakat, Türkiye'nin özel koşulları ve zamanlama açısından bu konunun demokratikleşme çabaları içinde henüz öncelikle ele alınmasının gerçekçi olmadığı belirtiliyordu.

Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü konusundan sonra, MGK'nın durumu da TSK kaynaklı bir çıkışa yol açtı. MGK Eski Genel Sekreter Yardımcısı ve Millî Gü-

---

(62) *Cumhuriyet*, 26.1.1997 (Ek 5).

(63) *Sabah*, 28.1.1997.

(64) “Asker de raporu konuşuyor”, *Zaman*, 22.1.1997.

(65) *Fikret BİLA*, “Miğfer ve sark”, *Milliyet*, 30.1.1997.

venlik Siyaseti Başkanı'nın imzasını taşıyan üç günlük bir yazı dizisi yine *Cumhuriyet* gazetesinde gün ışığına çıktı⁽⁶⁶⁾. Bu yazılarda MGK tipi kurulların başka ülkelerde de olduğu, bizdeki uygulamada kararların doğrudan ya da dolaylı olarak hep millî güvenlikle ilgili olduğu, bunların mutabakatla alındığı, savsaklanmalarına olanak olmadığı, akıbetlerinin Genel Sekreterlik tarafından izlendiği şeklindeki ana fikirler işlenmiştir.

---

(66) M.Suat EREN, "Millî güvenlik ve 28 Şubatta yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısı üzerine düşünceler", *Cumhuriyet*, 17-19.3.1997 (Ek 6).

B Ö L Ü M

YANLIŞ ANLAMALAR

YANLIŞ ANLAMALAR

TDP'nin bazı kısımlarının yanlış anlaşıldığı görülmektedir. Bunların giderilmesi ve kamuoyunun hafızasında düzeltilmiş şekillerinin kaydedilmesi gereklidir.

D) “TÜSİAD Anayasası”

Bazı basın organları TDP'den “TÜSİAD Anayasası” diye söz etmişlerdir⁽⁶⁷⁾.

TDP'de anayasa sorunları ve eleştirileri zaman zaman öne çıkmakla beraber, Rapor'un kendisi bir Anayasa taslağı önerisi değildir. Giriş bölümünde, güdülen amacın demokratikleşmeyi engelleyen mevzuatın tanıtımı, eleştirisi ve değişiklik önerilerinin üretilmesi olduğu yazılıdır (s.25). “Mevzuat” deyimi ise Anayasa kavramını aşan bir içeriktedir; yasaları, vb. metinleri de kapsar. Zaten TDP'de yasa değişikliği önerileri Anayasa maddesi değişikliği önerilerine oranla daha da fazladır.

Diğer taraftan, Türkiye'deki demokratikleşme talep ve perspektifleri, TBMM'nin çalışması ile *yenilenmiş bir anayasa* 'da da ele alınabilir. Böyle bir gerekliliğin bilincinde olan ve aralarında TDP yazarının da bulunduğu dokuz öğretim üyesi, 1992 yılında TÜSİAD'ın talebi üzerine gerekçeli ve maddeler halinde kaleme alınmış bir anayasa taslağı metni hazırlamışlardır⁽⁶⁸⁾.

II) Laiklik

Günlük basında şu satırlara rastlanmıştır: “Refah'ın seçmenlerinin % 40'ı, parti seçime katılmazsa başka partiye oy vermeyeceğini söylüyor, % 7'si ise Büyük Birlik Partisi'ne yakın. Anayasa'da İslâmî kurallar isteyen seçmenlerin oranı % 61. Bu tespitler, öyle görünüyor ki, TÜSİAD'ın hazırlattığı Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri raporunda “laiklik...” gibi ilkelerin kaldırılmasına yönelik önerilerin bilinmeyenini... Devletin dinselleştiği, toplumun ümmetleştigi bir mekânda ‘Liberal Ütopya’⁽⁶⁹⁾.”

---

(67) Ateş, 21.1.1997.

(68) “Yeni Bir Anayasa İçin”, TBMM Başkanlığı'na Bazı Kurum ve Kuruluşlarca Verilmiş ve Ayrıca TBMM'deki Siyasi Partilerin Anayasa Değişikliğine İlişkin Hazırlık Çalışmaları ve Taslak Metinler, TBMM Başkanlığı Yay., 22 Şubat 1993, s.5 - 140.

(69) Bakır ÇAĞLAR, “Bir araştırma, Üç Dosya'da Refah profili”, Bizim Gazete, 24.1.1997.

TDP'nin hiçbir yerinde Anayasa ve yasalarda yer alan laiklik ilkesinin kaldırılması yolunda bir öneri getirilmiş değildir. Anayasa'nın, Cumhuriyet'in nitelikleri (md.2), bunların değişmezliği (md.4), din ve vicdan hürriyeti ve laikliğin tanımı (md.24), siyasal partilerin uyacakları esaslar (md.68, 69), milletvekili yemini (md. 81), cumhurbaşkanı yemini (md.103), Diyanet İşleri Başkanlığı'nın statüsü (md. 136), İnkılap kanunlarının korunması (md.174) ile ilgili düzenlemelerine ilişilmemiş, bunlardaki laikliği koruyucu hükümler aynen muhafaza edilmiştir .

Partiler yelpazesine ilişkin bir pasajda da, "Partiler (...) laik demokrasinin sınırları çerçevesinde..." ifadesiyle (s.31) bu tavır pekiştirilmiştir. Ayrıca TDP'de önerilen Anayasa değişiklikleri sırasında da, önerilen yeni anayasa maddesinin içine "laiklik" ilkesi yerleştirilmiştir. Siyasal partilerle ilgili olarak önerilen yeni düzenlemede (s.51), milletvekili andı (s.63) ile ilgili olarak tasarlanan yeni metinde, "laiklik" ve "laik cumhuriyet" kavramlarına yer verilmiştir.

TDP'nin "Dinsel Özgürlükler" bahsinde şu değişiklik önerileri yer almıştı: Nüfus kağıtlarından "din" hanesinin çıkarılması, İmam-Hatip liselerinin meslek lisesine dönüştürülmesi, sayılarının azaltılması, buralara kız öğrenci alınmaması, zorunlu ilköğretimin 8 yıla çıkarılması, Kur'an kurslarının MEB denetimine bağlanması, zorunlu din derslerine son verilmesi, din görevlilerini işe alma dışında sınavlarda din bilgisini yoklayan sorular sorulmaması...(s. 119-120). Bu öneriler, "laiklik ilkesinin kaldırılmasıyla" değil, kararlı ve ilkeli bir şekilde savunulmasıyla ortaya sürülebilecek fikirlerdir. TDP'de yapılan da bundan başka birşey değildir.

III) Cumhuriyet'in Nitelikleri

TDP'yi eleştirmek için yazılmış bir metinde şöyle denmiştir: "Rapor'da (TDP) (...) Anayasa'nın 2. ve 3. maddelerinde belirtilen Cumhuriyetin Nitelikleri'nin kaldırılması önerilmekte(dir)"⁽⁷⁰⁾.

Anılan Anayasa maddeleri Cumhuriyet'in nitelikleri (md.2) ve Devletin bütünlüğü, resmî dili, bayrağı, millî marşı ve başkenti (md.3) ile ilgilidir . TDP'nin hiçbir yerinde bu hükümlerin kaldırılması önerilmiş değildir . Kaldırılması istenen hükümler bunlar değil, "(bilim ve sanatı) yayma hakkı, Anaya-

⁽⁷⁰⁾ TÜSİAD'ın Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Konulu Raporunun Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Derneği yay., 3.5.1997, s.3.

sa'nın 1'inci, 2'nci ve 3'üncü maddeleri hükümlerinin değiştirilmesini sağlamak amacıyla kullanılamaz" hükmüdür (Anayasa md.27/2). Çünkü TDP'de işaret edildiği gibi (s.125,127), bilim ve sanat özgürlüğü gibi insan akıl ve ruhunun en dokunulmaz kesimlerini ifade eden yaratı özgürlüklerini, belli bir anayasanın belli bir tarihte devlete biçtiği modellerle sınırlayan bir hüküm dünyanın hiçbir demokratik ülkesinde mevcut değildir. Türkiye'de de hiçbir Anayasa bu özgürlüklerin ve düşünce özgürlüğünün sınırlanabileceğine ilişkin bir kural getirmemişti. 1982 Anayasası bu açıdan yalnız dünya demokratik anayasacılığında değil, Osmanlı-Türk anayasacılığında da bilim ve sanat özgürlüklerini devletin karakteristikleriyle sınırlı sayan tek anayasadır.

IV) Atatürk İlke ve İnkılapları

TDP'de, "Atatürk ilke ve inkılaplarının gayri ilmî olduğu", laikliği kaldırmak için parti kurulmasına izin verilmesi fikrinin savunulduğu⁽⁷¹⁾, Atatürk ilke ve inkılaplarından tâviz verildiği⁽⁷²⁾ ileri sürülmüştür.

TDP'de hiçbir yerde, "Atatürk ilke ve inkılaplarının gayri ilmî olduğu" yolunda bir ifade yer almaz. Rapor'da vurgulanan husus, hukukî açıklık (vuzuh) ihtiyacıdır . Bununla ilgili olarak da dört eleştiri ve değişiklik önerisi grubu vardır. Bunlar, aynen tekrarlamak pahasına şöyledir:

(a) "Siyasi Partiler Kanunu (SPK) md. 3 bir başka düzenlemesiyle de tamamen fuzulî bir hüküm getirmiştir: Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacı gütmek."

"Bir kere, çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacı gütmek siyasal parti olmanın niteliği ya da koşulu değildir (...)."

"Ayrıca, bu ibare hukukî bir kavram ya da kategori değildir; hukuk bilimi açısından hiçbir pozitif içeriğe sahip değildir. Söz konusu ibare, ideolojik-politik bir seçimi ya da dileği ifade etmekten başka bir anlam taşımaz. Hukuk metinlerini bu türden yüklemelerle doldurmak ise isabetli değildir."

"Öte yandan, ülkedeki partileri hukukî içeriği belirsiz bir hedef olan "çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacı gütmek"le tanımlamak, siyasal ve partisel çoğulculuk ilkesine de ters düşer. Partiler ve partiler dünyasında çoğulculuk ilkesi, si-

(71) akt. Dünya ve Yeni Yüzyıl, 8.4.1997 (Aydm Bolak'ın görüşleri).

(72) akt. Hürriyet, 11.4.1997 (Turgut Yılmaz'ın görüşleri).

yasal görüşlerin serbestçe örgütlenip iktidar yarışına katılabilmeleri için vardır. Partiler, çağdaşlaşma ve ilerleme yanlısı olabilecekleri gibi, muhafazakâr değerlere de sahip olabilirler; laik demokrasinin sınırları çerçevesinde bunları ülke yönetiminde etkili kılmaya çalışabilirler. Partisel yarışma budur ve çok partili denemeler sisteminin için vardır. Partileri ikiyüzlülüğe itmek doğru değildir” (TDP, s.30-31).

(b) SPK’da yer alan, “(Siyasi partiler) Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar” (md.4) hükmü eleştirilir ve kaldırılması önerilirken de aynen şunlar yazılmıştı:

“Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmak ne siyasal parti olma niteliğiyle ne de bunların vazgeçilmezlik karakteriyle ilgilidir; hatta bunlara yabancısıdır.”

“Öte yandan, Atatürk ilke ve inkılapları hukukî içeriği zor tanımlanabilen, hatta tanımlanamayan bir olgudur. Değil hukuk dünyasında bunu tanımlamak, tarih bilimi açısından bile bu ilkelerin neler olduğu konusunda bir görüş birliği yoktur; olmaması da son derece doğaldır. Bu çeşitliliği görmek için ders kitaplarına bakmak yeterlidir.”

“Bu son noktanın sakıncalı karakteri şöyle canlandırılabilir.”

“Eğer siyasal partiler Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmak zorundaysalar ve bu ilke ve inkılaplar arasında pek çok kitapta ya da ders kitabında da belirtildiği üzere, örneğin devletçilik ve devrimcilik ilkeleri de yer alıyorsa, o takdirde liberal ve muhafazakar partiler yasa dışına düşmüş olmayacaklar mıdır?”

“Ayrıca, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışmak ideolojik ve siyasal bir tercih sorunudur; bunun bütün partilere dayatılması bir kez daha ideolojik, siyasal ve partisel çoğulculuk ilkelerine ters düşer (....).”

“Daha da ciddi bir sakınca şuradadır: Yasanın bu hükmü siyasal partileri Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı faaliyette bulunmaktan yasaklamaktan (bu yasaklar başka maddelerdedir, md.84, 85) çok daha ileri giderek, bunları bu ilke ve inkılaplara bağlı olarak çalışma yükümlülüğü altına sokmaktadır. Bunun, son derecede ve kabul edilmez ölçüde baskıcı bir anlayış ve düzenleme olduğunu söylemek zorundayız.”

“Kaldı ki, Atatürk ilke ve inkılaplarına aykırı bazı faaliyetler yasayla zaten yasaklandığı gibi, bu ilke ve inkılapların özünü oluşturan laiklik ilkesini koruyucu düzenlemeler de yasada ayrıntılı bir şekilde yer almıştır. Eleştirdiğimiz ibare, partileri ve partilileri ikiyüzlülüğe itmekten başka bir anlam ifade etmemektedir; hukukî bir değer taşımaktan uzak olduğu için, hak ve özgürlüklerin yasayla sınırlanması ilkesine de ters düşmektedir” (TDP, s.31-32).

Bu iki alıntıda da görüldüğü gibi, TDP’de “laiklik ilkesini kaldırıcı” bir öneri bulunmak şöyle dursun, bu ilkeye aykırı faaliyetleri yasaklayıcı hükümlerin korunması gereğine işaret edilmiştir.

(c) Anayasa’nın Başlangıç bölümünün 5. paragrafı şöyledir: “Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının Devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihî ve manevî değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında korunma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının Devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı”.

Bu hükümle ilgili olarak TDP’de getirilen tahlil ve öneri aynen şöyleydi:

“Bu paragrafta korunmak istenen değerlerden birçoğu zaten Anayasanın ilgili maddelerinde özel olarak güvence altına alınmıştır: Bölünmezlik, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları, laiklik, din ve devlet ayrılığı, din ve siyaset ayrılığı, dinin sömürü konusu olmaması.”

“Bazı ifadeler ise hukukî değer ve kapsam bakımından belirgin değildir: Türk millî menfaatleri, Türk varlığı, Türklüğün tarihî ve manevî değerleri, Atatürk medeniyetçiliği.”

“Üstelik sonuncusu hariç bunlar, aşırı milliyetçi, aşırı devletçi ve maneviyatçı karakterleriyle, temel hak ve özgürlükler aleyhine kötüye kullanılmaya da pek elverişlidir.”

“Hiçbir düşünce ve mülahazanın (...) korunma göremeyeceği” şeklindeki ifade, fikirler ve inançlar dünyasına bile karışan karakteriyle, eşine hiçbir demokratik anayasada rastlanmayan totaliter bir buyruktur.”

“Bu veriler ışığında söz konusu paragraf, bazı hukukî değerleri koruyucu düzenlemelerin zaten Anayasanın metninde yer almış olması nedeniyle gereksiz, kötüye kullanılmaya elverişli kuralları itibariyle de tehlikelidir.”

“Başta düşünce özgürlükleri olmak üzere, bütün temel hak ve özgürlükleri ciddi bir şekilde tehdit eden bu antidemokratik hükmün Anayasadan çıkartılması şarttır.”

Bu alıntının da ortaya koyduğu gibi, laiklik ilkesinin ve Atatürk ilke ve inkılaplarının Anayasadan çıkarılması ya da bunlardan tâviz verilmesi diye bir tutum söz konusu değildir; bu ilkeleri koruyucu düzenlemeler Anayasa

nın gövdesinde ve ilgili özel yasalarda (SPK, vb.) yeterince vardır. Rapor bunların korunmasından yana bir tavır almıştır

. Sırf Anayasada yer alan ve korunması gerekli olan bu hükümlere örnekler vermek gerekirse; Cumhuriyetin nitelikleri (md.2), devletin bütünlüğü (md.3), değiştirilemeyecek hükümler (md.4), devletin temel amaç ve görevleri (md.5), laikliğin kısmî tanımını da içeren din ve vicdan özgürlüğü (md.24/son), eğitim ve öğretim (md.42), siyasi partilerin uyacakları esaslar (md.68/4 ve 69) başlıkları altındaki düzenlemelere işaret edilebilir. Yukarıda Anayasa ve yasadan (SPK) çıkarılması önerilen hükümlerin kaldırılması durumunda, bu düzenlemelerin korumaya çalıştığı değerler bundan dolayı örselenmiş olmayacaktır.

(d) And metinlerinde “Atatürk ilke ve inkılapları” konusuna da kısaca eğilmek gerekir. Gerçi bu konuda bir tepki ya da yanlış anlamaya tanık olunmuş değildir. Fakat yukarıda yazılanlar, bu noktaya da kısaca değinilmesini gerekli hale getirmiş sayılabilir. Çünkü TDP metninde, milletvekillerinin and içerken ifade etmek zorunda oldukları “Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalacağımıza” şeklindeki formül de eleştirilmiş ve kaldırılması önerilmiştir. Bununla ilgili gerekçe şu şekilde kaleme alınmıştı:

“İdeolojik, siyasî ya da felsefî karakterli dayatma ile kastedilen de Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı kalma yeminidir. Türkiye’nin çağdaşlaşmasının en büyük atılımı olan Atatürk Devrimi’nin anayasa hukuku ve anayasal düzeydeki en somut ifadesi yukarıda geçen bağımsızlık, bütünlük, demokrasi, laiklik ve cumhuriyet şeklindeki ilkelerdir. Bunun ötesinde bir formülasyon hem hukukî içeriğiyle belirsizdir hem de siyasal-felsefî değerler olarak kişisel tercihlere bırakılacak türdendir. Kaldı ki, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılık yeminleri siyasal yaşamda da kendisinden beklenen saygınlığı sağlayabilmiş değildir. Aksine bu formülasyon, bütün milletvekillerini zorlayıcı niteliğiyle, bazılarını inanmadıkları değerlere yemin etmek zorunda da bırakmaktadır. Bunun ise bir güvence sağladığını söyleyebilmek şöyle dursun, and içmenin ve Atatürk Devrimi’nin değerini aşındırdığı ortadadır. Demokratiklik ve çoğulculuk açısından da bu formülasyonun kaldırılmasında yarar vardır”. (TDP, s.63).

Bu gerekçeden sonra TDP’de önerilen milletvekili andı metninde şu ilkelere yer verilmişti: Devletin ve ülkenin bağımsızlığı ve bütünlüğü, insan haklarına dayalı demokratik hukuk devleti ve laik cumhuriyet ilkeleri.

Buna karşılık, Cumhurbaşkanı’nın and metninde yer alan “Atatürk ilkelerine bağlılık” ibaresinin korunması ve sürdürülmesi de uygun bulunmuştu (TDP, s.81).

V) Diyanet İşleri Başkanlığı

TDP'nin çok yanlış anlaşılan önerilerinden biri de Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile ilgili bir konudur. Pek çok kuruluş ve kişi Rapor'da DİB'in kaldırılması gereğinin savunulduğunu ileri sürmüştür⁽⁷³⁾.

Oysa TDP'de savunulan görüş DİB'in kaldırılması değil, DİB'in genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136. md.sine aykırı amaç gütmeye yasasını siyasal partilere dayatan SPK md.89 hükmünün kaldırılmasıdır. Bunun gerekçelerini açıklayan pasajlar TDP'de aynen şöyle ifade edilmiştir:

“Bu madde 12 Eylül rejiminin bir eseridir. Böyle bir hüküm de çok bakımdan sakıncalı ve antidemokratiktir.”

“Bir kere, laikliğin tek kurumsal modeli Diyanet İşleri Başkanlığı şeklinde bir örgütlenme değildir. Hatta doğrusunu konuşmak gerekirse, laik bir ülkede devlet din işlerinin yürütülmesini üstlenemez. Türk laikliğinin özel tarihsel koşulları böyle bir kurumun doğumunu zorunlu ya da yararlı kılmış olabilir. Ancak bunun laikliğin tek ve biricik seçeneği olduğunu sanmak yanlıştır; bunu dayatmak yanlışlıktan da öteye haksızlıktır.”

“Demokrasilerde partiler ve partisel çoğulculuk, farklı çözümleri üretmek ve hayata geçirmek için vardır. Partiler bunun için yarışır. Bu hüküm, diğer birçokları gibi, bu noktada da partileri tek kalıba dökmektedir. Oysa, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde kalıp kalmamasını tartışmak ve farklı çözümler önermek, demokratik bir siyasal hayatın en doğal işlevlerindedir.”

“Bu düzenleme, partilerin düşünce ve hareket alanını tamamen kısıtladığından, sonuçta, Anayasanın Diyanet İşleri Başkanlığı ile ilgili 136. maddesi değişmez ve değiştirilemez hüküm haline dönüşmektedir. Çünkü demokrasinin vazgeçilmez unsurları olan partiler farklı seçenekler düşünemeyeceklerse, onların üyesi olan milletvekillerinin de bu konuda hareketsiz kalmaları kaçınılmazdır. Bu nedenle, Anayasa md. 136 fiilen değişmez hüküm durumuna düşmekte ya da yükselmektedir.

---

(73) Kanal 6, 21.1.1997; Halim BAHADIR, “TÜSİAD çok şey mi istiyor?”, Posta, 22.1.1997; Süleyman YAĞIZ, “Biz da - ba yeni başlıyoruz”, Takvim, 27.1.1997; Milliyet, 5.4.1997, s.9 ve Dünya, 8.4.1997 (A.Bolak'ın görüşleri); Hüri - yet, 9.4.1997 (T.Yılmaz'ın görüşü); Uğur BELGER, “TÜSİAD Raporu”, Çözüm, 3-9.2.1997. Şener Akyol da TDP'nin bu bölümünü şöyle ve yanlış olarak aktarmaktadır: “Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yerinin korunması sakıncalı ve anti demokratiktir” (Türkiye'de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri, s.6).

Oysa Anayasa, değişmez ve değiştirilemez hükümlerinin neler olduğunu açıklamıştır; bunlar arasında 136. madde yoktur.”

“SPK md. 89, partinin laikliğe aykırı bir amaçla mı, yoksa laikliği geliştirmek amacıyla mı bu yönde Anayasa madde 136 dışında bir tavır gösterdiğini hiç hesaba katmadığından, aslında laikliğin savununcusu olan partilerin de bu yüzden kapatılmaları mümkündür.”

“Nitekim, laikliğe aykırı hiçbir eğilimi bulunmayan ÖZDEP’in kapatılma gerekçeleri arasında bu maddeye aykırılık tespiti de yer almıştır (E.1993/1, K. 1993/2, RG. 14.2.1994 - 21849). Bu partinin kapatılmasından sonra Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na yapılan bir başvuru “kabul edilebilir” sayılmıştır (Dilekçe No : 23885/94, 2.9.1996). Yine bir laik parti olan Demokratik Barış Hareketi’ne karşı, aynı nedenle ve sırf SPK md.89’a aykırılıktan kapatma davası açılmıştır.”

“Devlet ve din işlerinin yeniden düzenlenmesine ilişkin önerilere bir sistemin kendini kapatması, kendi bunalımlarını daha da körüklemeye sonucu yaratır.”

“Öneri: SPK md. 89 hükmü hem demokrasiye hem laikliğe aykırıdır; hemen ve tümüyle kaldırılmalıdır” (TDP, s.45-47).

VI) İki Turlu Seçim

Bir kaynakta, TDP’de “iki turlu seçim yöntemi” önerildiği ileri sürülmüştür⁽⁷⁴⁾. Bu da doğru değildir. TDP’de, TÜSİAD bünyesinde ve dışında yapılagelen yeni sistem araştırmalarına kısaca değinildikten sonra şu söylenmiştir: “Yeni sistem arayışları takdire değer olmakla birlikte bugünlük gerçekleşme şansına sahip görünmektedir. Hele hele yepyeni bir sistem için, radikal bir değişik için herhangi bir siyasal güç birikimi yoktur. Zaten araştırmacı yazarlar da büyük çapta bunu kabul et

likler yapılamaz mı?”

(s.56). Bundan sonra da şu önerilerde bulunulmuştur: Ülke barajının % 5 civarına indirilmesi, tercihli oy sisteminin kabulü, seçimlerde işbirliği yasaklarının kaldırılma-

---

(74) Mehmet YETİŞ, “TÜSİAD Raporu üzerine tartışma”, Marksizm ve Gelecek, Bahar 1997, s.48.

sı, “kişi organ” (belediye başkanı ve muhtar) seçimlerinde iki türlü sisteme geçilmesi.

Görüldüğü gibi, açık bir şekilde önerilen sadece yerel seçimlerde belediye başkanları ile muhtarların iki türlü usulle seçilmesidir. Genel seçimler için böyle bir öneride bulunulmamıştır.

VII) Hükümet Sistemi ve Başkanlık Rejimi

TDP’de başkanlık sisteminin savunulup önerildiği görüşü nedense epey kişi tarafından benimsenmiştir⁽⁷⁵⁾. Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesinin istendiği de ileri sürülmüştür⁽⁷⁶⁾. Yine günlük basında “halk tarafından seçilmiş başkanlık sistemi”nin TDP’de savunulduğu iddia edilmişse de, bunun formülasyon tarzı bile yanlıştır. Çünkü başkanlık sisteminde başkan zaten halk tarafından seçilir.

Gerçek şudur ki Rapor’da başkanlık ya da yarı başkanlık sistemleri savunulmamış, hatta bazı sakıncalarına işaret edilmiştir. TDP’de Türkiye için önerilen, “yepyeni ve sınanmamış modeller değil, içinde pişmeye başladığı parlamenter rejimin hakkını verdimeye çalışmaktır” (s. 78-79); yani parlamenter rejim içinde bazı düzeltmelerden ibarettir (s.76-81). Cumhurbaşkanı’nın halk tarafından seçilmesi şeklinde bir öneri de yoktur, tam tersine bunun doğurabileceği “çatışma ve dengesizlikler”e dikkat çekilmiştir (s.80). Esasen, ileriki yıllarda başkanlık sisteminin toplumumuzda tekrar tartışılması, gelişen demokrasimizde doğal karşılanacak bir olgudur.

VIII) Millî Güvenlik Kurulu

TDP üzerine tartışma düzenleyen bir dergide, konuşmacılardan birinin şu fikri beyan ettiği görülmüştür: “Sanki 1961 rejimine dönersek, MGK siyasal iktidara tâbi olacak”⁽⁷⁷⁾.

Bilindiği gibi MGK ilk olarak 1961 Anayasasıyla kurulmuştur. Rapor’da ise 1961 Anayasasına dönülmesi değil, MGK’nın bir “anayasal kuruluş olmaktan çıkartılma-

---

(75) Melih PEKDEMİR, “Cumhuriyet tartışmaları ve rejim”, *Yeniden*, Ocak-Şubat 1997, s.40; Tarhan ERDEM, *Radikal*, 23.1.1997; Yakup KEPENEK, “Geç de olsa”, *Cumhuriyet*, 27.1.1997; Ufuk URAS, “Söyleşi”, *Siyah Beyaz*, 26.1.1997, s.10.

(76) Mükerrrem HİÇ, “Aksayan demokrasimiz, insan hakları ve TÜSİAD”, *Finansal Forum*, 22.1.1997; *Milliyet*, 21.1.1997.

(77) Tülin ÖNGEN, “TÜSİAD Raporu üstüne tartışma”, *Marksizm ve Gelecek*, Bahar 1997, s.34.

sı” önerilmiştir (s.85). Zaten duyulan hassasiyet ve gösterilen tepki de bundan dolayıdır.

IX) Kürt Sorunu

Bu başlık altında getirilen tahlil ve öneriler bazı çevrelerce, “Tek Millet Tek Devlet siyasetini yadsıyan görüş ve öneriler”⁽⁷⁸⁾, “üniter yapıyı değiştirecek teklifler”⁽⁷⁹⁾, TDP de “Kürtlere federasyon öneren rapor”⁽⁸⁰⁾ olarak algılanıp yansıtılmıştır.

Rapor’un bu konuya ayrılan bölümü şöyle yola çıkmaktadır: **“Bu çerçevede ve hukukî planda kalarak, soruyu şöyle formüle etmek mümkündür: Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında, tek egemenlikli (üniter) devlet ve bölünmezlik ilkeleri kapsamında kalmak kaydıyla, Kürt kimliğini yok sayan ve düzeltilmesi gereken hükümler var mıdır? Varsa nelerdir? Hemen belirtmek yerinde olur ki, ülke anayasa ve yasalarında bu konuda doğrudan doğruya ayrımcı ve dışlayıcı düzenlemelere rastlamak pek kolay değildir** . Fakat, do-
laylı ifadelerle de olsa, sonuçta ayrımcılık ve dışlayıcılık özellikleri gösteren hüküm ve düzenlemeler de bulunabilir” (s.152).

Bundan sonra önerilenler şu şekilde sıralanmıştır: Özel adlar, dil yasakları, ana dil, düşünce özgürlüğü, basın, yayın ve sanat ürünleri, dernek faaliyetleri, radyo-tv yayınları, siyasi partiler konularında bazı liberalleştirmeler (s.153-159). Bunların da hepsi üniter devlet yapısı içindedir; “tek egemenlikli (üniter) devlet ve bölünmezlik ilkeleri kapsamında kalmak kaydıyla” ibaresine uygun önerilerdir.

Bazı haber ve demeçlerde, hatta bir mahkeme kararında (Ankara, 2 no.lu DGM, E.1998/149) TDP’den “TÜSİAD’ın Güneydoğu Raporu” diye söz edilmesi de yanlış-
tır. TÜSİAD’ın bir “Güneydoğu Raporu” olmamıştır.

* * * * *

TDP’yi yanlış anlama ya da yanlış yorumlarla kamuoyuna sunma konusunda verilecek örnekler şimdilik bu kadardır. Bu hataların bir kısmı, Rapor’un açıklanmasının hemen ardından yapılan bir haber programındaki yanlış tespitlerden kaynaklanmıştır. Ama yanlış anlamaların sürüp gittiğine bakılırsa, bazı yazarların da Rapor’u hiç okumadan fikir yürütme hakkını kendilerinde buldukları görülmektedir.

(78) Uğur BELGER, “TÜSİAD Raporu”, Çözüm, 3-9.2.1997.

(79) Zekai SAVAŞLAR, “TÜSİAD Raporu”, Takvim, 26.1.1997.

(80) Yeni Günaydın, 22.3.1997, 10.4.1997, 23.4.1997.

(81) Metin TOKER, “TÜSİAD Raporunu okuduktan sonra - 1”, Milliyet, 31.1.1997.

B Ö L Ü M

YÖNTEME İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

YÖNTEME İLİŞKİN ELEŞTİRİLER

TDP, sorunları ele alış tarzı ve önerilerinin yerindeliği/etkililiği gibi noktalardan eleştirilmiştir. Yönteme ilişkin bu itirazlar ve bunlara karşı ileri sürülebilecek düşünceler birkaç öbekte toplanabilir.

I) Demokrasi Kriteri ve Düzeyi

Rapor'un, Türkiye'nin kendine özgü koşullarını ihmal ettiği iddiası aynen şu kelimelerle ileri sürülmüştür: "MGK, ülkeye çok faydalı hizmetler vermiş ve vermeye devam edecektir. Rapor'daki ifadeler gerçekleşirse, ülkenin birliği ve bütünlüğü yara alır. Türkiye'nin konumu farklıdır. Türkiye'yi demokratik ülkelerle bir tutmamak gerekir. Komşuları, iç dengeleri itibarıyla hiçbir demokratik ülkeye benzemez. Kendine özgü şartları ve imkânları vardır"⁽⁸²⁾.

Her ülkenin kendine özgü şartları ve imkânları vardır. Fakat demokrasinin de evrensel ve vazgeçilmez ilkelerinin bulunduğu gerçeği göz ardı edilmemelidir. İnsan hakları ve hukuk devleti ilkeleri için de bu yargı geçerlidir. 1982 Anayasasının Başlangıç bölümü demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti kavramlarının evrensel boyutlarını yadsımış, ve "Türkiye'ye özgü bir demokrasi" anlayışıyla bu kavramları "bu Anayasada gösterilen" boyutlarına sınırlamıştı. (Paragraf 3 ve 6). Fakat, Avrupa Birliği ile Avrupa Konseyi organları, demokrasinin bu tarzda "millîleştirilmesi"ni kabul etmeyip, karar ve içtihatlarında Türkiye'yi demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü kavramlarının evrensel standartları açısından yargılamaya ve çok defa da mahkûm etmeye devam ettiler.

II) Demokratik Birikimin İnkârı

TDP, ülkemizin demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü ilkesi açısından geriliklerini tespit ve bunları giderecek çareleri arama niyetiyle hazırlanmış olmakla beraber, Türkiye'nin bu alanlarda katetmiş olduğu mesafeyi küçümseme tavrı içinde değildir . Aksine, 150 yılı aşkın bir süreden beri bu alanda elde edilen birikimlerin olumlu rolüne de işaret edilmiştir (s.21-22). Bu bakımdan, Rapor'un başlığındaki "Demokratikleşme Perspektifleri" sözcüklerinin Türkiye'de "demokrasi adınının atılmadığı, ancak bundan sonra demokrasi sürecinin konulan perspektifler doğrultusunda gerçekleşeceği" anlamına geldiğini ileri süren bir yorumu ⁽⁸³⁾ paylaşmak mümkün değildir.

(82) DYP Genel Başkan Yardımcısı Hasan Ekinci'nin basın toplantısındaki sözleri (Siyah Beyaz, 25.1.1997).

(83) İKV Genel Başkanı Meral Gezgini Eriş'in sözleri (Yeni Yüzyıl, 2.2.1997).

III) Önerilenlerin Yeni ve Özgün Olmadığı

Bir gazete yazarında şu fikirlere rastlıyoruz:

“Önerilenlerin hiçbirisi yeni ve özgün değildir. Geçtiğimiz yıl içerisinde muhalif parti sözcülerinin meclis ve grup kürsülerinde, açık oturumlarda, panellerde ve TV tartışmalarında ortaya koydukları bütün eleştirilerin tasnif edilmiş takdimine TÜSİAD ‘Demokratikleşme Perspektifleri’ adını vermiştir.”⁽⁸⁴⁾

Bu görüşte bir isabet payı vardır. Bu anlamda Rapor aslında sanıldığı ya da ilk izlenimlerde ifade edildiği kadar “köktenci” değildir. Tahlil ve önerilerde yukarıdaki alıntıda gösterilen kaynaklara ve hukuk doktrininde yayınlanmış çalışmalara büyük çapta dayanılmış, bunlar da yeri geldiğinde gösterilmiştir.

Rapor’un yeni sayılabilecek tarafları ise muhtemelen iki noktadadır. Birincisi, getirilen tahlil ve önerilerin süzgeçten geçirilerek toplu bir sistematik içinde sunulması. İkincisi de, bazı önerilerin ayrıntılı bir şekilde belki ilk kez formüle edilişi.

IV) Ekonomik ve Sosyal Demokrasi Anlayışının Eksikliği

TDP’de demokrasinin ekonomik ve sosyal boyutlarının, bunlardan farklı bir kavram olan “ekonomik anayasa” anlayışının ihmal edildiği yolunda görüşler ileri sürülmüştür. Önce bunları örneklemekte ve açmakta yarar var.

Demokrasinin yaşaması için gerekli koşullar arasında, ekonomik istikrar, yeterli bir refah düzeyi ve sağlıklı gelir dağılımı faktörlerine dikkat çekildikten sonra, TÜSİAD’ın demokratikleşmenin siyasal boyutu için olduğu kadar ekonomik yanıyla da ilgilenmesi gerektiğine işaret edilmiştir⁽⁸⁵⁾.

Sosyal demokrasi açısından eksikliklere işaret edenler, “emeğin hakları, eşitlik, paylaşım” gibi sorunların gözardı edilmesine dikkati çekmişlerdir⁽⁸⁶⁾.

Bütçe açıklarının ya da borçlanma sınırlarının Anayasada belirtilmemesini de “ekonomik anayasa” anlayışı açısından eksiklik olarak gören yazarlar vardır⁽⁸⁷⁾.

---

(84) Yılmaz KARAKOYUNLU, “TÜSİAD Perspektifleri”, *Son Havadis*, 25.1.1997.

(85) Erol TUNCER, “Katılımcı demokrasi ve TÜSİAD raporu”, *Radikal*, 29.1.1997.

(86) Demet Akyaka ve Ergin Yıldızoğlu’nun görüşleri (Yeniden, Ocak-Şubat 1997, s.7 ve 37).

(87) Eser KARAKAŞ, “TÜSİAD Raporu’nun düşündürdükleri”, *Finansal Forum*, 23.1.1997.

Bu tespitler doğrudur. Ancak TDP, ülkedeki demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti sorunlarını sadece *siyasal demokrasi* kavramı çerçevesinde ele alan bir hukuk çalışmasıdır. Bu tercih bilerek yapıldı. Çünkü siyasal demokrasinin ilkeleri üzerinde anlaşmak *öncelikli* bir sorundur. Ekonomik ve sosyal demokrasi, esasta, gelir bölüşümünde ücretli toplum kesimlerinin taleplerindendir. Siyasal demokrasi ise gene gelir bölüşümünde farklı kutuplarda yer alan kesimlerin arasındaki birleşme noktalarından biridir ya da öyle olması beklenir.

V) Zamanlama Açısından İtirazlar

Özellikle hassas konularda ilgili önerileri ilke olarak reddetmeyen bazı yazarlar, bunları zamansız bulduklarını da ifade etmişlerdir. Bunlar, MGK, Genelkurmay ve Kürt sorunu başlığı altında işlenen konulardır . “Aslında bir süre sonrasının doğruları için, belki zamanlama yanlışı”⁽⁸⁸⁾, “ana baba günleri yaşanırken bir biçimsel sorunun (Genelkurmay Başkanlığı’nın statüsü) ortaya çıkması”⁽⁸⁹⁾, “öngörülen hususların bu konjonktürde gerçekleşebilme şansının ne olduğu da göz önünde tutulmalıydı”⁽⁹⁰⁾ şeklindeki ifadeler buna örnektir.

TDP’nin *Giriş* bölümünün son cümlesi şöyleydi: “Eleştiri ve önerilerde de, ülkenin içinde bulunduğu ortamdan olabildiğince bağımsız düşünmeye çalışılmış, konjonktürel koşullardansa *ilkelere* ağırlık verilmek istenmiştir”(s.25). Bu yönetsel tavır *Sivilleşme Sorunu* başlığı altında şu şekilde tekrarlanmıştı: “Buradaki sorunları ve çözüm anahtarlarını da, içinde bulunulan ortam (konjonktür) açısından değil, *ilkelere* düzeyinde ele almak durumundayız”(s.81). Bir başka deyişle Rapor, bugünden yarına olabilecek olanın değil, olması gerekenlerin peşindeydi.

Neyin zamanının geldiği neyin ise gelmediği sorusu pratiğe ilişkin bir konu olduğu kadar, yanıltmalara da pek elverişlidir. “Öngörülen hususların bu konjonktürde gerçekleşebilme şansının ne olduğu da göz önünde tutulmalıydı” diyen yazar, TDP’de önerilen sekiz yıllık zorunlu ilköğretim uygulamasını da kastederek, “bunlar nasıl gerçekleştirilecek, hele bugünkü siyasal dengede?”⁽⁹¹⁾ şeklinde kuşku be-

---

(88) Güneri CİVAOĞLU, “Duyarlı”, *Milliyet*, 1.2.1997.

(89) “Asker teditin” (Başyazı), *Cumhuriyet*, 27.1.1997.

(90) Metin TOKER, “TÜSIAD Raporunu okuduktan sonra - 4”, *Milliyet*, 3.2.1997.

(91) Metin TOKER, *aynı yazı*.

yan etmekteydi. Bu yazının yayımından 25 gün sonra “28 Şubat kararları” bu uygulamaya geçilmesini mümkün kılmıştır.

VI) Hukukun Payı ile İlgili Tartışma

Rapor’daki önerilerin gerçekleşmesi halinde sorunların bitmiş olmayacağı yolunda uyarılar da yapılmıştır. Kürt sorunuyla ilgili önerilerin kabulü halinde “Güney Doğu sorunu”nun ya da “PKK olayı”nın bitmiş olmayacağı⁽⁹²⁾, “MGK’nın kalkması otomatik olarak rejim üzerindeki askerî vesayeti kaldırmış olmayacaktır”⁽⁹³⁾ şeklindeki hatırlatmalar ya da “kanun değişikliğinin herşeyi halledeceği yanlış varsayımı” yollu iddialar⁽⁹⁴⁾ bunlara örnektir.

Bu uyarı ya da hatırlatmalara çok fazla gerek yoktur. Birçok sorunda olduğu gibi demokratikleşme konusunda da hukukun payı sınırlıdır. Ama böyle bir pay ya da rol de vardır. Rapor’un işlevi bu alanla sınırlı ve ölçülüdür. “Demokrasi tam olarak olgunlaşmadan bazı değişimler gerçekleştirilemez diye düşünürken, bazı değişimler gerçekleşmeden demokrasinin olgunlaşmayacağı” da göz ardı edilmemelidir⁽⁹⁵⁾.

---

(92) Metin TOKER, “TÜSİAD Raporunu okuduktan sonra - 3”, *Milliyet*, 2.2.1997.

(93) Etyen MAHÇUPYAN, “Ordu : Siyasetin baş aktörü”, *Radikal*, 6.2.1997.

(94) Şener AKYOL, “Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri” (Rapor), İstanbul 1997, s.2.

(95) TÜSİAD Yönetim Kurulu Başkanı Mubarek Kayhan’ın 8 Nisan 1997 tarihli Yüksek İstişare Konseyi toplantısında - ki konuşmasından.

K I S I M
2

SOMUT KONULARDAKİ
TARTIŞMA VE GELİŞMELER

TDP'nin yayımından sonra orada yer alan konulardaki somut hukukî tahlil, eleştiri, öneri ve değişiklikleri, yine Rapor'daki sırayı izleyerek ele almaktayız. TDP üç ana bölümden oluşuyordu: *Siyasal Boyut*, *İnsan Hakları* ve *Hukuk Devleti*

B Ö L Ü M

SİYASAL BOYUT

SIYASAL BOYUT

Bu bölümde sırasıyla şu konular işlenmişti: I) Siyasal Partiler, II) Seçimler, III) Türkiye Büyük Millet Meclisi, IV) Hükümet Sistemi, V) Sivilleşme Sorunu, VI) Kamu Yönetimi.

I) Siyasal Partiler

TDP bağlamında siyasal partilerle ilgili en önemli tartışma, TÜSİAD tarafından düzenlenen “Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi” tartışma toplantılarının ilkinde, 5 Mayıs 1997 günü İstanbul’da yapıldı ⁽¹⁾. Doğrudan doğruya Siyasî Partiler Kanunu’nun ve Anayasanın bu konuya ilişkin hükümlerinin tartışıldığı bu toplantıya bilim adamları ile parti temsilcileri katıldılar. Konuşmacılardan TDP’deki önerilere tamamen⁽²⁾ ya da büyük çapta⁽³⁾ katıldıklarını açıklayanlar oldu. Somut noktadaki görüş ve eleştirilere az sonra yer vermeye başlayacağız.

TDP’nin siyasal partilerle ilgili bölümüne genelde olumsuz bir şekilde yaklaşan bir raporda da, TDP’de yer alan ve siyasal partilere duyulan güvensizlik teşhisi ile önerilen tedavi çarelerinin cılızlığı (SPK’da yer alan “çağdaş medeniyet” ve Atatürk ilkelerine bağlı olarak çalışma yükümlülüklerinin kaldırılması) arasında tutarsızlık bulunduğu imâ edilmiştir⁽⁴⁾. Hemen belirtmek gerekir ki, siyasal partiler mevzuatında önerilen değişiklikler bunlardan ibaret olmayıp, toplam olarak 13 başlık altında ve 20 kadar sayfada ele alınmıştır. Siyasal partilere duyulan güvensizliğin hukuk ötesi (sosyal, psikolojik, kültürel, vb.) nedenleri ve giderilme çareleri ise TDP’nin konusu değildi.

Bu gibi olumlu/olumsuz genel yaklaşımların ötesinde somut noktalara ilişkin eleştiri, değişiklik ve değişiklik önerilerine şimdi Siyasî Partiler Kanunu’nun (SPK) vaktiyle ele alınmış olan maddeleri izlenerek yer verilecektir. Değişikliklerin en önemlileri, 4445 sayılı ve 12.8.1999 tarihli yasayla yapılanlardır.

---

(1) *Siyasal Partiler Yasası, TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-1, TÜSİAD, Mayıs 1997.*

(2) *Örneğin: Prof. Dr. Erdoğan Teziç ile DTP Başkan Yardımcısı Sinan Ülgen’in konuşmaları (aynı kaynak, s. 28 ve 80).*

(3) *Örneğin: RP İstanbul Milletvekili Süleyman Arif Emre’nin konuşması (aynı kaynak, s.59-60).*

(4) *TÜSİAD’ın Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri Konulu Raporunun Değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Derneği, İstanbul, 3 Mayıs 1997, s.2.*

1) Kanunun Kapsamı (SPK md. 2)

1983 tarihli SPK md.2 yasanın kapsamını çizerken, partilerin “mal edinimleri”nden söz etmemiştir. Bunu 1995 tarihli Anayasa değişikliği getirdi (md. 69/3). TDP’de bu iki sözcüğün SPK md. 2 metnine eklenmesi önerilmişti (s.29).

Gereken değişiklikler ilgili yasalarda yapılarak Anayasa ile uyum sağlanmış⁽⁵⁾, TDP’deki istek de gerçekleşmiştir.

2) Siyasî Partilerin Tanımı (SPK md. 3)

Bir açık oturumda, yasanın bu maddesinde görülen ve TDP’de değinilmeyen bir “teknik ifade zaafı”na işaret edilmiştir. Şöyle ki: Yasada siyasal partilerin milletvekili ve mahalli idareler seçimleri yoluyla “millî irade”nin oluşmasını sağladıkları yazılıdır; oysa yerel seçimlerde “millî irade”nin oluşması söz konusu değildir. Bu bakımdan tanımda “millî iradenin oluşması” deyiimi yerine, “temsilcilerin seçimi” ibaresinin kullanılması daha isabetlidir⁽⁶⁾. Biz de bu görüşe katılıyoruz.

TDP’de bu konudaki tanıma, “toplum ve devlet düzenini ve kamu faaliyetlerini yönetme, denetleme ve etkilme” şeklinde bir eklemenin yapılması önerilmiş, bu ibarelerin eski SPK’da da yer aldığı hatırlatılmıştı. Yine TDP’de, siyasal parti tanımından “çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacı gütmek” ibaresinin çıkarılması talep edilmişti (s.30-31).

Önerilen ekleme ile ilgili olarak bir görüş beyanı olmamıştır. Çıkarılması istenen husus ise belli bir hassasiyet konusu olmuş, öneri olumsuz karşılanmıştır. Bir rapordaki görüşe göre bu hüküm “yasa tekniği bakımından eleştiri konusu yapılabilir” olsa bile, “siyasal partiler yaşamını etkilememiştir”⁽⁷⁾. Bir hükmün “bugüne kadar bir sakınca doğurmamış olması”, bundan sonra da doğurmayacağı anlamına gelmez. Üstelik buradaki hata sırf “yasa tekniği” açısından değildir. Partileri “çağdaş medeniyet seviyesine ulaşma amacı gütmek” göreviyle tanımlamak parti kavramına ters düştüğü gibi, partisel çoğulculuğun da yadsınması anlamına gelir. Buradaki hata teknik değil, ilkeseldir. Nihayet, bu hükmün şimdiye kadar bir sakınca doğurmamış olduğunu söylemek, bu hükmün uygulanmadığını, kaale alınmadığını ifade etmek anlamına gelir ki, bu da hukuk ve hukuk uygulaması için kabul edilebilir bir tablo değildir.

(5) *Anayasa Mahkemesi’nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun* (4280-3.7.1997; RG. 8.7.1997-23043), md. 18/5 ile *Siyasî Partiler Kanunu*’nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (4445-12.8.1999; R.G. 14.8.1999-23786), md. 1’le değiştirilen SPK md.2.

(6) *Erdoğan Teziç’in görüşü* (“Siyasî Partiler Yasası”, TUSİAD, s.28).

(7) *Şener AKYOL, Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri*, s.3.

3) Siyasî Partilerin Vazgeçilmezliği ve Niteliği (SPK md. 4)

Bu başlık altında yazılanlara ilişkin bir değişiklik girişimi yoktur; ancak önerilenlerle ilgili itirazlar vardır.

“Siyasî partiler (...) Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışırlar” hükmünün kaldırılması önerilmişti. Bunun gerekçeleri şöyle özetlenebilir:

Atatürk ilke ve inkılaplarının hukukî içeriğini tanımlayabilmedeki zorluk; hak ve özgürlüklerin *yasa* ile sınırlanabilmesi ilkesi; söz konusu hükmün “aykırı davranma yasağı”ndan da ileri giderek, “bağlı olarak çalışma” şartı koşmakla partileri sınırları belirsiz bir çemberle kuşatıp “ikiyüzlülüğe” itmesi; ilke ve inkılaplara bağlılığın parti olma niteliğiyle ilgisi bulunmaması; vb. (s. 31-32).

TDP’deki bu tahlil ve öneri Atatürk ilke ve inkılaplarından tâviz verildiği şeklinde anlaşılmıştır⁽⁸⁾. Oysa, yukarıdaki gerekçelere ek olarak şunlar bir kez daha hatırlatılmalıdır ki, TDP’de gerek Anayasa’da gerekse SPK’da yer alan bu ilke ve inkılapları koruyucu somut hükümlere (SPK md. 84-88) yönelik hiçbir eleştiri ve kaldırma önerisi yoktur; bunların aynen korunmasından yana bir tavır alınmıştır.

Bu hükmün, “yasa tekniği bakımından eleştiri konusu yapılabilse bile (...), siyasal partiler yaşamını etkilememiş” olduğu da ileri sürülmüştür⁽⁹⁾. Oysa, TDP’de de belirtildiği gibi Anayasa Mahkemesi Huzur Partisi’nin kapatılmasına karar verirken, “Atatürkçü düşünceye ve Türk Devrimine ters düşüldüğü” gerekçesini de ileri sürme yoluna gitmiştir⁽¹⁰⁾.

Bu konuyla ilgili olarak Teziç/Yüzbaşıoğlu’nun TÜSİAD’a sundukları 6.2.1997 tarihli rapordaki bölümü de aynen vermekte yarar vardır (s.7-8):

“2. Siyasi Partiler Kanunu’nun 4. maddesindeki ‘Siyasi partilerin Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlı olarak çalışması’ konusu:”

“TDP raporunda, Siyasi Partiler Kanunu’nun 4. maddesinden, ‘Atatürk İlke ve İnkılaplarına bağlı olarak çalışma’nın çıkarılması önerilmiştir. Gerekçe olarak da, Atatürk İlke ve İnkılaplarının hukuki içeriğinin tanımlanamadığı, bunun ideolojik ve siyasal bir tercih sorunu olduğu, dolayısıyla böyle bir baskıcı anlayışın çoğulcu demokrasiye ters düştüğü ileri sürülmektedir.”

(8) *Dünya ve Yeni Yüzyıl*, 8.4.1997 (Aydm Bolak’ın görüşleri); *Hürriyet*, 11.4.1997 (Turgut Yılmaz’ın görüşleri).

(9) Şener AKYOL, *Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri*, s.3.

(10) E.1983/2, K.1983/2, Kt.25.10.1983.

“Öncelikle Rapordaki bu öneri ve gerekçelerin haklılığını teslim etmeliyiz. Ancak, bunun hiçbir şekilde, Atatürk İlke ve İnkılaplarının Türk toplumuna kazandırdıklarını yadsımak ya da önemsiz görmek anlamına gelmediğini de altını çizerek vurgulamak gerekir.”

“Raporda da belirtildiği gibi, Türkiye batı toplumlarının üçyüz yılda gerçekleştirdikleri feodal yapıdan ulus devlete, ortaçağ ekonomisinden kapitalizme, monarşiden cumhuriyete, teokratik ya da yarı teokratik sistemden laik sisteme, sınırlı oya dayanan demokrasiden genel oy demokrasisine, klasik liberal demokrasiden çoğulcu, özgürlükçü, hukuka bağlı demokrasiye geçiş sürecini 40-50 yıllık bir sürede aşabilmişse, bunda Atatürk İlke ve İnkılaplarının en büyük paya sahip olduğu bir gerçektir. Atatürk İlke ve İnkılaplarının amacı, batının rönesans, reform ve aydınlanma çağı kazanımlarını Türkiye’ye çok kısa sürede mal etmek ve böylece temeli oluşturulan laik bir toplum yapısıyla hızla her yönden çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak olmuştur. Nitekim, Atatürk İlke ve İnkılapları bugüne değin bu amacına ulaşmış, laik demokratik düzen toplumumuzun büyük bir çoğunluğu tarafından benimsenerek en sağlam güvenceye kavuşmuştur.”

“Zaman zaman ortaya çıkan ve içinde yaşadığımız günlerde yoğunlaşan laiklik karşıtı sapmaları, bir geriye dönüş değil, çoğulcu özgürlükçü demokratik yapının doğal farklılaşmaları ve çeşitliliği olarak algılamak gerekir. Bu doğrultuda, laiklikten geriye dönüşün önlemlerini, Anayasa ve yasalara konulacak soyut kurallarla değil, çoğulcu demokratik yapılardaki kurumlar dengesiyle ve sivil toplum örgütlerinin somut karşı direnişleriyle almalıyız. Şu unutulmamalıdır ki, laikliğin en etkili güvencesi çoğulcu, özgürlükçü, laik bir hukuk düzenine sahip demokratik yapılanmadır.”

“Öte yandan, çoğulcu, özgürlükçü bir demokraside, bütün siyasi partileri, Atatürk ilke ve inkılaplarına bağlılığa zorlamak, çoğulculuğa ters düştüğü içindir ki, doğal olarak ve uygulamada da görüldüğü üzere, bunları benimsemeyen partileri riyakârlığa sürüklemektedir. Bu partiler, bu kurallara bağlı görünürken gerçekte bunlara uymamaya ve fırsat buldukça da çiğnemeye yönelik davranışlar sergilemektedirler. Nitekim, Anayasanın 174. maddesiyle korunan İnkılap kanunlarından bazılarına sadece belli partilerin değil, toplumun genelinde uyulmadığı bir gerçektir. Bu da, yürürlükte olduğu halde uygulanmayan, hatta ihlal edilen Anayasa ve yasa kuralları olgusunu doğurarak, hukuk kurallarının etkinliği ve bağlayıcılığını ortadan kaldıran, hukuk güvenliğini sarsan ve hukuk tekniği ile bağdaşmayan bir durum yaratmaktadır. Bu doğrultuda TDP raporundaki gerekçelere bunları da ekleyerek rapordaki önerinin isabetli olduğunu belirtmemiz gerekir.”

3 bis) Siyasî Parti Kurma Hakkı (SPK md. 5)

TDP’de SPK md.5 ile ilgili bir bölüm yoktu. Oysa, az sonra gösterileceği gibi bu eksikliğin giderilmesi gereği vardır. Bu nedenle de “3 bis” şeklinde bir ekleme yapılması yoluna gidiyoruz. Bu eksikliği ortaya koyan gelişme, SPK md.5 ile ilgili yasa değişikliği teklifinin kabul edilmiş olmasıdır. TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu’nun 20. yasama döneminde önerdiği yasa değişikliği teklifinin 2. maddesinin gerekçesinde şöyle denmişti:

“Bu madde ile Siyasî Partiler Kanunu’nun 5’inci maddesinin üçüncü fıkrası yürürlükten kaldırılmaktadır. İkinci fıkrada, ‘siyasî partiler, Anayasa ve kanunlar çerçevesinde önceden izin almaksızın serbestçe kurulurlar’ hükmü bulunmaktadır. Bu hüküm hem Anayasanın 68’inci maddesinin dördüncü fıkrasına, hem de Siyasî Partiler Kanunu ile diğer kanunlara gönderme yapmaktadır. Bu nedenle 5’inci maddenin son fıkrasında yer alan yasaklar gereksiz hale gelmektedir”.

SPK md. 5/3’ün kaldırılması istenen hükmü şöyleydi:

“Siyasî parti kurma hakkı, Anayasanın başlangıç kısmında belirtilen temel ilkelere aykırı olarak ve Türk Devletinin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmak, Devletin ve Cumhuriyetin varlığını tehlikeye düşürmek, temel hak ve hürriyetleri yok etmek, Devletin bir kişi veya zümre tarafından yönetilmesini veya sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini sağlamak veya dil, ırk, din, mezhep ayrımı veya bölge farklılığı yaratmak veya sair herhangi bir yoldan bu kavram ve görüşlere veya herhangi bir diktatörlük türüne dayanan bir devlet düzeni kurmak amacıyla kullanılamaz”.

Siyasî parti kurma hakkının sınırları ile partilerin uyacakları esaslar, 1995 Anayasa değişiklikleri sırasında yeniden düzenlenmişti (md. 68 ve 69). Burada öngörülen yeni esaslar ile, SPK md. 5/3 hükmü arasında bir uyumsuzluk durumu ortaya çıkmıştı. Bu uyumsuzluk kısmen parti kurma özgürlüğünün, kısmen de korunan anayasal değerlerin aleyhineydi. TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu raporunda buna işaret edilmekte ve SPK md. 5/3 hükmünün kaldırılması önerilmektedir. Bu öneri 21. yasama döneminde TBMM tarafından da aynen benimsenmiş, 4445 sayılı ve 12.8.1999 tarihli yasayla söz konusu fıkra yürürlükten kaldırılmıştır.

4) Üye Olma ve Üyelikten Çekilme Hakkı (SPK md. 6)

SPK md. 6/2’de yer alan, “Kimse, aynı zamanda birden fazla siyasi partinin üyesi olamaz, aksi halde üyelik sıfatı bu siyasi partilerin hepsinde birden sona ermiş sayılır” hükmünün son bölümünün, DYP-SHP’nin bir ortak çalışmasıyla üretilen ya-

sa değişikliği önerisine de uygun olarak, “aksi halde son kayıt tarihinden önce yapılmış olan üyelik kayıtları geçersiz olur” şeklinde değiştirilmesi önerilmişti (TDP, s.32-33).

Bu konuya ilişkin bir eleştiri ya da yasa değişikliği girişimine rastlanmamıştır.

5) Siyasî Partilerin Teşkilatı (SPK md. 7)

Anayasa’da 1995’de yapılan değişiklik doğrultusunda SPK md. 7/1 hükmünün de değiştirilerek kadın ve gençlik kolları, yurt dışında örgütlenme ve benzeri yan kuruluşları kurabilme olanağının sağlanması, bunları engelleyen SPK md. 7/son hükmünün de kaldırılması önerilmişti (TDP, s.33-34).

Bu uyumlulaştırma işi de, 4445 sayılı ve 12.8.1999 tarihli yasayla yapılmıştır.

6) Partilerin Kurulması (SPK md. 8)

Bu hükme göre parti kurucusu olabilmek için milletvekili seçilebilme şartlarına sahip olmak gerekir (md. 8/1). Milletvekili Seçimi Kanunu (md. 11) ile buna belli ölçüde dayanak oluşturan Anayasa (md.76/2) milletvekili seçilmeye engel durumları son derece geniş tutmuştur. TDP’de bu hükümlerin değiştirilmesi ve demokratikleştirilmesi önerilmiş, bu yapıldığı takdirde de SPK md.8/1 hükmünün muhafazasında sakınca kalmayacağı belirtilmişti.

Bu konuya ilişkin bir görüş ya da eleştiri ya da değişiklik girişimine rastlanmamıştır. Bu durumda, “düşünce suçları” ya da pankart, afiş asma gibi şiddet içermeyen eylemlerden mahkum olanların, affa uğrasalar bile seçilme ve dolayısıyla da parti kurucusu olabilme haklarını engelleyen hükümler yürürlükte olduğundan (Milletvekili Seçimi Kanunu md.11 ve Anayasa md.76/2), SPK md.8/1’deki kural da sakıncalı karakterini muhafaza etmektedir.

7) Cumhuriyet Başsavcılığı’nın Partilerin Kuruluşunu Denetlemesi (SPK md. 8/son ve 9)

SPK’ya göre partilerin kuruluş bildirisi Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderilir (md.8/son) ve bu makam partiler üzerinde inceleme ve denetim yetkisine sahiptir (md.9). Bu hükümler Anayasa’nın 69. md.sinin eski şekline uygundu. 1995 Anayasa değişiklikleri ise bu yetkiyi Cumhuriyet Başsavcılığı’nın elinden almıştır. TDP’de, SPK md. 8/son’daki “Cumhuriyet Başsavcılığı’na gönderme” yükümlülüğüne ilişkin ibare ile SPK md. 9’un tümünden kaldırılması önerilmişti (s.36-37).

TBMM Partilerarası Özel Uyum Komisyonu ve TBMM Anayasa Komisyonu SPK md. 8/son'daki ibarede bir sakınca görmeyerek bu hükmün saklı tutulmasını yeğlerken, SPK md. 9'un kaldırılmasını önermeyi kararlaştırmış ve 4445 sayılı yasa değişikliğiyle bu gerçekleşmiştir.

8) Siyasî Parti Sicili (SPK md. 10)

TDP'de, parti sicili için istenen bilgi ve belgelerin sınırlanarak 1961 Anayasası dönemindeki mevzuatın esaslarına geri dönülmesi, sicilin tutulması işinin de 1995 Anayasa değişikliği mantığı doğrultusunda Cumhuriyet Başsavcılığı'ndan alınıp Anayasa Mahkemesi'ne verilmesi istenmişti (s.37-38).

Adalet Bakanlığı'nın da görüşü doğrultusunda ve bu yönde bir öneri, Devlet Denetleme Kurulu'nun 22.12.1997 tarih ve Demokratikleşmeye İlişkin İnceleme ve Araştırma Raporu'nda (G.6) yer almaktadır. SPK'da değişiklik öngören çok sayıda teklifin TBMM gündemlerine sokulduğu bir tarihte, bu konuda bir yasa değişikliği girişiminde bulunulmamış olması, 1995 Anayasa değişikliklerine rağmen, parti sicillerinin tutulması işinin hâlâ Cumhuriyet Başsavcılığı'na ait bir yetki olarak görülme-ye devam edilmesi hatalı bir tutumdur.

9) Siyasî Partilere Üye Olma (SPK md. 11)

1995 Anayasa değişikliği parti üyeliği için yaş eşiğini 21'den 18'e indirmiş, üniversite öğretim elemanları ile öğrencilerinin parti üyesi olabilmelerini de mümkün kılmıştı (değişik md. 68). TDP'de bunun gereği olan değişiklikler ile, daha geniş kapsamlı bir demokratikleşmenin gerektirdiği değişiklik önerileri formüle edilmişti (TDP, s. 38-40).

İlkin, Yükseköğretim Kanunu'nun 59. md.sinde yapılan değişikliklerle, bunlardan üniversite öğretim elemanları ve öğrencilerine ilişkin olanları gerçekleştirilmiş, bunların partilere üyelikleri mümkün kılınmıştır⁽¹¹⁾. Daha sonra 4445 sayılı yasayla hem bu hususlar tekrarlanmış, üyelik yaşı 18'e indirilmiş, hem de şu kişilerle ilgili yasaklar kaldırılmıştır: "Özel kanunla veya özel kanunun verdiği yetkiye dayanarak kurulmuş bankaların ve teşekküllerin yönetim ve denetim işlerinde çalışanlar ile aylıklı ve yevmiyeli memurları ve kamu yararına çalışan derneklerden özel gelir kaynakları ve özel imkânları kanunla sağlanmış olanların merkez kurallarında görev alanlar".

---

(11) *Yükseköğretim Kanunu'nun 59'uncu Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun, Kanun No: 4278, kt. 2.7.1997 (R.G. 5.7.1997 - 23040).*

TDP’de ayrıca şu suçlardan mahkum olanların parti üyeliğini yasaklayan hükümlerin de yasadan çıkarılması önerilmişti (s.39-40):

- Türk Ceza Kanunu’nun İkinci Kitabının birinci babında yazılı suçlardan veya bu suçların işlenmesini alenî olarak tahrik etme suçundan mahkum olanlar,

- Türk Ceza Kanunu’nun 312’nci maddesinin ikinci fıkrasında yazılı halkı, sınıf, ırk, din, mezhep veya bölge farklılığı gözeterek kin ve düşmanlığa açıkça tahrik etme suçlarından mahkum olanlar,

- Türk Ceza Kanunu’nun 536’ncı maddesinin birinci, ikinci ve üçüncü fıkralarında yazılı eylemlerle, aynı Kanunun 537’nci maddesinin birinci, ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci fıkralarında yazılı eylemleri siyasi ve ideolojik amaçlarla işlemekten mahkum olanlar⁽¹²⁾.

Yasa değişikliğiyle bunlardan üçüncüsü (son paket) yürürlükten kaldırılmıştır.

10) Merkez, İl ve İlçe Teşkilatları (SPK md. 13-21)

Bu maddeler aynı zamanda parti içi demokrasi sorunu ile de ilgilidir. Türk partiler pratiğinde böyle bir sorun ve “liderler sultanı” şeklinde deyimlenen bir aksaklık varolmakla beraber, TDP’de bunların, hukukî düzenleme biçimlerinden çok hukuk-ötesi etkenlerden kaynaklandığı ileri sürülmüştü (s.40-41). Bu konuda yapılan panellerde ve yayınlarda da *somut hukukî* eleştiri ve öneriye rastlanmamıştır. Sadece, “lidere karşı güven oylaması yetkisi”nin tanınması önerisini bu tespite bir istisna olarak göstermek mümkündür⁽¹³⁾.

11) Parti Adaylarının Tespiti (SPK md. 37)

TDP’de, parti içi demokrasi sorununun çözümüne hukukî planda bir katkı niteliğinde olmak üzere tasarlanan tek somut öneri, yasanın saptayacağı oranda önseçimin zorunlu kılınması idi (s.41).

18 Nisan 1999 tarihi için genel seçimlerin kararlaştırılmasından itibaren bu yoldaki istekler de artmış olmakla birlikte, bunlar bir yasa değişikliği önerisine dönüşmemiştir. 18 Nisan 1999 genel ve yerel seçimleri için yapılan yasa değişiklikleri sı-

---

(12) TDP’nin sözkonusu baskısında, yukarıdaki bölümlerden TCK md.312’ye ilişkin olanı dizgi hatası olarak tamamen düşmüş ve metin dışı kalmış, üçüncü ve son bölümde de “537’nci maddesinin” ibaresi yine bataen düşmüştür. Doğrusu yukarıda yazıldığı gibidir .

(13) Şener AKYOL, *Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri*, s.8.

rasında SPK md. 37'ye bir fıkra eklenmişse de, bu değişiklik yukarıda tasarlanan ve önerilen nitelikte değildir⁽¹⁴⁾.

Parti içi demokrasi sorununa çözüm önerileri arasında genel başkanların görev süresinin sınırlanması, üye kayıtlarında yargıç denetimi ve bütün seçimlerde tüm üyelerin katılımıyla ön seçim yapılması esaslarının yasaya konması formülleri de üretilmiştir⁽¹⁵⁾.

12) Yasaklar (SPK md. 78-97)

SPK'da, demokratik devlet düzeninin korunmasıyla ilgili yasaklar arasında yer alan ve "Siyasî partiler(...) Anayasanın başlangıç kısmında (...) belirtilen esaslarını (...) değiştirmek (...) amacını güdemezler" (md.78/a) hükmünün yollama yaptığı Başlangıç'ın 5. paragrafı şöyle der: "Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin (...), Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin (...) karşısında koruma göremeyeceği (...)". TDP'de, bu totaliter anlayıştan kurtulunabilmesi için Başlangıç'ın ilgili bölümünün kaldırılması (s.95-96), bu yapılamıyorsa SPK'nın buraya gönderme yapan hükümlerinin (md.78/a ve 5/3) yürürlükten kaldırılması gereğine işaret edilmişti (s.43).

Bu konu çerçevesinde herhangi bir yasa değişikliği girişimine tanık olunmamıştır.

Partilerin yurt dışında örgütlenip faaliyette bulunmayacaklarını bildiren yasadışı (AY md.68) 1995 Anayasa değişikliğiyle kaldırılmış, yasanın (SPK md. 79/b) Anayasaya uydurulması zorunluluğu doğmuştu. 4445 sayılı yasayla bu bend yürürlükten kaldırılmış, aynı maddenin (c) bendi de Anayasaya uygun hale getirilmiştir.

SPK md.81 üzerinde bir kez daha dikkati yoğunlaştırmak gereği vardır. Bu madde, ülkede millî veya dinî kültür veya mezhep veya ırk veya dil farklılıklarına dayalı azınlıklar bulunduğunu ileri sürmeyi, Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürleri koruyup geliştirmeyi amaçlamayı yasaklamakta olup, TDP'de kaldırılması gereği vurgulanmıştı (s.44-45).

Strasbourg (Avrupa Konseyi) çıkışlı iki yeni ve önemli metin bu konuya ilişkindir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi 30 Ocak 1998 tarihli kararında TBKP'yi, Av-

---

(14) 4381 - 31.7.1998 (R.G. 2.8.1998 - 23421).

(15) DYP II. Demokrasi Programı, 1/ Siyasal Hukukun Demokratikleştirilmesi, s.7-8.

rupa İnsan Hakları Komisyonu da 12 Mart 1998 tarihli Raporu'nda ÖZDEP'i, ayrılıkçı ve terörist olmadıkları halde SPK md.81'e aykırılık nedeniyle kapatan Türk hukuk uygulamasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 11. md.sine aykırı bulmuşlardır.

İç hukukta ve öğretide ise SPK md. 81 hükmünün genişçe bir tepki aldığı söylenemez. Devlet Denetleme Kurulu'na görüş bildiren Koç Üniversitesi ile Prof. Ergun Özbudun bu maddenin kaldırılmasını istemişlerdir ⁽¹⁶⁾. Bu konuda bir yasa değişikliği girişimi de yoktur. Yasanın ilgili bölümü ülkenin ve ulusun bütünlüğünü koruyucu kurallar içerirken ve bunlara bir itiraz yokken, SPK md. 81 gibi bir hükmün yürürlükte tutulması ve pek çok yargı kararına dayanak sunması, Türkiye'yi dış dünyadan koparmaktan başka bir sonuç vermemektedir.

Ayrılcılıkla ve terörle hiçbir ilişkisi bulunmayan ve zaten bu konuda bir suçlama altında bulunmayan Demokratik Kitle Partisi'nin kapatılmasına karar veren Anayasa Mahkemesi de, gerekçeleri arasında md. 81 hükmünün ihlâl edildiği görüşüne yer vermiştir⁽¹⁷⁾.

Siyasal partilerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın genel idare içinde yer almasına ilişkin Anayasanın 136. md.sine aykırı amaç güdemeyeceklerini bildiren hüküm de (SPK md. 89), laiklik içinde farklı kurumsallaşma arayışlarını haksız bir şekilde yasakladığından, partilerin kapatılması gibi ağır ve ölçüsüz bir yaptırım getirdiğinden dolayı eleştirilmiş, Anayasa ve yasalarda laikliği koruyucu hükümler varken ve bunlara karşı hiçbir itiraz söz konusu değilken, SPK md. 89 tipi bir hükmün varlığının sakıncalarına işaret edilmiş ve kaldırılması talep olunmuştu (TDP, s.45-46).

Yine TDP'de bu hükmün laik partilerin bile kapatılmasına yol açtığına işaret edilmiş ve ÖZDEP hakkında bu maddeye de dayanılarak verilen kapatma kararına karşı Avrupa Konseyi organları katında başvuruda bulunulduğu belirtilmişti. Bu başvuru sonuçlanmış ve Avrupa İnsan Hakları Komisyonu 12 Mart 1998 tarihli Raporu'yla, Diyanet İşleri Başkanlığı tarzı bir yapılanmanın laikliğin tek modeli olarak ebedileştirilmek istenmesinin doğru olmadığını belirterek, ÖZDEP hakkında bu maddeye dayanılarak verilmiş olan kapatma kararının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı düştüğünü saptamıştır.

---

(16) E. Özbudun'un bu yoldaki görüşü için bkz. *İnsan Hakları (TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi -5), TÜSİAD, 5 Şubat 1998, s.41. Aynı yönde: Şahin ALP AY, "SPK'nın Garabeti", Milliyet, 17.8.1999*

(17) Karar henüz resmen yayınlanmamıştır .

Hukuk doktrinimizde, Devlet Denetleme Kurulu'na görüş bildiren Ankara ve Koç Üniversiteleri dışında (G.21), md.89 hükmünün kaldırılması yolunda bir tutuma rastlayamadık. Laik düzeni reddetmemek kaydıyla dinsel aidiyet ve kimlik temalarına yollama yapan partileri hoşgören sistem, laikliğin farklı kurumlaşma biçimlerini savunan partileri kapatmaya devam etmekte ve daha da devam edecek gibi görünmektedir.

SPK md. 90/2, partilerin tüzük ve programları dışında faaliyette bulunamayacaklarını ve seçimlerde başka bir partiyi destekleme kararı alamayacaklarını bildirir. Bu yasağın anlamsızlığına ve ittifakları da yasakladığı için siyasal zararına işaret edilmişti. Ayrıca, 1995 Anayasa değişiklikleri de zaten “tüzük ve program dışında faaliyet yasağı”na son vermişti (md.69). Bu durumda önerilen, SPK md. 90/2 hükmünün tümünden kaldırılmasıydı (TDP, s.46-47). 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu'nun yaptığı ise ikinci fıkranın sadece destekleme yasağına ilişkin hükmünün kaldırılmasını istemekten ibarettir (2/826, S.Sayısı 336). Bu, yerinde ama yeterli olmayan bir öneridir. Doğrusu, Anayasa değişikliğinin de izinde, ikinci fıkranın tümünün kaldırılmasıdır.

1995 Anayasa değişikliği partilerin yan kuruluşlar (kadın kolu, gençlik kolu, vb.) meydana getirme ve dernek, sendika, vakıf, kooperatif ve meslek kuruluşlarıyla siyasî ilişki ve işbirliği yasaklarını kaldırmış olduğundan, yasada yer alan bu yasakların da (SPK md. 91 ve 92) kaldırılması gerekiyordu (TDP, s. 47-48). 4445 sayılı yasa değişikliği bunu gerçekleştirmiştir.

Temelli kapatılan siyasî partilerin mensuplarının durumu ile ilgili SPK md. 95 hükmü de 1995 Anayasa değişikliğinden sonra yeniden ele alınmaya muhtaç bir duruma gelmiş, uyumlulaştırma gereği doğmuştu (TDP, s.48-49). Yasa değişikliği bunu sağlamış; ayrıca, “Kapatılmış bir siyasi partinin mensuplarının üye çoğunluğunu teşkil edeceği yeni bir siyasi parti de kurulamaz” şeklindeki (SPK md.95/2) abes hüküm de kaldırılmıştır.

SPK ile ilgili tarama ve önerileri hatırlatmaya devam edelim.

Kullanılamayacak parti adları ve işaretlerle ilgili hükmün (SPK md. 96) ilk iki fıkrasının kaldırılması, üçüncü fıkradaki “komünist, anarşist, faşist, teokratik, nasyonal sosyalist” sözcüklerinin de yasak kapsamı dışına çıkarılması gereği savunulmuştu (TDP, s.49-50). Bunlarla ilgili iç hukukta ve öğretilerde herhangi bir tavır alışa rastlanmadı. Ancak, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin TBKP ile ilgili 30 Ocak 1998

tarihli kararında, söz konusu partinin ihtilâlcı ve proletarya diktatörlüğünden yana olduğuna dair hiçbir delil ve hatta iddia bile yokken kapatılmasında, isim yasağına ilişkin SPK md.96 hükmüne de dayanılmış olmasını Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne aykırı buldu. Bu karar da son derece uyarıcı bir örnektir.

12 Eylül 1980 Harekâtına karşı beyan ve tutum yasağına ilişkin hükmün de (SPK md.97) tümden kaldırılması gereği vurgulanmıştı (TDP, s.50-51). 4445 sayılı yasa değişikliği bu maddeyi yürürlükten kaldırmıştır.

Yasaklama rejiminin kanunda nasıl düzenlenmesi gerektiği konusunda TDP'de, Anayasa'nın 1995'de değiştirilen 68 ve 69. md.lerindeki yeni esasları izlemekle yetinen bir madde metni önerisi kaleme alınmıştı (s.51-52).

Bu konuyla ilgili olarak TBMM'nin kabul ettiği metin şöyledir:

“Anayasadaki yasaklara aykırılık halinde partilerin kapatılması

Madde 101 - Anayasa Mahkemesi'nce bir siyasî parti hakkında kapatma kararı;

a) Bir siyasî partinin tüzük ve programının Devletin bağımsızlığına, ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğüne, insan haklarına, eşitlik ve hukuk devleti ilkelerine, millet egemenliğine, demokratik ve laik cumhuriyet ilkelerine aykırı olması, sınıf veya zümre diktatörlüğünü veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlaması, suç işlenmesini teşvik etmesi,

b) Bir siyasî partinin, Anayasanın 68'inci maddesinin dördüncü fıkrasına aykırı eylemlerin işlendiği odak haline geldiğinin Anayasa Mahkemesi'nce tespiti,

c) Bir siyasî partinin, yabancı devletlerden, uluslararası kuruluşlardan ve Türk uyruklığında olmayan gerçek ve tüzel kişilerden yardım alması,

Hallerinde verilir.”

Yeni hüküm budur ve Anayasanın 1995 yılında geçirdiği değişikliklere esasta uygundur (AY md.68/4, 69/5, 6 ve 9).

Yine 4445 sayılı yasayla getirilen değişikliklerle SPK md.102'ye iki yeni fıkra eklenmiş, Anayasa Mahkemesi'nce kısmen iptal edilmiş olan⁽¹⁸⁾ md.103 hükmü de yenibaştan düzenlenmiştir. Buradaki değişiklikler de, bir partinin kapatılmayı gerektiren fiillerin odağı haline gelme durumunu daha ayrıntılı ve somut koşullara bağlaması bakımından olumlu ve siyasal faaliyet özgürlüğünün yararınadır.

---

(18) E.1998/2, K.1998/1, Kt. 9.1.1998 (R.G. 22.2.1998-23266).

Özetle; 4445 sayılı yasayla getirilen değişiklikler 1995 Anayasa değişikliklerinin bir gereğidir. Bunların, herhangi bir siyasî kişiyi ya da partiyi kayırmakla ilgisi yoktur. Eleştirilmesi gereken husus, Ş. Alpay'ın TDP'ye atfen vurguladığı (dipnot 16) bazı “garabet”in giderilmemiş olmasıdır: Anayasanın Başlangıç/5 hükmü ile SPK md.4, 81 ve 89.

Kanun değişikliği malî saydamlık ve denetim konularında da isabetli hükümler getirmiştir (md.67, 70, 74, 76, 116).

Siyasal partilerle ilgili önemli bir gelişme de, HADEP hakkında açılan kapatma davasında bu partinin genel seçimlere katılmasının engellenmesi için Anayasa Mahkemesi'nden ihtiyati tedbir kararı vermesinin istenmiş olmasıdır. Yüksek Mahkeme demokrasi ve siyasal özgürlükler açısından kötü bir çığra yol açabilecek böyle bir karar vermekten kaçınmış, ilgili yasalar uyarınca bu istemin reddine oybirliğiyle karar vermiştir⁽¹⁹⁾.

II) Seçimler

Seçimler konusu, demokratik bir seçimin ilkeleri ile seçim sistemi tartışmaları olmak üzere iki ana kümede ele alınmıştır.

1) Demokratik Seçimin İlkeleri

Bu konuda Türk hukuk sisteminde fazla sorun kalmamış, seçimlerin güvenliği de yargı denetimine bağlanmıştır. TDP'de işaret edilen aksaklıklardan biri, 1995 Anayasa değişikliklerine karşın yurt dışında yaşayan yurttaşların oy verme işlemlerini düzenleyecek yasal değişikliğin yapılmamış olmasıydı (s.53). Bu konuda 13 imzalı bir yasa değişikliği önerisinde bulunulmuşsa da⁽²⁰⁾, henüz yasalaşmamıştır. Söz konusu yasa teklifinde yurt dışındaki mahallerde sandıklar kurulması, gümrük kapılarında oy verme usullerine ek olarak mektupla ya da vekâlet yoluyla oy verme yöntemlerinin de kabulü önerilmiştir.

Seçimlerin beş yılda bir yapılması da eleştirilmiş, bunun yerine dört yılda bir seçim için gerekli anayasal ve yasal değişiklikler önerilmişti (s.53). 21. Dönem milletvekili genel seçimlerinin de beş yıllık süre beklemeden yapılmasına karar verilmesi⁽²¹⁾, bu önerinin gerçekçi karakterini göstermiş olmalıdır. Devlet Denetleme Kuru-

---

(19) *Milliyet*, 9.3.1999; 15.4.1999 tarihli basın.

(20) *Hikmet Çetin ve arkadaşlarının 13 imzalı ve 25.11.1998 tarihli teklifi.*

(21) 4381 - 31.7.1998 (R.G.2.8.1998 - 23421) ile Karar No: 590 - 30.7.1998 (R.G. 2.8.1998 - 23421).

lu önerileri arasında da genel seçimlerin dört yılda bir yapılması talebi yer almıştır (H.1).

TDP'de, seçimlerin serbestliği ve eşitliği açısından sakıncalı bulunup değiştirilmesi önerilen diğer noktalarsa şunlardı:

- İktidar partilerine ek propaganda süresi tanıyan 298 sayılı Kanunun değişik md. 52/c hükmünün ilk paragrafı,
- Seçimlerde işbirliğini yasaklayan Milletvekili Seçimi Kanunu md. 16 hükmü,
- Kamuoyu yoklamalarını yayınlama yasağı süresi,
- Partilere Hazine yardımının, bunların TBMM'deki temsil oranlarına değil, seçimlerdeki oy oranlarına göre dağıtılması (s.55).

Birinci öneriyle ilgili herhangi bir yeni görüş ya da gelişmeye rastlanmamıştır. İşbirliğini ve ittifakları yasaklayan hükmün kaldırılması konusunda geniş bir kabul cephesi oluşmaktadır⁽²²⁾. Bu yönde bir yasa değişikliği önerisi 20. Dönem TBMM Başkanlığı'na sunulmuştur⁽²³⁾. Kamuoyu yoklamalarının yayın yasağı süresi konusuna az sonra değineceğiz. Partilere Hazine yardımı konusunda da, SPK'nın Ek 1'inci maddesinde yapılan değişiklikle yukarıda önerilen esas yasalaştırılmıştır (4445- 12.8.1999).

Seçim yasakları ve kamuoyu yoklamaları konusuna özenle eğilmek gerekir. Çünkü bu alanda son genel ve yerel seçimler sırasında önemli sancılar yaşanmıştır. Önce yasadaki duruma bakmakta yarar var. 298 sayılı Kanunun değişik 61.md.si kamuoyu yoklamalarının vatandaş oyunu etkilemesini önleyici düzenleme getirmiş olup, bununla ilgili önlemlerin başlama tarihi seçimlerin başlangıç tarihidir. TDP'de bu yasak süresinin oy verme gününe iki gün kala başlaması önerilmişti. Çünkü vatandaşın bilgilendirme ve oyunu da ona göre (belki de bir anlamda ilk turu "*kendi içinde*" yapmak suretiyle) kullanması sağlanmalıydı.

YSK ise 120 sayılı ve 11.2.1999 tarihli kararıyla bu seçimlerde vatandaş oyunu etkileyecek her türlü haber, yorum ve araştırmayı yasaklama yoluna gitti. Bunu izleyen RTÜK, yayın durdurma ve ekran karartma kararları aldı. Oysa kendi özel yasasına göre (3984 sayılı Kanun md.32) seçim dönemi denetimi ve yasakları oy ver-

(22) Cumhurbaşkanı S.Demirel'in görüşleri (Radikal, 27.11.1998; Sabah, 28.11.1998); Demokratikleşmeye Engel Oluşturan Yasaların Ayıklanıp Düzeltilmesine İlişkin Araştırma ve İnceleme Raporu, Devlet Denetleme Kurulu, H.2 ; DYP II. Demokrasi Programı, 1/Siyasal Hukukun Demokratikleştirilmesi, s. 9 ; Safa REİSOĞLU, "Dar bölgesi iki turlu seçim şart", Milliyet, 28.4.1998; Erol TUNCER, "Anayasa ve seçim sistemleri", Radikal, 20.6.1998.

(23) S.A.Bedük, M. Gözlükaya ve T.Güven'in Milletvekili Seçimi Kanunu'nun 16.md.sinin değiştirilmesine ilişkin kanun teklifleri (25.3.1998).

me gününden 7 gün önce başlamaktaydı. Yaşanan olayda ise seçimlerin başlangıç tarihi esas alınmış ve bu tarih de 4 Ocak 1999 olarak belirlenmişti.

YSK burada da durmadı ve seçimlerle ilgili anketlerin sadece yayımını değil, yapımını da yasakladı. İçişleri Bakanlığı da bir genelgeyle bunun gereğini valiliklere bildirdi⁽²⁴⁾.

Görüldüğü gibi, yasalara konan gereksiz yasaklama hükümleri sadece orada da kalmamakta, adeta kendilerini sürekli yeniden üretip yaymaktadırlar. Bu bakımdan, kamuoyu yoklamalarının yasaklanması şeklindeki önlemlerin oy verme gününden iki gün önce başlatılması şeklindeki bir düzenlemeye ne kadar ihtiyaç bulunduğu bir kere daha somut bir şekilde anlaşılmış sayılmalıdır.

2) Seçim sistemi

TDP'de seçim sistemi konusundaki yeni aranışlar örneklenmiş, bunların karşısında ya da yanında bir tavır alınmamış, sadece yepyeni bir sisteme geçiş yolunda siyasal görüş birliği oluşturma zorluğuna işaret edilmiş ve bazı kısmî değişiklikler önerilmişti (s.55-58).

Yeni bir seçim sistemi aranışları o tarihten bu yana daha da yoğunlaşmıştır. Eğitim, iki turlu ve dar bölgeli (tek isimli) sistemden yanadır. Bu sistemin nispi seçim usulüyle takviyeli, ülke barajı içermeyen modelleri geliştirilmektedir⁽²⁵⁾.

Ne var ki, siyaset dünyasında bu öneriler, DYP'nin *II. Demokrasi Programı* dışında pek kabul görmüş değildir. CHP ve FP iki turlu sisteme karşı olduklarını açıklamışlardır⁽²⁶⁾. DSP ve ANAP'ın da bu sisteme içten istekli olduklarına dair işaretler azdır.

TDP'de önerilen ve üzerinde kolayca anlaşılabilir değişiklikler üç taneydi: Ulusal barajın indirilmesi, tercihli oyun kabulü, muhtar ve belediye başkanı seçimlerinde iki turlu sistemin uygulanması.

---

(24) *Radikal*, 14.3.1999.

(25) Seyfettin GÜRSEL, *Siyasal İstikrar ve İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi Simülasyon Modeli*, TÜSİAD 1998; Arı Gıbu taslağı, *Radikal*, 11.8.1998; S. REİSOĞLU, "Dar bölgeli iki turlu seçim şart", *Milliyet*, 28.4.1998; Mükerrrem HİÇ, "TÜSİAD Raporu üzerine", *Finansal Forum*, 31.1.1997, Ş.AKYOL, *Türkiye'de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri*, s.16.

(26) *Radikal*, 27.11.1998.

DYP'nin *II. Demokrasi Programı* belgeleri dışında, tercihli oy konusunun benimsendiği, hatta işlendiği bile pek söylenemez. Ancak diğer iki hususta artık bir kamuoyu birikimi olduğu görülmektedir. Farklı siyasal çizgilerin sisteme katılmalarını sağlama bakımından ulusal barajın düşürülmesi önerisi Avrupa Parlamentosu, T.C. Devlet Denetleme Kurulu ve uzmanlar tarafından dile getirildi⁽²⁷⁾.

Ancak, barajın indirilmesi fikrinin siyasal yaşamdaki izdüşümleri zayıftır ve daha çok barajın altında kalma endişesi içindeki partilerin bu fikre yatkın oldukları görülmektedir. TBMM'ye iletilen bir yasa değişikliği önerisinde de barajın % 3'e indirilmesi öngörülmüştür⁽²⁸⁾. 1999 genel seçimlerinde baraja takılan oy sayısı 6 milyon civarındadır. Bu miktar ciddiye alınması gereken bir düzeydedir.

Belediye başkanı ve muhtar seçimlerinin iki türlü yapılması gereğiyle ilgili iki gelişme, Cumhurbaşkanı S.Demirel'in hükümet bunalımı ve seçim kararı günlerinde yaptığı sık temaslarda bu fikri telkin etmesi, ayrıca yerel yönetimlerle ilgili bir yasa tasarısında belediye başkanlığı seçimlerinin iki türlü yapılmasının öngörülmüş olmasıdır⁽²⁹⁾.

III) Türkiye Büyük Millet Meclisi

Yasama organının kuruluşu, yetkileri ve işleyişi ile ilgili olarak getirilen eleştiri ve öneriler konusunda somut gelişme yok gibidir.

1) Kuruluşu (AY md.75)

TBMM'nin kuruluşu ile ilgili ciddi bir sorun kalmamıştı. Zaman zaman alevlenen bir öneri iki meclisli sisteme geri dönülmesiydi. TDP'de buna karşı çıkıldı. Son zamanlarda Cumhurbaşkanlığı çevresi ile bazı yazarlardan yine bu yönde öneriler geldiyse de, bu sisteme geri dönüş konusunun ülke gündeminde önemli bir madde oluşturmadığı açıktır.

---

(27) *Report, H. Svoboda, 19 nov. 1998; Avrupa Parlamentosu karar md. 21, Bulletin Quotidien Européen, décembre 1998; Devlet Denetleme Kurulu Raporu, H.3; E.TEZİÇ; "Siyasal Partiler Yasası" TÜSİAD Mayıs 1997, s.31 ve ayrıca Cumhuriyet (5.12.1998) ve Yeni Yüzyıl (11.6.1998) gazetelerine demeçler; B.ÇAĞLAR, Röportaj, Milliyet, 25.12.1998.*

(28) *Gökhan Çapoğlu'nun (Ankara milletvekili) yasa değişikliği teklifi (25.6.1997)*

(29) *Yeni Yüzyıl, 14.9.1997.*

2) Milletvekili Seçilme Yeterliliği (AY md.76)

Seçilme yeterliliği konusunda 30 yaş koşulunun 25'e indirilmesi, "toplam bir yıl" hapis cezası ibaresinin "iki yıl" olarak değiştirilmesi, "Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik ve anarşik eylemlere katılma ve bu eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar" şeklindeki düzenlemenin de yürürlükten kaldırılması önerilmişti (TDP, s.60-61). Bu konularda somut bir gelişme yoktur; herhangi bir eleştiri ya da görüş açıklamasına da rastlanmamıştır.

3) TBMM'nin Seçim Dönemi (AY md.77)

Daha önce belirtildiği gibi ve 15 yıllık uygulama da dikkate alınarak, seçimlerin beş yılda değil, dört yılda bir yapılması önerilmişti (TDP, s.61). Devlet Denetleme Kurulu önerisi de aynı yöndedir (H.1).

4) TBMM Seçimlerinin Geriye Bırakılması (AY md.78)

Geriye bırakma iradesinin bugüne kadar olduğu gibi bir Meclis kararıyla değil, *kanunla* beyan edilmesi gerektiğine işaret edilmişti (TDP, s.61-62). Bu konuda herhangi bir görüş açıklaması ya da değişiklik girişimi görülmemiştir.

5) And İçme (AY md.81)

Milletvekili andı metninin hukukî içeriği belirsiz kavramlardan arındırılıp sadeleştirilmesinin doğru olacağı belirtilmiş, bu yönde yeni bir metin önerisi getirilmişti (TDP, s.62-64). Bu önerinin "Türkiye'nin bir iç sorununu çözmeye değil, Türkiye'ye dışardan yapılacak eleştirilere bahane ve örnek hazırlamaya yardım edecek" nitelikte olduğu ileri sürülmüştür⁽³⁰⁾.

6) Üyelikle Bağdaşmayan İşler (AY md.82)

Üyelikle bağdaşmayan işler listesinden şu bölümün çıkarılması önerilmişti: "Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile sendikalar ve bunların üst kuruluşlarının ve katıldıkları teşebbüs ve ortaklıkların.." (yönetim ve denetim kurullarında görev alamazlar, vekili olamazlar)(TDP, s.64-65). Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş bu önerilere aynen katıldıklarını açıklamıştır⁽³¹⁾. B.Ecevit ve 187 milletvekilinin bu yöndeki Anayasa değişikliği teklifi ise 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu'nca red edildi (2/1205; S.Sayısı 773).

---

(30) Ş.AKYOL, *Türkiye'de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri*, s.18.

(31) *Cumhuriyet*, 14.5.1997.

7) Yasama Dokunulmazlığı (AY md.83)

TDP’de bu madde kenar başlığının “Yasama bağımsızlığı” olarak değişmesi, birinci fıkradaki yasama sorumsuzluğuna ilişkin düzenleme ve korumanın istisna tanımaz hale getirilmesi ve 20. yasama döneminde bunun için de, “o oturumdaki Başbakanlık Divanı’nın teklifi üzerine Meclisçe başka bir karar alınmadıkça” ibaresinin metinden çıkarılması önerilmiştir (s.66-67). Bu konuda ANAP, DYP, DSP ve CHP Genel Başkanları ile 292 milletvekilinin imzalarını taşıyan ve 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu tarafından da benimsenen bir Anayasa değişikliği (md.83) girişimi vardır. Burada, yasama sorumsuzluğu kesin ve mutlak olarak yeniden tanımlanmakta ve tanınmaktadır (2/676; S.Sayısı 232).

Yasama dokunulmazlığı (nispî dokunulmazlık) konusunda önerilenler de, “milletvekili seçilmeye engel suçlar”ın bu dokunulmazlığın istisnası olarak metne kaydedilmesi ve dokunulmazlığın sorguya çekilme ve yargılanmayı engellememesi, hazırlık soruşturmasının Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı, yargılamanın da Yargıtay Ceza Dairesi tarafından yapılmasıydı (TDP, s.68-70).

Yasama dokunulmazlığının daraltılması talebi artık karşı konulmaz genişlikte bir dalgadır⁽³²⁾. Bu durum yasama organı üyelerini de harekete geçirmiştir. Yukarıda sözü edilen ve Anayasa’nın 83.md.sinde değişiklik öngören teklif bu talepleri esasta karşılayacak nitelikteydi (2/676, S. Sayısı 232). Ne var ki, TBMM’de yapılan ikinci oylamada (22.3.1999) değişiklik için gerekli oy sayısına ulaşamamıştır.

8) Üyeliğin Düşmesi (AY md.84)

Milletvekilinin istifasını TBMM’nin kabulüne bağlayan (fıkra 1) ve partisinin kapatılmasına yol açan milletvekilinin üyeliğinin sona ermesini öngören (fıkra 5) hükümlerin kaldırılması önerilmişti (TDP, s.70-71). Bu konularda herhangi bir görüş açıklamasına ya da değişiklik girişimine rastlanmamıştır.

9) TBMM’nin Görev ve Yetkileri (AY md.87)

TBMM’nin af yasası çıkartma yetkisini Anayasanın 14. maddesindeki fiiller için kısıtlayan hükmün (AY md.87) kaldırılması önerilmişti (TDP, s.72). Mesut Yılmaz,

---

(32) Bu yöndeki son tavrılara örnekler: Devlet Denetleme Kurulu Raporu A.13; Cumhuriyet Başsavcısı Vural Savaş’ın TDP’deki önerileri benimsediğini açıklayan demeci (Cumhuriyet, 14.5.1997); C.KIRCA, “Yasama dokunulmazlığı”, Yeni Yüzyıl, 6.8.1998; S.DONAY, “Milletvekilleri ve dokunulmazlıkları”, Radikal, 9.6.1997; Ş.AKYOL, Rapor, s.19.

başbakanlığı döneminde bu istisna hükmünün kaldırılmasına karşı çıkmıştı. Bu istisna hükmünün devamını savunanlar olduğu gibi, TDP'deki öneriyi zikrederek benimseyenler de vardır⁽³³⁾.

Anayasanın 87. maddesindeki istisna hükmünün sakıncaları uygulama alanında da hissedilmektedir. Cumhurbaşkanı S. Demirel tarafından bir kere daha görüşülme üzere TBMM'ye geri gönderilen 4453 sayılı ve 28.8.1999 tarihli af yasası, kamuoyunda “çetelerin ve işkencecilerin affı, buna karşılık düşünce suçlularının ve işkence mağdurlarının af kapsamı dışında bırakılması” şeklinde haklı bir tepkiye yol açmıştı. Ancak unutmamak gerekir ki, bu ve benzeri garabet ya da eşitsizliklerin temeli doğrudan doğruya Anayasa metninde yatmaktadır. O kadar ki, kamuoyunda “Pişmanlık Yasası” diye anılan 4450 sayılı ve 28.8.1999 tarihli Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun aslında dolaylı af getiriyor, üstelik bu af Anayasanın sözü edilen esaslarına da ters düşüyordu⁽³⁴⁾. Ancak bu yasanın çıkarılmasındaki kamu yararı ve konunun arzettiği hassasiyet, Anayasaya aykırılık noktasının söz konusu edilmemesini gerektirmiştir. Bu noktada ihtiyaçlar, anlamsız bir anayasal yasağın aşılmasını meşrulaştırmıştır.

Bu durumda yapılması gerekenin, Anayasadaki bu eşitsizlik ve kısıtlamacılığın kaldırılması olduğu bir kez daha görülmektedir. Cumhurbaşkanı tarafından geri gönderilen af yasasıyla ilgili olarak Başbakan B. Ecevit ile Adalet Bakanı H.S. Türk'ün Anayasadan doğan bu aksaklığa işaret etmeleri, duyulan rahatsızlığın kaynağını teşhiste devletin en üst kademesindeki kişilerin de yukarıda belirtilen tahlilde birleştiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Yapılması gereken palyatif ve dolambaçlı usullerle Anayasayı dolanmaya çalışmak değil, Anayasanın 87. maddesinde gerekli değişikliği gerçekleştirmek, yasalardan da “düşünce suçları”nı ayıklamaktır.

10) KHK Yetkisi (AY md.91)

Bu yetkinin sınırlandırılmasıyla ilgili öneriler (TDP, s.72-73) konusunda bir gelişme yoktur.

11) Başkanlık Divanı (AY md.94)

Bu divanın bir yasama dönemi için seçilmesi önerisi (TDP, s.73-74) çerçevesinde bir yenilik yoktur.

---

(33) Birinci görüş: Ş. AKYOL, *Rapor*, s.20. İkinci görüş: M. AITAN, “Af, 14'üncü madde ve TÜSiAD”, *Sabah*, 3.8.1998.

(34) U. ALACAKAPTAN, “Entellektüel Bakış”, *Milliyet*, 3.9.1999.

12) İÇTÜZÜK (md.95)

7 noktada değişiklik önerilmişti (TDP, s.74-75). Bunlarla ilgili herhangi bir tartışma ya da gelişmeye rastlanmamıştır.

13) Toplantı ve Karar Yeter Sayısı (AY md.96)

Toplantı ve karar yeter sayılarının daha da düşürülmesi yönündeki önerilere karşı tavır alınmıştı (TDP, s.75). Bu konuda TBMM’de bir değişiklik önerisinde bulunulmamıştır.

14) Meclis Araştırması (AY md.98/3, İÇTÜZÜK md.105)

“Devlet sırları”nın meclis araştırması kapsamı dışında bırakılmasına karşı çıkmıştı (TDP,s.75-76). Aynı duyarlılığın neden “Ticarî sırlar” konusunda duyulmadığı sorgulanmış ve eleştirilmiştir⁽³⁵⁾.

15) Meclis Soruşturması (AY md.100 ve İÇTÜZÜK md.111)

Meclis soruşturması konusundaki nihai kararın belli bir süre içinde verilmesi için değişiklik önerilmişti (TDP, s.76). Bu yolda bir aranış saptanmamıştır. DYP Meclis grubundan gelen ve Anayasanın 100. md.sinde değişiklik isteyen bir teklifte ise, Yüce Divan’a sevk kararı için salt çoğunluk yerine beşte üç çoğunluk aranması istenmekte, başbakan ve bakanları yargılama görevi Yargıtay’a aktarılmakta, bunların bu yüzden görevden düşmüş ya da çekilmiş sayılmaları usulüne son verilmekteydi (10.12.1997). Meclis soruşturmasının siyaset pazarlıklarının âleti durumuna düşmüş olması, herhalde daha köktenci değişiklikleri gerektirecektir.

16) Ek: Anayasa Değişikliğinde Açık Oy (AY md.175)

Anayasanın 175.md.sinde Anayasa değişikliklerinin gizli oyla kararlaştırılması esası vardır. Bunun kaldırılması ve açık oy ilkesinin kabulüne olanak sağlanması yolundaki Anayasa değişikliği önerileri 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu’nca da benimsenmiştir (2/963). Karar almada saydamlık açısından bu girişim isabetlidir. Son olarak yasama dokunulmazlığının sınırlandırılmasını öngören Anayasa md.83 değişikliğinin ikinci oylamada gerekli oy sayısına ulaşmayışında, “gizli oylama” kılıfının arkasına sığınıldığı yolunda bir yorum yapılmıştır⁽³⁶⁾. Bu bile açık oy ilkesinin kabulünün ne kadar isabetli olacağını göstermeye yeterlidir.

---

(35) Hasan YAZICI, “TÜSİAD’sız TÜSİAD Raporu”, *Milliyet*, 6.2.1997.

(36) “83.madde değişikliği reddedildi”, *Cumhuriyet*, 23.3.1999, s.9.

IV) Hükümet Sistemi

TDP'de başkanlık sisteminin savunulduğu⁽³⁷⁾, ya da Cumhurbaşkanı'nın genel oy tarafından seçilmesinin istendiği⁽³⁸⁾ görüşü ileri sürülmüştü. Rapor, başkanlık ve yarı başkanlık sistemlerinin sakıncalarını sergilemekte, klasik parlamenter rejimin işlerliğini savunmaktadır (s.76-81). Bu yüzdendir ki Rapor, klasik parlamenter rejimi sakıncalı bulan ve yarı başkanlık sistemini savunan yazarlar tarafından da eleştirilmiştir⁽³⁹⁾.

Son üç yıl, başkanlık sistemi arayışlarına da sahne oldu. Bir gazetenin haber veriş şekline göre Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hem sert ve kesin bir kuvvetler ayrılığını hem de güçlü bir fesih yetkisini savunmaktadır⁽⁴⁰⁾. Oysa, başkanlık sisteminde sert kuvvetler ayrılığı vardır, ama fesih yetkisi yoktur. Bu temel bilgi yanlışları, yeni sistem arayışlarındaki köksüzlüğün son belirtilerindendir.

Yarı başkanlık ya da başkanlık sistemlerine ek olarak önerilen yeni bir model de, "başbakanlık sistemi" olarak tanıtılmaktadır. Yeni Demokrasi Hareketi biri başkanlık sistemi üzerine, öbürü de başbakanlık sistemi üzerine kurulu iki alternatif anayasa taslağı hazırlamış ve kamuya açıklamıştır⁽⁴¹⁾.

Parlamenter rejimin korunması ve düzeltilmesi yolundaki tavırlarda da artış ve netlik görülmektedir. Başkanlık ya da yarı başkanlık modellerinden duyulan çekingenlik şu noktalarda belirginleşmiştir: Kişisel yönetim, çifte meşruluk, uyumsuzluk çözücü mekanizmaların zayıflığı, siyasal hesap verme yollarının azlığı, Anayasal sistemimizin hükümet istikrarını ve sürekliliğini sağlayıcı mekanizmalardan yoksun bulunmayışı (md.116), yeni bir sistemin denenmesindeki ek zorluklar, vb.⁽⁴²⁾

---

(37) Melih PEKDEMİR- "Cumhuriyet tartışmaları ve rejim", *Yeniden*, Ocak-Şubat 1997, s.40; Tarhan ERDEM, *Radikal*, 23.1.1997; Yakup KEPENEK, "Geç de olsa", *Cumhuriyet*, 27.1.1997; Ufuk URAS, "Söyleşi", *Siyah Beyaz*, 26.1.1997, s.10.

(38) Mükerrrem HİÇ, "Aksayan demokrasimiz, insan hakları ve TÜSİAD", *Finansal Forum*, 22.1.1997.

(39) Coşkun KIRCA, "Çare kimin için?", *Yeni Yüzyıl*, 30-31.1.1997; "Yanlış bir girişim", *Yeni Yüzyıl*, 20.2.1997; Nur VERGİN, "TÜSİAD'ın raporu ve körebe oyunu", *Yeni Yüzyıl*, 26.1.1997 ve "Yarı başkanlık sistemi ve istikrarlı Türkiye", *Yeni Yüzyıl*, 4.5.1997.

(40) *Radikal*, 23.6.1998, s. 6.

(41) *Etkileşim*, *Yeni Demokrasi Hareketi Günlük Bülteni*, 25.3.1997.

(42) Ergun ÖZBUDUN, "Kuvvetler ayrılığı, parlamenter sistem, başkanlık sistemi ve ara sistemler", 82 Anayasası ile İlgili Düşünceler, *Anayasa Sempozyumu*, 14.5.1997, s.62 vd. , "Entellektüel Bakış", *Milliyet*, 1.10.1997; Necmi YÜZBAŞIOĞLU ve Nur VERGİN, Seçimler, TBMM ve Hükümet Sistemleri, TÜSİAD, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-2, İstanbul, Haziran 1997, Metin HEPER, "Çare başkanlık değil", *Milliyet*, 27.11.1997; Ersin KALAYCIOĞLU, "Yarı başkanlık diktaya çağrı", "Entellektüel Bakış", *Milliyet*.

TBMM’de grubu bulunan partiler arasında, DYP dışında⁽⁴³⁾ sistem değişikliği isteyen yok gibidir. Bu koşullarda yeni sistem arayışları, ister başkanlık ister yarı başkanlık modelleri çerçevesinde oluşturulsun, daha ileriki yıllarda da toplumda tartışılmaya devam edilecektir. Bugünkü çok partili siyasal atmosfer ve kurumlar dünyasında böyle bir değişikliğin şu dönemde fazla şansı olduğu söylenemez.

V) Sivilleşme Tartışmaları

TDP’de, savunma ve güvenlik işlerinin birbirinden ayrılması, TSK’nın rolünün birincisine endekslenmesi, Genelkurmay Başkanlığı’nın Milli Savunma Bakanlığı’na bağlanması ve MGK’nın da bir anayasal kurum olmaktan çıkarılması görüşü savunulmuştu. 185 sayfalık Rapor’un, üzerinde en çok tartışılan ve en fazla tepki çeken bölümü *Sivilleşme Sorunu* başlıklı 4 sayfa oldu. Bu hususta gösterilen duyarlılığa Birinci Kısım’da işaret edilmişti. Şimdi, ileri sürülen görüşlerin hukukî yönleri ele alınacaktır. Önce, genel düzlemde üç türlü yaklaşıma tanık olunduğunu belirtmekte yarar vardır.

Birinci yaklaşıma göre; her ülkenin kendi koşulları asker-sivil ilişkilerini belirler, Türkiye’nin “bir sivilleşme sorunu yoktur, askerî otorite de sivil otoriteye bağlıdır”⁽⁴⁴⁾. TSK’nın rolü sadece savunmaya inhisar ettirilemez; Güneydoğu’daki hareket başka türlü bastırılamaz⁽⁴⁵⁾.

Bunun karşısı bir tavır AB çevrelerinden gelmiştir. Avrupa Parlamentosu’nun 3 Aralık 1998 tarihli kararının “Siyasal görünüm” başlığı altında, 19 Kasım 1998 tarihli Swoboda Raporu’nda da yer almış olan şu öneriye rastlanmıştır: “Seçilmişlerden oluşan ve demokratik kurumların sivil ve askerî idare üzerindeki üstünlük ve denetiminin güçlendirilmesi ve bu arada askerî gücün siyasal sistemdeki anayasal rolünün Türkiye’nin sivilleşmesi yönünde bir adım olarak değiştirilmesi”(md.21).

Bu iki tavır arasında yer alan görüş ise, Türkiye’nin sivilleşme diye bir sorunun bulunduğunu kabul etmekle beraber, irtica ve Güneydoğu sorunları nedeniyle

---

(43) Bu parti, halk tarafından seçilen ve fesih yetkisi başta olmak üzere geniş yetkiyle donatılmış bir cumhurbaşkanlığı önermektedir (II. Demokrasi Programı, Siyasal Hukukun Demokratikleştirilmesi, s.3).

(44) TÜSİAD’ın Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri konulu raporunun değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Derneği Bülteni, İstanbul 1997, s.3-4.

(45) Ş. AKYOL, Rapor, s.23.

bu sorunun üzerine gidilme zamanının henüz gelmediğini ileri süren yazarlarca ifade edilmektedir⁽⁴⁶⁾.

Bu genel girişten sonra, Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Güvenlik Kurulu bahislerine geçilebilir.

1) Genelkurmay Başkanlığı (AY md.117)

Demokratik ülkelerdeki ve NATO üyelerindeki duruma bakarak, Türkiye'nin 1960 yılına kadarki tercihini hatırlatarak ve başlıca siyasal partilerimizin bu yöndeki önerilerinin de doğrultusunda (DYP, SHP, ANAP, RP), Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanına karşı sorumlu kılınmasının daha doğru olacağı görüşü savunulmuştu (TDP, s.82-83).

Bu görüşe destek veren yeni siyasal partiler⁽⁴⁷⁾ ve yazarlar⁽⁴⁸⁾ olmuştur. İlke olarak bu öneriyi benimseyen ama zamansız bulan yazarlar da vardır⁽⁴⁹⁾. Bugünkü statüden bir rahatsızlık doğduğunu zımnen kabul eden ve bunu farklı bir değişiklik önerisiyle ifade edenlere de rastlıyoruz⁽⁵⁰⁾.

İlkin, Genelkurmay Başkanlığı kaynaklı olup TDP Raporu'na karşı görüş sunan ve sadece Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir "özel değerlendirme"den genişçe aktarmalar yapmakta yarar vardır:

"Genelkurmay Başkanlığı'nın konumu, dünyanın pek çok ülkesinde değişiktir. Model olarak ileri sürülen Batı ülkelerinde Genelkurmay Başkanları silahlı kuvvetlerin komutanı değil, genel olarak bir karargâh subayıdır. Bizim ülkemizde bu görevi Genelkurmay İkinci Başkanı yapar. Pek çoğunun emir ve komuta hiyerarşisinde yerleri yoktur. Birçoğunda Genelkurmay Başkanı, Savunma Bakanının müşaviridir. Bazılarında kuvvet komutanları da kurmay başkanı düzeyinde bir karargâh subayı fonksiyonu icra ederler. Yani kendi karargâhlarının âmiri pozisyonundadırlar."

---

(46) Türker ALKAN, "Laiklik", *Radikal*, 28.1.1997; A. BEHRAMOĞLU, "Ordu ve Marksizm", *Cumhuriyet*, 1.2.1997.

(47) Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı, 1998, s.27.

(48) Hüsnü ÖNDÜL, "TÜSİAD Raporu'nun değerlendirilmesi/2", *Demokrasi*, 29.1.1997; Ömer TARKAN, "TÜSİAD Raporu", *Posta*, 27.1.1997; Murat BELGE, "Rapor: Askerî tepki", *Radikal*; Ü.C.SAKALLIOĞLU, "Entellektüel bakış", *Milliyet*, 9.10.1998.

(49) Ömer ÖZTÜRKMEN, "Rapor", *Türkiye*, 27.1.1997; T.ALKAN, "Laiklik", *Radikal*, 28.1.1997; A.BEHRAMOĞLU, "Ordu ve marksizm", *Cumhuriyet*, 1.2.1997.

(50) C.KIRCA, "Genelkurmay bağlantısı" (1)(2), *Yeni Yüzyıl*, 27 ve 28.1.1997.

“Türkiye’de durum, mukayese için örnek gösterilen ülkelerden çok farklıdır. Anayasanın 117. md.sine göre; Genelkurmay Başkanı Silahlı Kuvvetlerin komutanıdır. Savaşta Başkomutanlık görevlerini Cumhurbaşkanlığı namına yerine getirir. Bizde Genelkurmay Başkanı, hem Başbakanın emrindedir ve hem de savaş zamanı Cumhurbaşkanı namına başkomutanlık görevini deruhte eder.”

“Yani bizim gelenegimizde emir-komuta hiyerarşisi, profesyonel olarak her kademede komutanlık yaptıktan sonra göreve gelen başkomutanın emir ve komutasında en büyüktten en küçüğe doğru bir hiyerarşik sistemi esas almıştır. Batı’da bazı küçük devletlerin silahlı kuvvetleri dışında böyle bir sistem yoktur. Emir-komuta birliği yoktur. Yetki ve sorumluluklar dağıtılmıştır. Onların sistemi budur. Ordu komutanlıkları, donanma komutanlıkları, taktik hava kuvvet komutanlıkları gibi bütün komutanlıklar ayrı ayrı doğrudan Bakana bağlıdır. Türkiye’de böyle bir teşkilâtın sevk ve idaresi mümkün değildir (...).”

“Silahlı Kuvvetler’in yeri icranın içindedir. Silahlı Kuvvetler’in harbe hazırlanmasından Bakanlar Kurulu sorumludur. Bakanlar Kurulu’nun tüm üyelerine bu konuda görevler düşmektedir. (...) Böyle olunca Bakanlar Kurulu’nun tüm faaliyetlerinin koordine ve kontrolü gerekmektedir. Doğal olarak bu fonksiyon Başbakan tarafından yerine getirilmektedir. O halde Genelkurmay Başkanının Başbakana karşı sorumlu olmasının dışında bir hareket tarzı mümkün değildir. Silahlı Kuvvetler siyasî otoritenin emrindedir.”

“Genelkurmay Başkanlığı bir bakanlığa bağlı olursa, üzerinde çok büyük bir politik baskı oluşur. Bakan her zaman bir siyasî partinin temsilcisidir. Doğal olarak partisinin ve seçmenlerin baskısı altındadır. Böyle bir bağlantı tesis edildiğinde, Silahlı Kuvvetler personelinin görevlerini ifası güçleşir. Atama ve terfi işlemlerine tersirler olur, müdahaleler olur (...). 1950-1960 yıllarında bunların hepsi Silahlı Kuvvetler’de yaşanmıştır. O dönem, Silahlı Kuvvetler’in en zayıf olduğu dönemdir.”

“Bu konunun üzerine eğilenlerin mantığı tutarsızdır. Genelkurmay Başkanı zaten siyasî otoritenin emrindedir. Genelkurmay Başkanını siyasî otorite atamıyor mu? Silahlı Kuvvetler’in savaşa hazırlanmasından Bakanlar Kurulu sorumlu değil mi? Burada asıl amaç, Genelkurmay Başkanlığı’nın seviyesini düşürmek, bu makamı rencide etmek, Silahlı Kuvvetler’i parçalamak, Türk halkının en yüksek düzeydeki güven duygusuna sahip bir kuruluşunu gözden düşürmektir”⁽⁵¹⁾.

---

(51) *Cumhuriyet*, 26.1.1997.

TDP'deki Genelkurmay'a ilişkin bölümün eleştirisi konusundaki temel metin budur. Pek çok sivil, askerî ya da yarı askerî kaynak bu metindeki görüşleri benimsemiş ve bazı küçük farklarla yinelemişlerdir⁽⁵²⁾. MSB'ye bağlanma durumunun bir "tenzil-i rütbe" anlamına geleceği (O. Ancın), güvenlik ve savunma sistemini etkisizleştireceği (H.Sağlam) şeklindeki ve asker kökenli şahsiyetlerden gelen endişelere bu arada özellikle dikkat çekmek gerekir. Yine TSK kaynaklı haber yazılarında Devletin kuruluşu ve Atatürk ilkeleri bağlamında TSK'nın yerine getirdiği özel tarihsel rol de giderek daha belirgin bir şekilde vurgulanmaktadır⁽⁵³⁾.

Genelkurmay Başkanlığı'nın statüsü ile ilgili tartışmada dikkat çekici tespitler içeren bir metin de, Prof. Dr. Erdoğan Teziç ve Prof. Dr. Necmi Yüzbaşıoğlu imzalarını taşımaktadır. TÜSİAD'ın talebi üzerine hazırlanan ve sunulan bu raporun (12.2.1997) konuya ilişkin bölümünün, aynen aktarılmasında yarar vardır:

"TDP raporunda gözden kaçırılmaması gereken nokta, öncelikle savunma ve iç güvenlik işlevlerinin birbirinden ayrı tutulması önerisidir. Bu doğrultuda, iç güvenlik görev ve sorumluluğu sivil otorite ve ilgili bakanlığa verilmeli, askeri otorite sadece savunma ile ilgili görev ve sorumluluk üstlenmelidir. Yetki ve sorumluluk paylaşımına ilişkin bu yeni yapılanmadan sonradır ki, artık sadece savunma görevi üstlenmiş olan askerî otorite de Millî Savunma Bakanlığı'na bağlanmalıdır."

"Görüldüğü gibi TDP raporunda, yetki ve sorumlulukla ilgili yeni bir paylaşım göre Genelkurmay Başkanlığı'nın Milli Savunma Bakanlığı'na bağlanması önerilirken; Genelkurmay Başkanlığı ise Rapora ilişkin eleştirilerinde bu paylaşım yapılmadan, yani TSK'nın şimdiki iç güvenlik ve savunmaya ilişkin bütüncül yetki ve sorumluluğu çerçevesinde Başbakanlığa bağlı olması gerektiğini savunmaktadır. Dolayısıyla, TDP Raporu ile Genelkurmay farklı yaklaşımlarla sorunu ele almaktadırlar".

Teziç-Yüzbaşıoğlu raporu farklı yaklaşımların, temelde farklı yapıların incelenmesine sebep olduğunu tespit etmektedir. Bundan sonrasını da kalınan yerden aynen izlemeye devam edelim:

---

(52) *Farklı Demokrasiler, Genelkurmay Genel Sekreterliği Hasan Tabsin Basın Bilgi Merkezi'nde dağıtılan bilgi notu* (8.1.1999); *TÜSİAD'ın Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri konulu raporunun değerlendirilmesi, Mustafa Kemal Derneği bülteni*, 1997, s.4-6; *Hasan SAĞLAM, "Türkiye'nin durumu, ordunun konumu", Yeni Yüzyıl*, 14.4.1997; *H.B.AKGİRA Y, "Demokrasi ve askerî otorite", Cumhuriyet*, 24.8.1998; *Fuat MİRAS, "Türkiye'de demokratikleşme ve TÜSİAD raporu", İktisat Dergisi, Şubat 1997, s.78 vd.*; *Osman ANCIN, Emekli tümg., "TÜSİAD çalışma belgesi bazında Genelkurmay Başkanlığı-Millî Savunma Bakanlığı ikilemi" (TÜSİAD'a özel mektup-yazı), İş - tanbul*, 14.3.1997 (Ek 3).

(53) *Bkz. Hürriyet*, 23.1.1997; ayrıca *Farklı Demokrasiler, önceki dipnot*.

“Türkiye’de öteden beri olduğu gibi, bugün de TSK ülke savunmasının yanında, iç güvenlik görevi de üstlenmektedir. Bugün kırsal kesimde ve hapisaneler ile benzeri kritik yer ve zamanlarda güvenliği TSK içinde bir kuvvet komutanlığı olarak örgütlenmiş olan Jandarma Genel Komutanlığı sağlamaktadır. Genelkurmay’ın da belirttiği gibi, bize özgü bu geleneksel yapılanma öteden beri toplumumuzca da benimsenmiştir.”

“Öte yandan, TDP raporunda önerilen güvenlik ile savunmayı birbirinden ayıran yeni bir yapılanmanın zorlukları da yok değildir. Çünkü, millî güvenlik kavramı, içte çıkabilecek olay ve kargaşalıkların yanında dıştan gelebilecek saldırı ve tehlikelere karşı korunmayı da kapsar. Böylesine birbirine entegre olmuş görev ve sorumlulukları, üstelik şimdiye kadar birlikte yürütme geleneğine rağmen, bunları birbirinden ayıran yeni bir yapılanmanın zorlukları ortadadır. Konuya bu noktadan baktığında, ciddi bir neden göstermeden, denenmemiş yeni yapılanma yerine gelenekselleşmiş ve benimsenmiş mevcut yapıyı sürdürmekte yarar görülebilir.”

Teziç-Yüzbaşıoğlu raporunda siyasî ve idarî yapılanmayla ilgili farklılıklara da dikkat çekilmiştir. Bunları da aynen aktarmak gerekiyor:

“Türkiye’nin siyasi ve idari yapılanması da parlamenter rejimlerin uygulandığı diğer Avrupa ülkelerinden farklılıklar göstermektedir. Parlamenter rejimlerde genel kamu hizmetlerinin özellik ve niteliklerine göre bakanlıklar halinde örgütlenmesi ve idari hiyerarşide en üst makamın bakan olması kuraldır. Bu çerçevede hizmet üniteleri bakanlıklar olup, başbakanlık bir hizmet ünitesi değil, bakanlıklar arasında koordinasyonu ve hükümetin genel siyasetinin yürütülmesinde uyum sağlayan siyasi bir makamdır. Bu anlayışla parlamenter rejimin uygulandığı batı demokrasilerinde Başbakanlığa bağlı hizmetler ve dolayısıyla devlet bakanları bir istisna sayılabilecek kadar sınırlıdır. Oysa ülkemizde özellikle 1982 Anayasası döneminde, siyasi liderlerin yetkileri kendilerinde toplama eğilimleri doğrultusunda, başta ekonomi olmak üzere, birçok hizmetler Başbakanlığa bağlanmıştır. Bugün kamu hizmetlerinin hemen hemen yarısı devlet bakanlarının yardımıyla başbakanca yürütülmektedir. Hükümet listesindeki bakanların yarısının devlet bakanı sıfatı taşıması Türkiye uygulamasındaki bir gerçeğin ifadesidir.”

“Ayrıca, Anayasa’nın 117. maddesinde, ‘Milli güvenliğin sağlanmasından ve TSK’nın yurt savunmasına hazırlanmasından, TBMM’ne karşı Bakanlar Kurulu so-

rumlu tutularak' doğrudan kollektif sorumluluk öngörölmüştür. Oysa diğer kamu hizmetlerinden sorumluluk için böyle bir nitelendirme yapılmadığından, Anayasa'nın 112. maddesindeki bireysel sorumluluk ilkesi uyarınca, bunlardan öncelikle kamu hizmetinin göröldüğü ilgili bakanlığın sorumlu olması hukuk mantığı gereğidir."

"Dolayısıyla, hem Türkiye'nin yukarıda açıkladığımız kendine özgü siyasi ve idari yapılanması gereği hem de Anayasa'nın 117. maddesindeki TSK'nın yurt savunmasına hazırlanmasından TBMM'ne karşı Bakanlar Kurulunu sorumlu tutması ilkesi uyarınca, Anayasa'daki mevcut düzenlemede olduğu gibi, TSK'nın başı olan Genelkurmay Başkanının, sorumluluğun sahibi Bakanlar Kurulunu temsilen Başbakan'a bağılı kalması daha isabetli görölmektedir".

* * * * *

TSK'nın statüsü ve Genelkurmay'ın bağılı olması gereken makamla ilgili bu tartışmada, böyle bir değişikliği zamansız bulmakla birlikte ilke olarak buna karşı olmayanlar, günü geldiğinde bunun gerçekleştirilebileceğini düşünenler de vardır⁽⁵⁴⁾. Hatta, TSK ile ilgili konularda özel bir duyarlılık içinde bulunan kişilerden de şimdiden yapılması gereken değişiklikler konusunda bazı öneriler gelmektedir.

Örneğin, başlıca demokrasilerde Genelkurmay Başkanlığı'nın Millî Savunma Bakanlığı'na bağılı olduğu, ancak Genelkurmay Başkanı'nın savunma konusunda karar almaya yetkili en üst siyasi ve sivil makamdan (devlet başkanı ya da başbakan) emir alabileceği belirtildikten sonra şu önerilmiştir: Türkiye'de de, "Genelkurmay Başkanı eğer Millî Savunma Bakanına bağlanacaksa, kendisi veya onlar gerekli gördüğü zaman Başbakan veya Başkomutan sıfatını taşıyan Cumhurbaşkanına doğrudan doğruya arzda bulunma ve bundan başka, bu iki makama da Genelkurmay Başkanına aralarında mutabık kalarak emir ve talimat verme yetkileri tanınmalıdır". Bir başka çözüm şeklinin de, Başbakanın Anayasa gereğince Millî Savunma Bakanlığı görevini üstlenmesi ve Genelkurmay Başkanının da kendisine bağlanması olabileceğine aynı yazar tarafından işaret edilmiştir⁽⁵⁵⁾.

Genelkurmay Başkanlığı'nın mevcut statüsünü yaratan tarihsel koşulları ve Türkiye'nin özel şartlarını anlamak mümkündür. Ancak bunları sürekli ve olağan say-

---

(54) Em.Tümg.O.Ancın ile T.Alkan ve A.Behramoğlu'nun zikredilen yazıları.

(55) Coşkun KIRCA, "Genelkurmay bağlantısı", *Yeni Yüzyıl*, 27 ve 28.1.1997.

mak doğru değildir. Yukarıdaki alıntıda da belirtildiği gibi, “başlıca demokrasilerde Genelkurmay Başkanlığı Millî Savunma Bakanlığı’na bağlıdır”⁽⁵⁶⁾. Bugünkü bağlantı ise, “birçok değişken faktöre bağlı olarak saptanan, zaman içinde ihtiyaç duyulduğunda değiştirilebilir teknik bir konu”dur⁽⁵⁷⁾. Bir başka deyişle, normale dönüşü arama çabaları, bir “tenzil-i rütbe” niyetiyle hiçbir şekilde ilgili değildir.

Bu makamın bakanlığa bağlanmasının geçmişte siyasete çekilmesi sakıncasını yarattığı ve ileride de yaratabileceği yolundaki görüşler doğrudur. Ancak, kamuoyunu bilgilendirme ve Cumhuriyet ilkelerine sahip çıkma amacı ile yapılan bazı açıklamaların, bugün de siyasete çekilme riski vardır (Ek 1).

2) Millî Güvenlik Kurulu (AY md.118)

TDP’de, Millî Güvenlik Kurulu’nun (MGK) bir anayasal kuruluş olması hususu eleştirilmiş, Anayasa’nın ilgili maddesi (md.118) ile 2945 sayılı Millî Güvenlik Kurulu ve Millî Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu’nun değiştirilerek, TSK’nın *savunma* alanıyla sınırlı görevlerinin gerektirdiği hükümetle işbirliğinin 1960 öncesinde olduğu gibi Millî Savunma Yüksek Kurulu benzeri yasal bir kurulla sağlanması görüşü savunulmuş, Anayasal ve yasal temeli bulunmayan Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği’nin yürürlükten kaldırılması önerilmişti (TDP, s.85).

Genelkurmay Başkanlığı’nın statüsü ile ilgili konuda olduğu gibi, bu konuda da olumlu tepki veren ve önerilen değişikliği olumlu bulan kişi sayısı azdır⁽⁵⁸⁾. MGK kompozisyonunun değiştirilmesi ve kararlarının açıkça tavsiye kararına büründürülüp etkisinin sınırlanması yolunda Anayasa ve yasa değişikliğini savunanlar vardır⁽⁵⁹⁾. Fakat bu alandaki tartışmada ağır basan tavır, MGK’nın mevcut statü ve şeklinin savunulması tarzında belirmiştir.

MGK eski Genel Sekreter Yardımcısı ve Millî Güvenlik Siyaseti Başkanı Emekli Tümgeneral Suat Eren’in üç gün süren bir yazı dizisi bu konudaki temel metindir⁽⁶⁰⁾. İlk yazı şöyle bir girişle başlamaktadır:

---

(56) C.KIRCA, *sgm.*

(57) Em.Tümğ. O.Ancm’ın anılan mektup-yazısı.

(58) H.ÖNDÜL, “TÜSİAD Raporu’nun değerlendirilmesi(2)”, *Demokrasi*, 29.1.1997; Ömer TARKAN, “TÜSİAD raporu”, *Posta*, 27.1.1997.

(59) E. TEZİÇ - N. YÜZBAŞIOĞLU (TÜSİAD’a rapor), 12.2.1997; *Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı*, 1998, s.27; A.T.KIŞLALI, “Kolay yol zordur”, *Cumhuriyet*, 29.1.1997.

(60) M.Suat EREN (Em. Tümğ., MGK eski Genel Sekr.Yard. ve Millî Güvenlik Siyaseti Başkanı), “Milli Güvenlik ve 28 Şubat’tan yapılan Millî Güvenlik Kurulu toplantısı üzerine düşünceler”, *Cumhuriyet*, 17,18 ve 19.3.1997.

“Önemli bir kuruluş için *Türkiye’de Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi* (Doğrusu: *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri*/BT) çalışmasını yapan bir bilim adamı, bu raporda, ‘Millî Güvenlik Kurulu adı altında bir anayasal organa Türkiye dışında sadece Güney Kore ve Cezayir anayasalarında rastlanmaktadır’, akademik ünvana sahip bir başka köşe yazarı da ‘demokratik hiçbir ülkede Millî Güvenlik Kurulu ve benzeri bir kuruluş yoktur’, (...), bir köşe yazarı da (...) açıkçası AB çevrelerinde, MGK’nin rolü konusunda tam bir görüş birliği yok. Böyle bir kurum AB ülkelerinde yok’ diyebilmektedir”⁽⁶¹⁾.

Yazıda bundan sonra bazı ülkelerde millî güvenlikle ilgili kuruluşların açıklanmasına geçilmiştir. Bunlardan İran, Güney Kore ve Cezayir gibi zaten demokratik olmayan devlet sistemleri ile ilgili olarak verilen bilgiler ülkemiz için referans sayılmamalıdır. Demokratik ülkelerle ilgili açıklamaların tümü ise aynen şöyledir:

“ABD’de 1947 yılında Millî Güvenlik Kanunu çıkarılmış, 1949 yılında bazı değişiklikler yapılmış ve son olarak da 1982 yılında Başbakanlık (Doğrusu: Başkanlık/BT) Direktifi ile bazı düzenlemelere gidilmiştir. Başkanı, Cumhurbaşkanıdır (Doğrusu: ABD Başkanıdır/BT). Daimi üyeleri dışişleri bakanı ve savunma bakanıdır. Millî güvenlik danışmanı ve millî güvenlik sekreteri de daimi görevlidir. Gerektiğinde Adalet ve Hazine bakanları ile konuyla ilgili olan bakanlar ve siyasî yardımcılar, genelkurmay başkanı, kuvvet komutanları, FBI Başkanı da bu kurula katılır. CIA Başkanı kurulun müşaviridir. Görevlerine gelince; ABD’nin halihazır ve gelecekteki hedefleri, askerî gücü ve sorumlulukları ile millî güvenlikle ilgili bakanlık ve dairelerin görevleri hakkında etüt ve incelemeler yaparak başkana tavsiyelerde bulunmaktır. Karar başkana aittir.”

“İngiltere’de herhangi bir millî güvenlik teşkilatı yoktur. İngiltere’nin millî güvenliği ve savunması ile ilgili hususlar, kabine tarafından ele alınmakta ve yürütülmektedir.”

“Fransa’da millî güvenlik konusundaki hizmet ve faaliyetler 1958 tarihli Fransız Cumhuriyeti Anayasası’nın 15. maddesinde yer alan Millî Savunma Yüksek Kurulu ve Komiteleri tarafından yapılmaktadır (Doğrusu: Kurulları ve Komiteleri/BT).

“Federal Almanya’da anayasal bir kuruluş olarak Federal Güvenlik Konseyi mevcuttur. Hükümete bağlı olarak dış ve güvenlik konularının yanı sıra, millî se-

---

(61) S.EREN, sözü geçen makale dizisi, Cumhuriyet, 17.3.1997.

ferberlik, savaş ve olağanüstü hallerde alınacak tedbirler konularında, ilgili kurum ve kuruluşlar arasında bunların koordinasyonunda kabinenin bir komitesi olarak çalışır. Başkanı Savunma Bakanındır. Daimi üyeleri Dışişleri, İçişleri ve Maliye bakanları olup gerektiğinde diğer ilgili bakanlar da bu kurula katılır.”

“*İtalya*’da 1947 Anayasasının 87. maddesinde Savunma Yüksek Kurulu yer almaktadır. Bu maddeye göre 28 Temmuz 1950 tarihinde Savunma Yüksek Kurulu Kanunu çıkarılmıştır. Buna göre kurulun başkanı Cumhurbaşkanıdır. Üyeleri; başbakan, başbakan yardımcısı, dışişleri, içişleri, Hazine, savunma, sanayi, ticaret bakanları ve genelkurmay başkanıdır. İç ve dış güvenlik konuları ile millî seferberlik, olağanüstü hal ve savaş halleri tedbirleri ilgi alanıdır.”

“*Belçika*’da özel bir yasa ile Bakanlıklararası Savunma Komitesi isminde teşkil edilen bu kurul, başbakanın başkanlığında içişleri, dışişleri, savunma, adalet, maliye ve ekonomi bakanlarından oluşur. İç ve dış güvenlik konularının yanı sıra ülkenin savunması, seferberlik ve uluslararası ilişkiler görev alanı olarak belirlenmiştir.”

“*Yunanistan*’da anayasanın silahlı kuvvetlere ilişkin bölümünde Millî Savunma Yüksek Kurulu olarak yer alır. 14 Aralık 1968’de çıkarılan özel bir yasa ile kurulmuştur. Başkanı başbakandır. Başbakan yardımcısı, içişleri, dışişleri, savunma ve koordinasyon bakanları ile silahlı kuvvetler başkanı (genelkurmay başkanı) üyeleridir. Savaşta ve seferberlikte bu kurul Harp Meclisi adını alır. Savunma konuları ilgi alanı olmakla beraber bu kurul, silahlı kuvvetler başkanını (genelkurmay başkanı), kuvvet komutanlarını, emniyet, liman ve itfaiye kuruluş başkanlarını da seçer. Kurul kararları kesindir. Bakanlıklar, kurul kararlarını uygulamak zorundadırlar.”

“*Norveç*te Bakanlar Kurulu Güvenlik Komitesi ismi altında bir kurul vardır. Bunun yasası yoktur. Gerektiğinde toplanır, başkanı başbakandır. Dışişleri, savunma, adalet, maliye ve ulaştırma bakanları üyeleridir. Millî güvenlikle ilgili kararları almak, bakanlık, kamu kuruluşları ve özel sektörün savaş, seferberlik ve olağanüstü hallerde görev ve sorumluluklarını belirler. Her cuma ve gerekli hallerde kralın başkanlığında toplanan kabine, Kraliyet Konseyi sıfatıyla komitenin aldığı kararları ve millî güvenliğe ilişkin konuları görüşerek kesin karara bağlar.”

“*Rusya Federasyonu*’nda 5 Mart 1992 tarihli Rusya Federasyonu Güvenlik Yasası’na göre kurulan güvenlik kurulu devlet başkanına bağlı olarak çalışır. Yasada ülkenin, kişilerin ve toplumun güvenliğinin yanı sıra kişi hak ve özgürlüklerinin korunması da öngörülmektedir. Kurul üyeleri olarak genelkurmay başkanı, genel sek-

reter, asli üyeler ve diğer üyeler sayılmıştır. Kurul ayda bir defa toplanır. İç ve dış güvenlik konuları tehdit değerlendirmesi ve bunlara karşı alınması gereken tedbirler, bunları uygulayacak kurum ve kuruluşlar ilgi alanına girer. Kurulun aldığı kararlar başkan tarafından onaylanır ve yürürlüğe girer.”

“*Japonya*’da Savunma Teşkilat Yasası’nın 62. maddesine göre Millî Savunma Konseyi ismi ile bir teşkilat vardır. Bu teşkilatın başkanı başbakandır. Üyeleri başbakan yardımcısı, maliye, dışişleri, savunma bakanları, Ekonomik Planlama Ajansı-ğ ı Genel Direktörüdür. Savunma politikasının oluşturulması ve topyekûn savunma politikası için karar alma yetkisi savunma ajansı-ğ ı genel direktörlüğündedir. Genelkurmay Başkanı (müşterek karargâh konseyi) ve kuvvet komutanları (kurmay başkanları) buranın üyesidirler. Japon millî güvenlik sistemi, denebilir ki, pek çok ülkeye göre dağınık, ayrıntılı ve bürokratik yanı çok ağır olan bir savunma teşkilatı içinde yer almıştır”.

* * * * *

Bu makaleyle ilgili alıntılara burada ara veriyoruz. Şimdi, bunu tamamlayıcı mahiyette bir başka metne kısaca değinmekte yarar vardır.

Mustafa Kemal Derneği tarafından yaptırılan ve yayımlanan incelemede de millî güvenlikle ilgili kuruluşların adlarını ve hukukî dayanağını gösteren bir liste verilmiştir. Yukarıdakilere ek olarak bu listede şu ülkelerde de benzeri kuruluşlar olduğu belirtilmiştir: Bulgaristan/Millî Güvenlik Danışma Konseyi (1991 tarihli Anayasa ve 1994 tarihli özel yasa); Hindistan/Millî Güvenlik Konseyi (Anayasa ve 1990 tarihli kararname); Kanada/Bölümlerarası Güvenlik ve İstihbarat Komitesi (1867 tarihli Anayasa), vb. Bu çalışma metninde Yunanistan’daki Dışişleri ve Savunma Konseyi 1995 tarihli bir yasaya dayalı gösterilmiştir⁽⁶²⁾.

Şimdi her iki metindeki bilgileri değerlendirmenin sırasındır. Şu anda sadece değişik ülkelerdeki kuruluşlar üzerinde yoğunlaşmaktayız. Buradaki temel görüş MGK benzeri kuruluşların hemen hemen bütün demokratik ülkelerde şu ya da bu şekilde varolduğudur. Bu görüş başka kaynaklardaki MGK savunmalarına da referans oluşturmaktadır⁽⁶³⁾. Tespitlerimiz birkaç noktada toplanabilir.

---

(62) TÜSİAD’ın *Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri konulu raporunun değerlendirilmesi*, İstanbul 1997.

(63) *Yukarıda anılan rapor*; ayrıca Ş.AKYOL, *Rapor*, s.23; *Hürriyet*, 23.1.1997; Fuat MİRAS, “*Türkiye’de demokratikleşme ve TÜSİAD Raporu*”, s. 79-80.

Birincisi, iki kaynak metinde (S.Eren ve Mustafa Kemal Derneği) dayanak gösterilen anayasalardan Federal Almanya, Yunanistan ve Hindistan anayasalarında, varlığı ileri sürülen hükümlere rastlayamadık.

İkincisi, emsal diye gösterilen kuruluşların önemli kısmı millî *güvenlik* alanıyla değil, bundan daha dar ve sınırlı olan millî *savunma* konusuyla ilgilidir. Bunların birkaçı anayasal (Fransa, İtalya, Almanya), bazıları da yasal düzeyde (Japonya, Belçika) kurulmuştur. TDP’de, Millî Güvenlik Kurulu eleştirilirken Savunma Yüksek Kurulu fikri savunulmuştur. Millî *Güvenlik* Kurulu tarzı bir organı haklı göstermek için Millî *Savunma* Kurulu örneklerine dayanmak⁽⁶⁴⁾ yanlıştır.

Üçüncüsü, emsal gösterilen kuruluşlar arasında *Millî Güvenlik Kurulu* sıfatını taşıyan ve bu alanla görevli olanların bir kısmı *yasa* düzeyinde kurulmuşlardır. Bu nedenle de Türkiye’deki duruma emsal oluşturmazlar (ABD, Rusya Federasyonu). Millî Güvenlik Kurulu adını taşıyan ve anayasal düzeyde kurulduğu bildirilen bir organ Bulgaristan’da vardır. Ancak adından da açıkça anlaşıldığı gibi, bu tamamiyle danışsal bir kuruluştur: *Millî Güvenlik Danışma Kurulu* (Anayasa md. 100). Oysa Türkiye’deki durum, daha önce de TDP’de işaretlendiği gibi, farklıdır.

MGK tipi anayasal örgütlenmeyi savunmak için ileri sürülen ikinci temel görüş, bu Kurul kararlarının Türkiye’de *danışsal* (istişarî) nitelikte olduğu, emir ve talimat niteliği taşımadığıdır. Bu sav da askerî, yarı askerî ve sivil geniş bir çevre tarafından dile getirilmiştir⁽⁶⁵⁾. Bu görüşe karşı, “görüşlerini Bakanlar Kurulu’na bildirir”, “alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulu’nca öncelikle dikkate alınır” (AY.md.118) şeklindeki hükümlere bir kez daha dikkat çekmek gerekir. Ayrıca, kurulduğu tarihten bu yana MGK’nın Bakanlar Kurulu tarafından benimsenmeyen ya da karşı çıkılan herhangi bir kararına da rastlayamadık.

Kurul kararlarının istişarî olduğu ve yerine getirilmemesi durumunda bir anayasal ya da yasal yaptırım bulunmadığı yolundaki görüş⁽⁶⁶⁾ gerçeğe uygun mudur? Soruyu bir kez daha içerden ve yetkili kalemleden açıklığa kavuşturmak isabetli olur. MGK eski Genel Sekreter Yardımcısı şöyle yazmaktadır:

---

(64) Bu yanılgi, bugünkü MGK’yı baklı ve yerinde göstermek için 1960 öncesindeki Millî Savunma Yüksek Kurulu’nun varlığını hatırlatmak şeklinde de kendini göstermiştir (Hasan Tabsin Basın Bilgi Merkezi’nde dağıtılan bilgi notu, 8.1.1999).

(65) Yukarıdaki dipnotta anılan bilgi notu; TSK’ya atfen Hürriyet, 23.1.1997; Hasan SAGLAM, “Türkiye’nin durumu, ordunun konumu”, Yeni Yüzyıl, 15.4.1997; Ş.AKYOL, Rapor, s.23; H.B.AKGİRAY, “Demokrasi ve askerî otorite”, Cumhuriyet, 24.8.1998.

(66) H.B.AKGİRAY, sgm.

“Her kurul üyesi birbirinden bağımsız ve özgür olarak kendi görüşlerini, varsa önerilerini söyler (...). Değerlendirmelerin ve önerilerin kurul üyelerince oylama yapılmak suretiyle kabul edilip edilmeyeceği yasada öngörülmekte ise de, buna hemen hemen hiç ihtiyaç duyulmamakta ve kurul üyelerinin tam mutabakatı sağlanmaktadır (...). 118’inci maddenin (ikinci fıkrasına) MGK’ca alınacak karar ve önerilerin ‘*öncelikle Bakanlar Kurulu’nda dikkate alınır*’ eklemesi yapılmak sureti ile bir anayasal yaptırım sağlanmış olmaktadır (...). Kurulun kararının ve eklerinin Bakanlar Kurulu’nda kısmen veya tamamen savsaklanacağı ve işleme alınmayacağı düşünülmemelidir. Çünkü (...) kurul üyesi bakanlar (...) yapılan müzakerelerin ve alınan kararların içindedir (...). Millî Güvenlik Kurulu’nda ikna olunmamışsa, karara orada ‘*muhalefet şerhî*’ verilir (...). Yoksa MGK’da oybirliği ile alınan karar ve ekleri tedbirleri, Bakanlar Kurulu’nda savsaklamak ve gereğini yerine getirmemek, ancak ‘*sorumluluk*’ ve ‘*maksatlı davranış*’ olarak izah edilebilir (...). Kurul kararları ve eklerinin uygulama durumları, makul süreler sonunda MGK’nın gündemine tekrar getirilerek nelerin yapıldığı gözden geçirilir ve bu suretle kararların ve eklerin akıbeti takip edilmiş olur”⁽⁶⁷⁾.

Yüksek rütbeden emekli subayların da katıldığı bir grup tarafından hazırlanan Mustafa Kemal Derneği raporunda da, yukarıdaki bilgileri doğrulayan ifadeler yer almıştır: “TSK’nın bir baskı grubu oluşu”, “MGK’nın yürütmenin takdir yetkisini sınırlandırıcı işlevi”⁽⁶⁸⁾, vb.

Bu iki önemli alıntı, MGK ile ilgili olarak TDP’de yapılan durum tespitini doğrulamaktadır: MGK bir danışma organı olmaktan çok, bir *karar organı* niteliğine bürünebilmekte ve etkisi Bakanlar Kurulu’nu aşmakta ve hatta bazen TBMM’ye de ulaşmaktadır.

MGK ile ilgili üçüncü eleştiri noktası *millî güvenlik* kavramıdır. Bunun kapsamı özel yasada (md.2) öylesine geniş çizilmiştir ki, içine girmeyecek siyasal, sosyal, kültürel, ekonomik, vb. konu düşünülemez. Geniş alıntılar yaptığımız makale dizisinde buna da işaret edilmiştir:

---

(67) *Cumhuriyet*, 18 ve 19.1.1997 (vurgular orijinal metindendir).

(68) *TÜSİAD’ın Türkiye’de Demokratikleşme Perspektifleri konulu raporunun değerlendirilmesi*, İstanbul, 3 Mayıs 1997, s. 7-8.

“Kurulda ele alınan her konunun ‘ülkenin millî güvenliği’ ile doğrudan veya dolaylı olarak mutlaka ilgisi vardır. Millî güvenlik, 2945 sayılı Yasanın 2’nci maddesinin (a) fıkrasında, millî güvenlik siyaseti de (b) fıkrasında tarif edilmiştir. Bu tarifler dikkatle incelenip tahlili yapıldığında görülecektir ki, MGK’da ele alınan her konu bu tariflerin içine ya doğrudan veya dolaylı olarak girmektedir”⁽⁶⁹⁾.

MGK’da ele alınan konuların ayrıntılı bir dökümü, MGK kaynaklı karar ve faaliyetler, MGK Genel Sekreterliği’nin bazı faaliyetleri ile MGK’ya yapılan birtakım başvurular yazarın daha önce derlediği bir çalışmadan takip edilebilir⁽⁷⁰⁾.

MGK karar ve faaliyetlerinin devlet idaresinin her alanına girdiği, hatta ekonomi, sanat ve kültür hayatımızı da etkilediği bilinmektedir. Bunlara eklenebilecek bir başka unsur, Başbakanlık Kriz Merkezi Yönetmeliği’nin MGK Genel Sekreterliği’ne bağlı bir merkez oluşturması, daha doğrusu bu makamı kriz işlerinin değişmez merkezi kılmasıdır. Bu, MGK Genel Sekreterliği’nin ve dolayısıyla MGK’nın kendisinin yürütme ve uygulama yetkileriyle donatılmasına bir ek örnektir. Burada artık danışsallık (istişarî organ karakteri) bizzat Yönetmelik tarafından devre dışı kılınmıştır⁽⁷¹⁾.

MGK’nın savunulmasında ileri sürülen bir başka tez, bu kurumun bir “sigorta işlevi”⁽⁷²⁾, “güvenlik supabı”⁽⁷³⁾ rolü oynadığı görüşüdür. Askerî-sivil otorite ayırımını ve birincisinin ikinciye bağımlılığını savunanlar arasında bile, bu kurumun rol ve işlevinin normalleştirilerek korunmasından yana olanlar vardır. Şu nedenle ki, “tarihsel olarak siyasete bu denli entegre olmuş, siyasal enerji biriktirmiş bir ordunun siyasete muhalefetini demokratik bir çerçevede ifade edebileceği platformlar gerekli”dir⁽⁷⁴⁾.

Bu tespitin esası, böyle bir “sigorta” ya da “supap” mekanizması olmadığı takdirde TSK müdahalelerinin çok daha yoğun ve keskin hale geleceği varsayımdır. Kanımızca, MGK’nın anayasal konumunu açıklamak ve savunmak için ileri sürülen gerekçelerin en içten ve gerçekçi olanı budur. MGK’nın 1961 Anayasası’na konuş

---

(69) S.EREN, sgm., *Cumhuriyet*, 19.3.1997.

(70) Bu döküm daha önce yayınlanmış olup (B.TANÖR, “MGK’nın ilgi alanları”, *Milliyet*, 13.7.1998), bu raporun sonunda güncelleştirilmiş olarak yer almaktadır (Ek 2).

(71) Zafer ÜSKÜL, “Entellektüel Bakış”, *Milliyet*, 21.9.1997.

(72) *Hürriyet*, 23.1.1997 (TSK kaynaklı yorum); Fatih ÇEKİRGE, “TÜSİAD sıkıntısı”, *Sabah*, 22.10.1997 (TSK kaynaklı haber-yorum).

(73) H.B.AKGİRAY, “Demokrasi ve askerî otorite”, *Cumhuriyet*, 24.8.1998.

(74) Ü.C. SAKALLIOĞLU, “Entellektüel Bakış”, *Milliyet*, 9.10.1998.

gereğesinin de esası buydu. Dolayısıyla bu tespit ve dayandığı varsayım da belli bir gerçeklik payı vardır.

Ancak işaret etmek gerekir ki, bu “sigorta” ya da “supap” rolü en az iki tarihsel dönüm noktasında işe yaramamıştır: 12 Mart 1971 ve 12 Eylül 1980. Hatta askeri müdahale yöneticileri bu eylemlerini “Millî Güvenlik Kurulu üyesi” olarak da meşru gösterme cihetine gitmişler, Muhtıra ve Bildirilerini bu sıfatla da imzalamışlardır. Öteyandan, bu “sigorta” ya da “supap” işlevinin TSK’yı ve özellikle üst kademelerini sürekli siyasetin ve devlet yönetiminin içine çektiği ve içinde tuttuğu da söylenebilir.

MGK konusunda ara çözüm önerileri de vardır. Yukarıda kullanılan “normalleşme” deyimini de bunu kastetmekteydi. E.Teziç-N.Yüzbaşıoğlu’nun özel raporlarında da bu dengeleyici çözüm önerisi dile getirilmiştir. Bu raporun MGK’ya ilişkin tahlil ve önerilerine yön veren mantık şöyle özetlenebilir:

Cumhurbaşkanının tarafsızlığı göz önüne alınırsa, MGK’nın asker kanadı oy çoğunluğuna sahiptir. Öte yandan, yasadaki ibarenin de gösterdiği gibi, toplum yaşamında millî güvenliği ilgilendirmeyen hiçbir şey yoktur denilebilir. Bu durumda, Bakanlar Kurulu’nun uyması gerekli bir “devlet siyaseti” belirmektedir. Kurul’daki asker üyelerin de askerî hiyerarşi gereği aynı doğrultuda oy kullanacakları varsayılabilir. Bu durumda siyasal iktidarı temsil eden Bakanlar Kurulu’nu çevreleyen bir “devlet iktidarı”, ayrık ve üstün bir iktidar görüntüsü belirmektedir. Bu ise temsilî demokratik rejimle bağdaşmaz, ayrıca Anayasanın başlangıç bölümündeki ilkelere ve egemenliğin kullanımına ilişkin hükümlere ters düşer. Bu aksaklık 2945 sayılı Yasadan doğmaktadır. Ancak, Anayasanın kendisi de yeni bir düzenlemeye muhtaçtır. Yapılması gereken buradaki sivil-siyasal çoğunluğu yeniden sağlamak ve MGK’nın rolünü kesinlikle danışsal bir çerçeveye bağlamaktır. Bu da, MGK’nın oluşumu bakımından 1961 Anayasasının değişik 111. md.sindeki yapıya, işlevi bakımından da bu anayasanın ilk şeklindeki (md.111) düzenleme biçimine dönmeyi savunma anlamına gelir⁽⁷⁵⁾.

* * * * *

Sivilleşme sorunu üzerine doğan tartışmalar ve gelişmeler ana çizgileriyle bunlardır. Özetle ifade etmek gerekirse: TSK’nın tarihten ve içinde bulunulan koşullar-

---

(75) E.TEZİÇ/N.YÜZBAŞIOĞLU, *Özel rapor*, 12.2.1997, s.12-18.

dan doğan ayrıcalıklı konumunu ve laik demokrasiyi koruyucu işlevini anlamak mümkün, ancak bunu olağan ve siyaseti kalıcı bir şekilde etkileyen bir yapı olarak görmek doğru değildir. Genelkurmay Başkanlığı'nın, TSK'nın değişik kademelerinin ve MGK'nın günlük, siyasal, kültürel, ekonomik, vb. hayat içinde oynayageldikleri aktif rol, herhangi bir Batı ülkesinde görülebilecek türden olgular değildir. Yabancı raporlar da buna işaret etmektedir.

Nitekim, Birinci Kısım'da sözü edilen Avrupa Birliği 1998 Raporu da bunu şöyle belirtmiştir: “Bu kurulun (MGK) varlığı, Türk Anayasasının temelde demokratik yapısına rağmen, ordunun sivil bir rol oynamasına ve siyasal yaşamın her alanına müdahale etmesine izin verdiğini göstermektedir.”

Denebilir ki, sivil siyasetin popülist davranışlarla, ülkenin ekonomik ve sosyal dokusunun sürekli aşınmasına sebep olduğu bir ortamda, TSK, MGK platformu ile ülkenin her sorununa el atmak zorunda kalmıştır. Sivil yönetimin MGK tarafından yönlendirilmesi doğal olmadığı gibi, bunun uzun seneler devam edecek bir mekanizma olarak kalması, ülkede demokrasi kültürünün gelişmediğini ifade edecektir. Türkiye’de en başta sivil idare ve rejim unsurlarının daha demokratik, şeffaf ve katılımcı bir standarda kavuşması gereklidir. Buna paralel olarak, MGK'nın konumu ve işlevi de normalleşmelidir.

Bu bağlamda Türkiye demokrasisinin orta vadede bir sivilleşme hedefi olmalıdır. Bu tespit ve buna bağlı olarak önerilen değişiklikler, TSK'yı “tenzil-i rütbe” etmek niyetinden değil, Türk demokrasisine normal bir işleyiş kazandırma isteğinden kaynaklanmaktadır. **Yoksa kamuoyu yoklamalarında da en güvenilir devlet kurumu olarak görünen TSK'nın bir iktidar tutkusu içinde olmadığı, herkesçe bilinen ve kabul edilen bir gerçektir. Arzu edilen ve edilmesi gereken husus, aynı itibarın ve kalite yüksekliğinin sivil ve siyasal kurumlar katında da sağlanmasıdır .**

Bir ülkede silahlı kuvvetlerin siyasal hayat içindeki ve üzerindeki belirleyici otoritesinin, devlet kurumlarının düzenleniş biçiminden önce, tarihten ve içinde bulunulan toplu koşullardan doğduğu açıktır. Askerî-sivil otorite ayrımının ve birincisinin ikinciye bağlılığının sırf kurumlar ve anayasal düzeyde yapılacak değişikliklerle sağlanamayacağı da bir gerçektir. Ancak, demokratikleşmenin hukukî boyutlarını ve sadece bunu esas alan bir çalışmada, Hukuk'un sınırlı alanında bile yapılması gereken şeyler bulunduğuna işaret edilmesi de doğal karşılanmalıdır. Bunun zamanının gelip gelmediği tartışması ise, bir kez daha hatırlatmak gerekir ki, böyle bir çalışmanın

mantığı içinde yer almaz. Bu, ilkeye değil uygulamaya ilişkin bir konudur. Zaten esas olan, Türkiye'nin bütün kurumları ile ve mâkul bir zaman dilimi içinde tam demokratik bir çerçeveye yerleşmesidir.

VI) Kamu Yönetimi

Bu başlık altında seçim, katılma, saydamlık ve olağanüstü hal konularına yer verilmişti (TDP, s.85-92). Bu bölümlerde kamu görevlilerinin hak ve özgürlükleri konusunda bazı eksikliklerin olduğu görülüyor. İdare içi özerklik konusu da yeterince açıklanmış değildir. Bu iki noktaya eklemeler yapılmasında yarar vardır.

1) Seçim

Yerel yönetimler seçimlerinin dört yılda bir yapılması, seçilmiş organların ancak yargı mercileri kararıyla geçici olarak görevden uzaklaştırılabilmeleri, üniversite yöneticilerinin seçimle göreve gelmeleri konusunda öneriler düzenlenmişti (TDP, s.86-88). Bu hususlarda teoride ve pozitif hukukta kayda değer bir hareketlilik yoktur.

2) Katılma

Yerel yönetimlerde katılma sorunuyla ilgili olarak hazırlanan bir başka rapora (Dr.Selçuk Yalçındağ) gönderme yapılmış, sadece İl Özel İdaresi Kanunu ile Belediyeler Kanunu'nda yer alan siyasî görüşme ve dileklerde bulunma yasaklarının kaldırılması önerilmişti (TDP, s.88-89). Bu konuda da bir yeniliğe rastlanmamıştır. Buna karşılık 20. yasama döneminde merkezî yönetim ve yerel yönetimler arasındaki ilişkileri düzenleyen yeni bir yasa tasarısı vardır⁽⁷⁶⁾.

3) Saydamlık

Bütün yönetmeliklerin Resmi Gazete'de yayımlanması, devlet memurlarına bilgi ve demeç verme yasağı ile, Anayasa Mahkemesi'ne belli bilgi ve belgelerin verilmesinden kaçınabilme müsadeseinin kaldırılması istenmişti (TDP, s.89-90). Başbakanlık Teftiş Kurulu'nun Susurluk olayına ilişkin raporunun bazı bölümlerinin kamudan saklanması, "devlet sırrı" tartışmasını yeniden canlandırmıştır. Konu, yurttaşın bilgilenme hakkıyla da ilgilidir.

---

(76) *Merkezi İdare ile Mahalli İdareler Arasında Görev Bölüşümü ve Hizmet İlişkilerinin Esaslarının Düzenlenmesi ve Çeşitli Kanunlarda Mahalli İdarelerle İlgili Değişiklikler Yapılması Hakkında Kanun Tasarısı ve (...) Plan ve Bütçe Komisyonu'nun kabul ettiği metin (E.1/743, K.66, 17.7.1998).*

Ceza ve idare hukuku uzmanları “devlet sırrı” kavramının ulusal savunma ve güvenlikle ilgili konularla çerçevelenmesini, Alman Ceza Kanunu’nda olduğu gibi hukuka aykırı eylemlerin sır sayılmamasını, kurallara uygun “sır saptaması”nın da belli süreler için ve geçici olarak öngörülmesini istemişler, bu konudaki bakanlık ve başbakanlık çalışmalarının hâlâ bir tasarıya dönüşmemiş olmasına dikkati çekmişlerdir (77).

4) Olağanüstü Hal

Olağanüstü halin hukukî rejimiyle ilgili geniş bir öneriler paketi sunulmuştu (TDP, s.90-92). Bu yönde mevzuatta herhangi bir değişim, hatta değişiklik girişi dahi göze çarpmamaktadır. Doğu ve Güneydoğu illerindeki uygulamalar aslında büyük çapta bu mevzuattan kaynaklanmakta ve şikâyetlere yol açmaktadır. Olağanüstü hal uygulamasına son verilmesi isteklerinin üst düzey görevlilerden bile geldiği şu günlerde, olağanüstü hal rejiminin anayasal ve yasal esaslarında düzeltmelere gidilmesi daha zor bir iş olmamalıdır.

5) Özerklik ve Haklar (ek)

TDP’de yetersiz kalan iki hususa, özerklik ve kamu çalışanlarının hakları konusuna ek açıklama getirmekte yarar vardır.

1995 Anayasa değişikliğiyle TRT’nin özerkliği hiç değilse anayasal düzeyde yeniden tanınmıştır (md.133/2). Üniversitelerin idarî özerkliği ise hâlâ yoktur. Üniversite yöneticilerinin seçimle görevlendirilmeleri gereğine işaret ettikten sonra (yuk. “Seçim”), üniversitelerle ilgili anayasa maddesinde de idarî özerkliği tanıyıcı değişikliğin yapılmasını daha vurgulu bir şekilde istemek gerekirdi. Nitekim Devlet Denetleme Kurulu raporunda üniversite ve fakültelerin bilimsel ve *yönetsel* özerkliği önerilmiştir. Biz de bu ek vurgulamayı yapıyor, üniversitelerin yönetsel (idarî) özerkliğini sağlayıcı bir değişikliğin Anayasanın 130. maddesinde yapılması gereğine işaret ediyoruz.

TDP’de kamu yönetiminde görev alanların haklarıyla ilgili eksiklikler de vardır. Bunlardan, demokrasi ve özgürlük konusuyla yakından ilgili bir tanesine işaret etmek gerekir. Devlet Memurları Kanunu’nun değişik 7. md.sinde yer alan, “Devlet memurları (...) hiçbir şekilde siyasî ve ideolojik amaçlı beyanda ve eylemde bulunamazlar ve bu eylemlere katılamazlar (...)” şeklindeki hüküm antidemokratikliği

---

(77) Çetin ÖZEK, “Saydam yönetim ve devlet sırrı”, *Radikal*, 15.1.1998; Lütfi DURAN, “Devlet sırrı”, *Cumhuriyet*, 9.2.1998.

tartışma götürmeyecek türden bir yasaklamadır. Bu ibarenin yasadan çıkartılması gerekir. Maddenin baş tarafında yer alan ve devlet memurlarının siyasî partilere üye olamayacaklarını bildiren ibare içinse aynı şeyi düşünmek zordur. Bu tür bir bağlanmayı yasaklama, memurların siyasal ve entellektüel haklarının özüne dokunan bir sınırlama sayılamayabilir; böyle bir sınırlama yasamanın takdir yetkisi içinde görülebilecek türden bir örnektir⁽⁷⁸⁾.

Devlet Memurları Kanunu ile Dahiliye Memurları Kanunu'nda değişiklik yapmayı amaçlayan ve 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu tarafından da kabul gören kanun tasarısındaki şu ibare de, devlet memurlarının hak, özgürlük ve meslekî güvenceleri üzerinde ağır bir ipotek kurması bakımından sakıncalıdır: (Haklarında bir yargı kararı olmaksızın) “yıkıcı veya bölücü veya cumhuriyetin niteliklerinden birisini değiştirmeye, ortadan kaldırmaya yönelik veya bunlara aykırı eylem ve diğer faaliyetlerde bulunmak veya bu suretle kurumların huzur, sükûn ve çalışma düzenini bozma” gibi davranışlar içinde bulunanların devlet memurluğundan (meslekten) çıkarılmaları...⁽⁷⁹⁾.

Bu düzenlemenin yasalaşmaması temenni olunur.

Buna benzer hukukî içeriği net olmayan düzenlemeleri ve meslekten kesin çıkarma cezalarını üniversite öğretim elemanları ve memurları için getiren bir yönetmelik değişikliği de Danıştay'da dava konusu edilmiş ve kısmen iptale uğramış bulunmaktadır⁽⁸⁰⁾.

---

(78) Aksi görüş: Yıldırım KOÇ, “Siyasal Partiler Yasası”, TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartış - ma Toplantıları Dizisi-1, TÜSİAD, Mayıs 1997, s.35.

(79) 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu'nun 125'inci maddesinde değişiklik yapılması hakkında kanun tasarısı ile 1700 sayılı Dahiliye Memurları Kanunu'nun 23'üncü maddesinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı ve TBMM Anayasa Komisyonu raporu (1/748, 1/751), S.Sayısı 714.

(80) Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik (R.G. 7.11.1998-23516).

B Ö L Ü M
2

İNSAN HAKLARI

İNSAN HAKLARI

Demokratikleşmenin siyasal boyutundan sonra TDP'nin İkinci Bölümü'nde, *İn - san Hakları* alanıyla ilgili eleştiri ve öneriler sunulmuştu. Bu bölüm, genel esaslara ilişkin bazı saptama ve değişiklik önerilerinden yola çıkıyordu.

D) Genel Esaslar

Türkiye'de insan hakları hukukunun genel çerçevesi Anayasa ile çizilmiş olduğundan, sorunların da kaynağı esas olarak bu üst normdaydı. Bu nedenle, insan hakları sorununda esaslı bir iyileşmeye gidilebilmesi için işe Anayasadan başlanması gereği vurgulanmıştı. Bu doğrultuda önerilmiş olanlar şöyle özetlenebilir (TDP, s.95-101):

Anayasanın Başlangıç bölümünün 5. paragrafının tümünden, 3 ve 6. paragraflardan da "bu Anayasada gösterilen" ve "bu Anayasadaki" ibarelerinin kaldırılması, 13. md.sinin genel sınırlama maddesi olmaktan çıkarılıp genel koruma hükmü haline getirilmesi ve buraya "öze dokunma yasağı"nın yeniden konması, temel hak ve özgürlüklerle ilgili sınırlama sebeplerinin sadece ilgili özel maddelerde gösterilmesi, bu bağlamda 14. md.nin de kaldırılması ve evrensel standartlara dönülmesi istenmişti. Bu anayasal çatı altında 1961 Anayasasının ilk şeklinin benimsemiş olduğu sistemden çok farklı değildi.

Devlet Denetleme Kurulu önerilerinde de 13. madde buna benzer bir şekilde düzenlenmiş, 14. madde ise epey kısaltılarak korunmuştur (A. 2 ve 3).

Konuya ilişkin başka örnekler de vardır. Bir hukuk derneği bünyesinde yapılmış bir çalışmada TDP'deki yaklaşım ve diğer somut öneriler (dinsel özgürlükler bahsi dışında) hemen hemen aynen benimsenmiştir⁽⁸¹⁾. Doğrudan TDP'ye yönelik bir raporda ise, 1982 Anayasasının insan haklarına ilişkin esaslarının Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'den alındığı ileri sürülmüş, Kemal Dal ve Feyyaz Gölcük-lü'nün de tanıklıkları buna destek gösterilmiştir⁽⁸²⁾.

1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel rejiminin AİHS'den kaynaklandığı görüşü Danışma Meclisi ve Millî Güvenlik Konseyi Anayasa Komis-

---

(81) *Temel Hak ve Özgürlüklerin Önündeki Engeller Raporu, Hukuki Araştırmalar Derneği, Ankara, Ekim 1998. Fazilet Partisi'nin Anayasa Değişikliğine Dair Uzlaşma Metni Taslağı'nda da buna paralel tercibler vardır* .

(82) *Ş.AKYOL, Rapor, s.27-28.*

yonları raporlarından beri süregelen bir görüştür. Ne var ki bu görüş inandırıcı değildir. Hak ve özgürlük tanıyan maddelerin ilk fıkraları AİHS'den alınmış, bunları izleyen ve “ancak” edatıyla başlayan sonraki fıkralarda ise bir üstte verilenler büyük çapta geri alınmıştır. Ayrıca, hak ve özgürlüklerin genel ve toptan sınırlandırılmasına yol veren genel hükümler 1982 Anayasasında var (Başlangıç, md.13 ve 14), AİHS metninde ise yoktur ya da bir tek örnekte görülür ve farklıdır. Şöyle ki, AİHS md.17 özgürlüklerin yok edilmesini önlemek için “faaliyet ve hareketler”i sınırlarken, yani *eylemler*dünyasına ölçü getirirken, 1982 Anayasası *düşünce* ve *bilim* hayatını bile bunlarla sınırlamıştır (Başlangıç, md.13, 14, 26, 27, 28, vb.). Ayrıca AİHS md.17 *devlet* tarafından gelebilecek taşkınlıklara karşı da özgürlüklerin korunmasını esas alırken, 1982 Anayasası bu noktayı belirtmemiştir (md.13 ve 14 ve Başlangıç).

1982 Anayasası ile, hak ve özgürlükler arasındaki nitelik ve içerik farkları sıfırlanmış, bunların hepsi aynı disipline, katmerli ve bindirmeli bir sınırlama rejimine (Başlangıç, md.13 ve 14 ve özel sebepler) bağlanmıştır. Oysa, Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’nun *de Becker* davasında AİHS’nin özgürlükler sistemini açıklarken kullandığı ifadeler son derece açıktır: “Sözleşmeyi hazırlayanlar tarafından kabul edilen metod, her bir hak ve hürriyeti ayrı bir madde olarak belirtmek ve tanımlamak ve her bir maddeye söz konusu hak ve hürriyetlere ilişkin, kabul edilebilir özel kayıt ve istisnaları ilave etmekten ibarettir”⁽⁸³⁾.

Görülüyor ki, genel sınırlama hükümlerine dayalı 1982 sistemini AİHS’ye dayanarak savunmak yanlıştır. Nitekim Türk anayasakoyucusunun ve bazı yazarların Anayasa yapılırken AİHS’ye dayanıldığı yolundaki tezlerine karşın, konuyu Avrupa Konseyi adına inceleyen ve bu kuruluşa bir Rapor sunan uzmanlar, 1982 Anayasasının 13. md.sini eksen alan sistemin AİHS’ye aykırılığını saptamada hiç zorlanmamışlardır⁽⁸⁴⁾.

1982 Anayasasının temel hak ve hürriyetlerle ilgili bölümünün AİHS’yi izlediği ve buna dayandığı görüşü eğer doğruysa, o zaman şu iki soruya nasıl cevap verilebilecektir: Neden 1982’den beri Anayasanın temel hak ve özgürlüklerini de içeren bölümlerinde değişiklikler yapılması yoluna gidilmiş (özellikle 1995 değişiklikleri) ve neden bugün hâlâ Anayasa Mahkemesi Başkanı ile insan haklarından sorumlu

---

(83) *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine İlişkin İçtihat Derlemesi (1955-1967)*, Ankara 1972, s.117.

(84) C.DEJARDIN/J.DEBÖEK, “Conformité de la Constitution turque avec la Convention européenne des droits de l’homme, Rapport, 16.12.1982, p.2.

Devlet Bakanları bile Anayasanın düşünce ve ifade hürriyetlerine ilişkin hükümlerinde (md.26, 27, 28) değişiklik yapılmadıkça bu özgürlüklerin yasa değişiklikleri yoluyla normalleştirilmesine olanak bulunmadığını hatırlatmaktadırlar? Bu yönde Anayasa değişikliği çalışmaları da başlamıştır⁽⁸⁵⁾.

Bir kez daha vurgulamak gerekir ki, temel hak ve özgürlükler ya da insan hakları alanında gerçek bir iyileşme isteniyorsa, Anayasanın özel maddelerindeki düzenlemelerin değiştirilmesi bunun için yeterli olmayacaktır. Asıl yapılması gereken, yukarıda TDP'den yapılan aktarmada işaret edildiği gibi, hak ve özgürlükler sistematüğini (Başlangıç, md.13 ve 14) bütünüyle değiştirecek yeniliklere gidilmesidir.

İnsan hakları genelinde yürütölen bir hazırlık, İnsan Hakları Teşkilatının Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Tasarısı başlığını taşıyan ve Başbakan N.Erbakan imzalı metindi. İnsan haklarıyla ilgili bir teşkilat kurma fikri yerinde olabilir. Ancak, söz konusu tasarının “Müsteşar” kenar başlıklı 10. md.si, insan hakları zihniyetinin de ipuçlarını vermesi bakımından dikkat çekicidir. Madde şöyle kaleme alınmıştır: “Müsteşar, İnsan Hakları Teşkilatı Müsteşarlığının en üst âmiridir. Müsteşarlık hizmetlerini mevzuata, *Hükümetin genel siyasetine, millî güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına, yıllık programlara* ve İnsan Hakları Yüksek Kurulu kararlarına uygun olarak yürütmekle (...) sorumludur”⁽⁸⁶⁾. İnsan haklarının gerçekleştirilmesi hedefinin bir ölke hükümetinin genel siyasetine, millî güvenlik siyasetine, kalkınma planlarına ve bunlarla ilgili yıllık programlara endekslenmesi, hükümet programı ya da yıllık kalkınma planı ölçüsünde insan hakları (!) yaklaşımının benimsenmesi, hak ve özgürlükler felsefesi açısından acı bir istihzadır.

İnsan hakları alanındaki iyileştirme girişimleri H. Sami Türk'ün ve M. Ali İrtemçelik'in devlet bakanlıkları döneminde yükselişe geçmiş görünmektedir. Bu girişimlerle ilgili örneklere ileride yeri geldiğinde temas edilecektir⁽⁸⁷⁾.

---

(85) *Anayasa Mahkemesi Başkanı A.N. Sezer'in, yüksek mahkemenin 37. kuruluş yıldönümü törenini açış konuşması* (26.4.1999); Prof. Dr. Hikmet Sami Türk'ün açıklaması (Cumhuriyet, 21.12.1998, s.4). Aynı yönde: *İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun Çalışmaları-I*, Ankara 1998, s.13. *Bakan H.S.Türk, açıkça, alınması gerekli önlemlerin “bir bölümü Anayasa değişikliğini gerektirecektir” demiştir (aynı kaynak, s.50).*

(86) *Başbakanlık Kanunlar ve Kararlar Genel Müdürlüğü, sayı B.02.0.KKG/101-283/536; tarih: 31.1.1997 (metindeki vurgular bana aittir/BT)*

(87) *Bu faaliyet ve teşebbüslerin toplu bir dökümü için bkz. İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun Çalışmaları-I, Ankara, Kasım 1998, s.4-16.*

II) Kişi Dokunulmazlığı, Özgürlüğü ve Güvenliği

Kişinin maddî ve manevî varlığının korunması ve geliştirilmesi, yasayla belirlenmiş durumlar dışında da özgürlüğünden yoksun bırakılmaması gibi temel ilkeler bu başlığın altında yer alır.

1) Yaşama Hakkı ve Ölüm Cezası

AIHS'ye Ek 6 no'lu Protokolün kabulü ile, savaş hali dışında ölüm cezası uygulamasına son verilmesi önerilmişti (TDP, s.102-103). Başlıca iki gerekçe, idam cezasının yaşama hakkının özüne dokunması ve 1984'den beri ülkemizde zaten ölüm cezalarının yerine getirilmemesi idi.

Konuyla ilgili uluslararası bir gelişme, 1991'den beri ölüm cezalarını fiilen uygulamayan Bulgaristan'da da bu cezalara yasal olarak son verilmiş olmasıdır. Böylece, 1984'den beri bu cezaları uygulamayan ama yasalarında saklı tutmaya devam eden Türkiye'nin durumu biraz daha göze batıcı bir hale gelmiş bulunmaktadır.

Şimdi bunlara bir yeni olumsuzluk eklenmiştir. Türkiye, idam cezasını yasalarından çıkarmadığı için, yurt dışındaki bazı zanlı ya da sanıkların kendisine geri verilmesini sağlamada başarısız kalmaktadır.

Son üç yılda, ölüm cezalarına karşı ülkemizde yükselen tavır netlik kazanmıştır. Ceza teorisi ve uygulamasıyla ilgili uzmanların çoğu bu cezaya karşı olduklarını açıklamışlardır⁽⁸⁸⁾. Yeni Türk Ceza Kanunu (TCK) tasarısında bu ceza kaldırılmış, bunun yerine ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezası öngörülmüştür.

Ancak pratikte henüz bir ilerleme yoktur. TCK tasarısının görüşülmesi acil olarak gündemde değildir. Yasalaşması da kolay görünmemektedir. Öte yandan, Adalet eski Bakanı Hasan Denizkurdu'nun dış olayların etkisi ve sanıkların iadesini sağlama niyetiyle hazırladığı ve barış zamanında bu cezanın kaldırılmasını öngören yasa taslağı ise Bakanlar Kurulu'nda bile gereken desteği bulamamıştır. Bu taslak da, savaş hali ve yakın savaş tehlikesi dışında ölüm cezası yerine, ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezası verilmesini öngörmekteydi⁽⁸⁹⁾.

---

(88) Yargıtay C.Başsavcısı Vural Savaş (Cumhuriyet, 23.11.1998), ceza hukuku uzmanları S.Dönmezer, U.Alacakap - tan, D.Tezcan (Sabah, 22.11.1998 ve Radikal, 20.11.1998) örnek gösterilebilir .

(89) Radikal, 16.11.1998, s.5.

Ölüm cezalarına savaş ve yakın savaş tehlikesi durumu dışında son verilmesinin en kestirme çözümü olarak, AİHS'ye Ek 6 No'lu Protokolün kabulü yolu görülmektedir. Bu yapılabildiği takdirde TCK'da ayrıca tek tek ayıklama ve değişiklik yapma gereği duyulmayacaktır⁽⁹⁰⁾. Ancak, ilgili suçların cezasının ne olacağına ilişkin tek maddelik bir yeni yasaya ihtiyaç olduğu da açıktır.

Dışişleri Bakanlığı da Anayasa ve TCK'da değişikliklerin yapılmasının yanı sıra, 6 No'lu Ek Protokol'ün imzalanmasından yanadır⁽⁹¹⁾.

2) Kolluk Aşınıkları

Kolluk güçlerinin keyfî davranışlarından ve ölçsüz şiddet kullanmalarından doğan insan hakları ihlallerinin önlenmesi niyetiyle bazı öneriler sıralanmıştı: Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu'nun 6. md.sinin kaldırılması ya da en azından 1. fıkrasındaki “direnmesi” sözcüğünün metinden çıkarılması, Sıkıyönetim Kanunu md.4/2 ile Olağanüstü Hal Kanunu md.23/2'deki “teslim ol emrine itaat edilmemesi ve silahla mukabeleye yeltenilmesi” şeklinde değiştirilmesi gibi (TDP, s.103-106).

“Kesin zorunluluk” yokken silah kullanılmasından doğan insan hakları ihlalleri devam etmektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi pek çok davada Türkiye'yi haksız bulan ve mahkûm eden kararlar vermişlerdir⁽⁹²⁾. Bu alanda mevzuatın yenilenmesi konusunda herhangi bir girişim de görülmemektedir.

Bunun önemli bir istisnası, Anayasa Mahkemesi'nin vermiş olduğu bir iptal kararıdır. Basında çıkan haberlere göre, Anayasa Mahkemesi, Terörle Mücadele Kanunu'na yapılan bir eklemeyle, güvenlik güçlerine duraksamadan ateş etme yetkisi veren bir hükmü Anayasaya aykırı bulup iptal etmiştir⁽⁹³⁾.

3) İşkence

İşkence uygulamalarında mevzuatın kusurları aşağıdaki noktalardan kaynaklanmaktaydı:

---

(90) Rona AYBAY, “Dünya'da ölüm cezası uygulamaları”, *Açık Sayfa*, Haziran 1998, s.18-19.

(91) DDK Raporu, B 5.

(92) Komisyon kararlarına örnekler: Eşref Yasa, 8.4.1997; Hüseyin Güleç, 17.4.1997; Mubarem Ergi, 20.5.1997; Gülten Aytekin, 18.9.1997; Saniye Ogur, 30.10.1997; İzzet Çakıcı, 12.3.1998; Selma Tanrıku, 15.4.1998.

Mahkeme kararına örnekler: Kaya, 19.2.1998; Güleç, 27.6.1998; Yasa, 2.9.1998.

(93) Haberin kaynağı : Milliyet, 1.1.1999.

- CMUK güvencelerinin genelde DGM'ler için geçerli olmayışı,
- Gözaltı sürelerinin uzunluğu,
- OHAL bölgesi tutuklu ya da hükümlülerinin 15 gün alınıp sorgulanabilmeleri,
- Terörle Mücadele Kanunu kapsamındaki suçlardan sanık görevlilerin tutuksuz ve gizli yargılanmaları,
- Kamu görevlilerinin yargılanmasını zorlaştıran hükümler (Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat),
- İşkence ve benzeri suçlar için konulmuş cezaların azlığı, vb.

Türkiye'de insan haklarının durumuna ilişkin ulusal ve uluslararası yıllık raporlar, işkence uygulamalarının sürüp gittiğini göstermektedir. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ile Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de son iki yılda bu durumu saptayan ve Türkiye'yi mahkûm eden kararlar almışlardır⁽⁹⁴⁾. İşkence ve kötü muamele alışkanlığı, suçlu ya da zanlıların Türkiye'ye geri verilmesini engelleyen gerekçelerden de biri olmaktadır (*BM Sözleşmesi*, md.3).

TDP'de; CMUK değişikliğiyle (1992) sağlanan güvencelerin bütün durumlara (olağanüstü hal) ve mahkemelere (DGM) teşmili ve DGM sanıkları için öngörülen istisna hükümlerinin kaldırılması, gözaltı sürelerinin kısaltılması, kamu görevlilerinin yargılanmasını zorlaştıran ayrıcalıklara son verilmesi, işkence sanıklarını cezalandıran hükümlerin değiştirilmesi ve ağırlaştırılması istenmişti (s.106-107).

Son iki yıl zarfında bu alanın bazı kesimlerinde durgunluk, bazılarında ise hareketlilik yaşandı. CMUK güvencelerinin genelleştirilmesi tam olarak sağlanamadıysa da bazı ilerlemeler kaydedildi. Gözaltı sürelerinde de kısaltmalara gidildi. Bu iki noktaya az ileride *Yakalama ve Gözaltı* başlıkları altında değinilecektir. Memur yargılaması ile ilgili olarak, konunun uzmanlarınca (Sami Selçuk) eleştirilen bir tasarı hazırlanmış ve yasalaşmıştır. Ayrıca, TCK'da yapılan değişikliklerle (md. 243, 245, 354), işkence ve kötü muamele suçları genişletilip cezaları arttırıldı⁽⁹⁵⁾.

---

(94) Komisyon kararı: Tekin, 17.4.1997.

Mahkeme kararları: Aydın, 25.9.1997; Selçuk/Asker, 24.4.1998; Kurt, 25.5.1998; Tekin 9.6.1998.

(95) Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun (4483-2.12.1999-R.G.4.12.1999-23896). Ayrıca: Türk Ceza Kanunu'nun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (4449-26.8.1999; R.G.29.8.1999-23801).

İşkencenin önlenmesi yolunda iki somut adım daha atılmıştır. Bunlardan birincisi, Türkiye'nin zaten onaylamış olduğu İşkencenin ve Gayriinsani ya da Küçültücü Ceza veya Muamelenin Önlenmesine Dair Avrupa Sözleşmesi'ne ek olarak çıkarılan 1 ve 2 no.lu Protokollerin de onaylanmasıdır⁽⁹⁶⁾. İkinci ve daha önemli olan girişim, işkence ve kötü muamelenin önlenmesine ilişkin 3.12.1997 tarihli Başkanlık genelgesidir⁽⁹⁷⁾.

Bu genelgede, Gözaltı, Sorgulama ve İfade Alma Talimatı/Yönergesi'ndeki esasların harfiyen uygulanacağı belirtildikten sonra, bu çerçevede şu kurallar getirilmekte ve bunların uygulanması emredilmektedir:

a) Gözaltına alınanlara haklarının söylenmesi, b) bunların her türlü işlemlerinin kayda geçilmesi, c) gözaltı başlangıcında ve salıvermede doktor raporu düzenlenmesi, ç) sanıkların avukatlarıyla teması ve yakınlarına haber verebilmeleri, d) adli mercilere yasal süre içinde sevk, e) gözaltı yerlerinin fizik koşullarının uluslararası standartlara uydurulması, f) nezarethanelerin sık sık denetlenmesi, g) doktor ve sanığın yalnız bırakılması, ğ) beslenme ve sağlık konularında zorunlu ihtiyaçların karşılanması, h) ses ve görüntülerin kaydedilmesi, ı) sorgulamada uzman kişilerin görevlendirilmesi.

Genelgede, işkence veya kötü muamele yapan görevliler hakkında derhal yasal işlem yapılacağı ve soruşturmaların en kısa zamanda bitirileceği bildirilmekte, vali ve kaymakamlarla Cumhuriyet savcılarının denetim görevleri düzenlenmektedir.

Adalet Bakanlığı'nın bir genelgesi de, "Avrupa İnsan Hakları Divanı'nda ileri sürülen işkence iddialarına sebebiyet verilmemesi için gerekli önlemlerden olarak", ölü muayenesine ve otopsiye yardımcı olacak olan fotoğraf çekimi işlerini düzene bağlamaktadır⁽⁹⁸⁾.

---

(96) Onay Kanunu: No: 4237 - 4.4.1997 (R.G.10.4.1997 - 22960), Bakanlar Kurulu onayı: Karar sayısı 97/9455 (R.G.23.6.1997 - 23028).

(97) Başbakanlık Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, sayı B.02.0.PPG.0.12-383-27691, tarih 3.12.1997. Genelge metni için ayrıca bkz. İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu'nun Çalışmaları-II, Ankara 1998, s.87 vd.

(98) Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, sayı B.03.0.CİG. 0.00.00.0.3.3. 27/123, tarih 21.10.1998.

İleride ele alacağımız gözaltı statüsüyle ilgili değişiklikler de hesaba katıldığında, işkencenin önlenmesi konusunda Türk hukukunda son iki yılda önemli adımların atıldığını kabul etmek gerekir. Bu iyileştirmeler kısmen pratiğe de yansımış, işkence uygulamalarında nispî bir azalmanın meydana geldiği yabancı gözlemcilerin de dikkatinden kaçmamıştır⁽⁹⁹⁾. Mevzuattaki eksiklik ve aksaklıkların hepsi giderilmemiş olmakla beraber, işkence uygulamalarının artık büyük çapta eğitimsizlik ve denetim zaafları gibi pratik nedenlerden ileri geldiğini düşünmek mümkündür.

Nitekim, İşkencenin Önlenmesi İçin Avrupa Komitesi (CPT)'nin 6 Aralık 1996'da açıklanan Türkiye hakkındaki ikinci raporunda, o tarihlerde bile ülkede işkencenin önlenmesini sağlayacak yasal ve düzenleyici çerçevenin büyük çapta mevcut bulunduğu işaret edilmişti. Komite'ye göre ihlaller bu çerçeveye ve emirlere uyulmamasından kaynaklanıyordu. Dolayısıyla çözüm, güvenlik güçleri üzerinde daha etkili denetim ve gözetim mekanizmalarının kurulmasındaydı⁽¹⁰⁰⁾.

Konunun uzmanları o zamandan beri uygulamaya yardımcı olmak amacıyla şu iki noktaya özellikle dikkati çekmişlerdir. Birincisi; CMUK değişik md.135/a ve 254 uyarınca, yasak sorgu yöntemleriyle ve hukuka aykırı olarak elde edilmiş ikrar ve delillerin hükme esas alınamayacağı kuralının sorgulama görevlilerine anlatılabilmesi⁽¹⁰¹⁾, ikincisi de CMUK md.154/3'ün Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat hükümlerine katılmadan işkence suçu zanlıları hakkında doğrudan dava açma görevini yüklediğinin ilgililere izah edilebilmesi⁽¹⁰²⁾.

4) Kişi Dokunulmazlığı ve Güvenlik Soruşturması

Kişi dokunulmazlığı herkesin maddî ve manevî varlığını koruma hakkını da içerir (AY. md.17/1). TDP'de güvenlik soruşturması da bu başlık altında ele alınmıştı.

Genel olarak kişi dokunulmazlığı konusuyla ilgili bir olumlu adım örneği Adalet Bakanlığı'nın bir genelgesidir⁽¹⁰³⁾. Bununla, "bekâret kontrolü ve zina iddiaları

---

(99) Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi Türkiye Raportörü Walter Schwimmer'in görüşü (Milliyet, 8.4.1999).

(100) akt.Tekin AKILLIOĞLU, "İşkencenin önlenmesi için bir öneri", Radikal, 24.1.1997.

(101) Kâzım ÖZOK, "İnsanlık suçuna karşı somut bir tavır belirlenmeli", Radikal, 25.2.1997.

(102) Arif Ali CANGI, "İşkence sanıklarının yargılanmaları zor değil", Radikal, 24.12.1997.

(103) Adalet Bakanlığı Ceza İşleri Genel Müdürlüğü, sayı B.03.0.CİG.0.00.00.0. 3.3 27/123, tarih 21.10.1998.

dolayısıyla yapılan muayenelerde insan onuruyla bağdaşmayan uygulamalara meydan verilmemesi için alınması gerekli önlemlerle” ilgili direktifler düzenlenmiştir. Genelge, TCK md. 440 ve 441 hükümlerinin Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmeleri nedeniyle zina eyleminin suç olmaktan çıktığını hatırlatarak, bu fiil nedeniyle işlem yapılmamasını, ilgililerin muayeneye sevk edilmemelerini bildirmektedir.

TDP’de, güvenlik soruşturmasının yasayla ve daraltılarak düzenlenmesi, bazı yasa hükümlerinin de (Pasaport Kanunu md.22 ve Sıkıyönetim Kanunu md.2/son) kaldırılması önerilmişti (s.109-110). Bu konularda bir ilerleme yoktur.

5) Yakalama ve Gözaltı

Türk mevzuatında yakalama ve gözaltı rejimlerinde:

(a) DGM’de yargılanacaklar aleyhine bir farklılık bulunduğu ve buna yol açan CMUK 1992 değişikliği yasasının 31. md.sindeki istisna hükümlerinin kaldırılması talep olunmuş,

(b) Yakalanan kişinin yakınlarına haber vermeyi engelleyen anayasal ve yasal hükümlerin çıkarılması gereğine işaret edilmiş,

(c) O tarihte gündemde olan yasa değişikliği tasarısıyla gözaltı sürelerine getirilen yeni ölçülerin mâkul olduğu ve bunların kanunlaşmasının yerinde olacağı vurgulanmış,

(d) Gözaltına alma anından itibaren bütün bilgilerin bir merkezde toplanması,

(e) Sorgulamanın savcı tarafından yapılması ve bir avukatın bulundurulması,

(f) Adli kolluk tasarısının kanunlaşması,

(g) Adli Tıp Kurumu ile hükümet tabiplerinin korunaklı bir hukukî statüye kavuşturulmaları istenmişti (TDP, s.110-113).

Mevzuatta bu konuda meydana gelen değişme, biri yasa öbürü genelge şeklinde iki belgede ifadesini bulmuştur: Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluş ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun ve Bu Ka-

nunlarda Değişiklik Yapan 18.11.1992 tarihli ve 3842 Sayılı Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun⁽¹⁰⁴⁾ ile, Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği⁽¹⁰⁵⁾.

Yukarıdaki sırayı izleyerek ve yasa değişikliğiyle meydana gelen yeni durumu ön plana çekerek, yakalama ve gözaltı rejimindeki değişimleri ele alıyoruz⁽¹⁰⁶⁾.

(a) Gözaltına alınan kişinin avukatla görüşmesine DGM savcıları bazen izin veriyor, bazen vermiyorlardı. Şimdi 4229 sayılı kanun değişikliği bu konuya açıklık getirmiştir (md.3). Gözaltındaki kişi, eğer gözaltı süresi hâkim tarafından uzatılmışsa, bu uzatma süresinin başlamasından itibaren avukatla görüşebilir. Şu var ki, hâkim tarafından uzatma, gözaltına alınmanın 4. gününden sonra başlar. Dolayısıyla kişi ilk dört günde bu haktan yine yoksundur.

Oysa, özellikle DGM kapsamına giren suçun zanlıları için gözaltında geçen ilk günler çok önemlidir. Kötü muamele, eziyet ve işkence olasılığı bu arada daha fazladır. Bunu gidermenin yollarından biri, daha ilk günden ya da ikinci günden itibaren avukatla görüşmeyi sağlamadan geçer.

Öte yandan yasa değişikliğiyle, yakalanan kişinin gözaltına alındıktan sonra hâkim önüne çıkarılıp sorguya çekilmesi sırasında talep halinde avukatın da hazır bulunabileceğine dair CMUK md. 128/1 hükmü artık DGM kapsamındaki suçların sanıkları için de uygulanacaktır.

Aynı şekilde, Cumhuriyet savcısının yakalama emrine ve işlemine karşı ilgilinin, avukatının ya da bazı yakınlarının hâkime itiraz hakları (CMUK md.128/4) DGM suçları için de geçerli kılınmıştır.

Değişiklik yasası bu ve benzeri birkaç nokta dışında, 1992 CMUK reformunun DGM’lerde uygulanmamasını öngören istisna hükümlerini (4832-18.11.1992, md.31) muhafaza etmektedir. Bu istisna hükümlerinin kaldırılması ya da mâkul hadlere çekilmesi gerekir.

(b) Yakalanan kişinin yakınlarına haber verilmesine getirilen engellerin kaldırılması ya da azaltılması yolunda yasada bir yenilik yoktur. Buna karşılık Yönetmelik, “DGM’lerin görev alanına giren suçlarda soruşturma konusunun açığa çıkması ba-

---

(104) No: 4229 - 6.3.1997; RG. 12.3.1997 - 22931.

(105) RG. 1.10.1998 - 23480. Değişiklik : RG. 13.8.1999-23785.

(106) Akın ATALAY, “Gözaltı süreleri değişti”, *Açık Sayfa*, Nisan 1997; Tekin AKILLIOĞLU, “İşkencenin önlenmesi için bir öneri”, *Radikal*, 24.1.1997.

kımından kesin bir sakınca yoksa, kişinin yakalandığı aynı şekilde yakınlarına duyurulur” (md.9) demek suretiyle, bu konuda olumlu bir katkı getirmiştir.

(c) Yasa değişikliği gözaltı süreleri bakımından da yenilik getirmiştir. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin de yeni kararlarında işaret etmiş olduğu gibi, bu süreler gereğinden fazla uzundu ve Sözleşme’nin ihlâlüne yol açmaktaydı⁽¹⁰⁷⁾. Yasa değişikliğiyle getirilen yenilikler bu noktadan da önemli olup başlıca üç kademede şemalaştırılabilir.

Genel mahkemelerin görev alanına giren suçlar söz konusu oldukça suç zanlısı, “en yakın sulh hâkimine gönderilmesi için zorunlu (eski metinde: “gerekli”) süre hariç 24 saat içinde sulh hâkimi önüne çıkarılır ve sorguya çekilir”. Toplu suçlarda C. Savcısının talebi ve sulh hâkiminin kararı ile yedi güne kadar (eski metinde: “sekiz gün”) bu süre uzatılabilir.

DGM’lere gelince, azami süre kural olarak 48 saattir (eski metinde: “24 saat”). Toplu suçlarda C.Savcısı 48 saat daha, yani 4 güne kadar uzatılma emri verebilir. Bu süre içinde de soruşturma tamamlanamazsa, C.Savcısının talebi ve hâkim kararı ile gözaltı süresi yedi güne kadar uzatılabilir (eski metinde: “15 gün”).

OHAL bölgesinde bu yedi günlük süre, C.Savcısının talebi ve hâkim kararı ile 10 güne kadar (eski metinde: “30 gün”) uzatılabilir.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse; toplu suçlarda gözaltı sürelerinin indirilmesi ve OHAL hariç yeni süreler uluslararası standartlara uygundur. OHAL durumuyla ilgili Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi içtihatlarında ortak bir netlik yoktur. Türkiye’nin maruz kaldığı terör darbeleri karşısında 10 günlük sürenin olağan karşılanması mümkündür. Bu arada, Dışişleri Bakanlığı ve Devlet Denetleme Kurulu (DDK) önerilerinin bu süreyi 4 güne indirmeyi hizaladığını⁽¹⁰⁸⁾, bu yönde girişimlere başlandığını belirtmek de gerekir.

(d) Gözaltıyla birlikte bütün bilgilerin tek merkezde toplanması konusunda, yukarıda anılan Yönetmelik’le olumlu bir adım atılmış bulunmaktadır. Fakat hiç şüphesiz asıl ölçü uygulamada gösterilen titizlik olacaktır.

(e) Sorgulamanın savcı tarafından yapılması ve başından itibaren avukat bulundurulması yolunda bir ilerleme yoktur.

---

(107) Sakık ve diğerleri, 26.11.1997; H.Demir ve diğerleri, 23.9.1998.

(108) DDK Raporu, C.

(f) Adli kolluk konusuyla ilgili bir yasa tasarısı vardır, fakat geçtiğimiz yasama döneminde de kanunlaşması mümkün olamamıştır.

(g) Adli Tıp Kurumu ile hükümet tabiplerinin daha korunaklı bir statüye getirilmeleri yolunda bir girişim görülmemektedir.

* * * * *

Yönetmelik üzerinde ayrıca duralım. Adalet ve İçişleri Bakanlıkları tarafından hazırlanan bu metin, 18.11.1966 tarih ve 318 sayılı Jandarma Genel Komutanlığı Gözaltı, Sorgulama ve İfade Alma Yönergesi ile, 8.5.1995 tarihli ve 148 sayılı Emniyet Genel Müdürlüğü Gözaltı, Sorgulama ve İfade Alma Talimatnamesi'nin yerini almıştır. Metinde; gözaltına alınanların kaydı, işlemler, süreler, savunmanla görüşme, ifade alma araçları ve yasak sorgu yöntemleri, suçlu olarak teşhir olunmama gibi esaslar düzenlenmiştir. “Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanına giren suçlarda soruşturma konusunun açığa çıkması bakımından kesin bir sakınca yoksa, kişinin yakalandığı aynı şekilde yakınlarına duyurulur” (md.9), “soruşturmanın selâmeti ile doktor veya şüpheli veya sanığın güvenliği bakımından sakınca bulunmayan hallerde, doktor ile muayene edilen şahsın yalnız kalması sağlanır” (md.10) şeklindeki olumlu yeniliklere de işaret etmek gerekir. Bununla birlikte Yönetmelik'te yer alan başka bazı hükümlere karşı Türkiye Barolar Birliği ile İstanbul Barosu tarafından Danıştay'da iptal davaları açılmıştır (7.12.1998 ve 30.11.1998).

Yönetmelik'te yapılan değişiklikle, kadınlar ve çocuklar için ek koruyucu hükümler getirilmiştir (R.G. 13.8.1999-23785).

6) Tutukluluk

DGM'lere ilişkin istisnaların kaldırılması ya da mâkul ölçülere çekilmesi gereğine işaret edilmiş, CMUK md.104'deki “suçun toplumda infial uyandırması” halinin tutuklama nedenleri arasından çıkarılması, haksız tutuklamalara ilişkin tazminatların arttırılması talep edilmişti (TDP, s.113-114). Son iki hususta herhangi bir hareketlilik yoktur. Tutuklama konusunda ise bir gelişme yaşanmıştır.

4229 sayılı ve 6.3.1997 tarihi yasa değişikliği, tutukluluk süreleri için CMUK 1992 değişiklikleriyle getirilmiş olan sınırlayıcı (tavan) hükümlerin artık DGM'lerin kapsamına giren suçlarda da uygulanacaklarını bildirmiştir (md.4). Böylece CMUK md.110 hükmüne göre diğer mahkemelerde olduğu gibi DGM'lerde de hazırlık so-

ruşturmasında tutukluluk süresi en çok altı ay, kamu davası açılması halinde önceki tutukluluk süresi dahil en çok iki yıldır. Bu süreler içinde kamu davası açılmamış ya da hüküm verilmemişse, cezanın alt sınırı 7 seneye kadar olan suçların sanıkları hakkındaki tutuklama kararı kaldırılacaktır.

Tutukluluk sürelerindeki sınırlayıcı tavan hükümlerinin DGM'lere de teşmili elbette olumludur. TDP'de önerilenlerden biri de buydu. Şu var ki, tutukluluk rejimi sadece süreler ve bunlarla ilgili sorunlardan ibaret değildir; bunun başka unsurları da vardır. Tutuklama sebepleri, tutuklamanın koşulları ve usulleri bunlar arasında yer alır. Bu konularda da CMUK/DGM ikiliklerinin giderilmesi ve istisnaların kaldırılması ya da farklılıkların mâkul ölçülere çekilmesi gereği hâlâ gündemdedir.

III) Düşünsel Özgürlükler

TDP'de bu başlık altında dinsel özgürlükler, düşünce özgürlüğü, bilim-sanat özgürlüğü, kitlesel iletişim özgürlüklerinin durumu incelenmişti.

1) Dinsel Özgürlükler

İnanç özgürlüğü, ibadet özgürlüğü ve din öğretimi gibi kesimlerden oluşan bu alana ilişkin değişiklik önerileri şunlardı:

- (a) Kimlik belgelerinden “din” hanesinin çıkarılması,
- (b) İmam-Hatip Liseleri (İHL)'nin sadece meslek adamı yetiştirmeye yönelik ve yetecek sayıda olması, bunlara kız öğrencinin kesinlikle alınmaması,
- (c) Sekiz yıllık zorunlu ilköğretimin kabulü ve İHL'lerin orta kısımlarının kapatılması,
- (d) Kur'an kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlanması ve ilkokulu bitirmeyenlerin bunlara alınmaması,
- (e) Anayasa değişikliğiyle zorunlu din öğretimine son verilmesi,
- (f) Din eğitimi veren kuruluşlar ile din görevlilerinin işe girme sınavları dışında kalan sınavlarda hiçbir şekilde din bilgisini yoklayan sorular sorulmaması (TDP, s.114-120).

Rapor'u liberal ve demokratik yönleriyle olumlu karşılayan dinci çevreler, bu bahiste alınan tavırlara ve getirilen önerilere karşı büyük tepki gösterdiler. Din eğitimiyle ilgili sorunların “antidemokratik bir mantalite” içinde ele alındığı⁽¹⁰⁹⁾, “dindarlar”ın din eğitimi alanındaki derin kuşatma önerilerinden rahatsız oldukları⁽¹¹⁰⁾ ileri sürüldü. Liberal eğilimli yazarlardan da Rapor'u din konusunda “tutucu” bulanlar⁽¹¹¹⁾ vardı.

Bu alandaki tartışma ve değişikliklerin eksenini din eğitimi oldu. Din derslerinin zorunlu olmasına yöneltilen eleştiri pek ilgi yaratmadı. Bu konuda sadece iki tepkiye rastladık.

Bunlardan birincisinde, “Bu hükmün uygulanması Sünnî İslâm öğretisi ile sınırlıdır” deniyordu⁽¹¹²⁾. Bu hatırlatmanın yararını anlayabilmek kolay değildir. Bir kere bu “sınırlama” Anayasa ve yasadan değil, tamamen uygulamadan doğmaktadır. Ayrıca bu hatırlatmayla söylenmek istenen, derslerin zorunlu kılınmasından doğan sancıların azaldığı ise, gerçek bunun tam tersidir. Çünkü belli bir dinin veya mezhebin ve sadece bunların esas alınması, laik ve özgürlükçü demokrasinin kesinkes inkârıdır, devletin din ve mezhepler karşısında taraf tuttuğunun resmîleşmiş ifadesidir.

Zorunlu din dersleriyle ilgili ikinci tepki örneğinde, zorunluluk getiren Anayasa kuralının saklı tutulması, “kişiler veya kanunî temsilcileri”nin bunu istememeleri halinde öğrencinin bundan muaf sayılması yolunda bir hükmün maddeye eklenmesi önerilmiştir⁽¹¹³⁾. Aslında, savunulan modele Türkiye yabancı değildir. 1948-1949 ders yılında ilkokulların 4. ve 5. sınıflarına din dersleri konmuştu. Bunlara katılmak için velinin dilekçe vermesi gerekiyordu. CHP'li Milli Eğitim Bakanı Prof.Dr.Tahsin Banguoğlu bu sistemi tersine çevirdi, katılma için dilekçe verme usulü yerine katılmama için dilekçe verme yöntemini geliştirdi. Böylece din dersleri, tahmini zor olmayan nedenlerden dolayı fiilen zorunlu hale gelmiş oluyordu. T.Banguoğlu bu “sistem değişikliği”ni yıllar sonra anlatırken, bir “hile” yaptığını ifade ve itiraf edecektir.

Bu durumda laik bir devletin yapması gereken iş bir kez daha netleşmektedir: Din derslerini zorunlu olmaktan çıkarmak. Eğer orta öğretimde bu türden bir bilgi-

---

(109) Korkut ÖZAL, “Din eğitimi -2”, *Son Çağın*, 29.1.1997.

(110) Ahmet TAŞGETİREN, “TÜSİAD paketinde Aşil'in topuğu”, *Yeni Şafak*, 23.1.1997.

(111) Mehmet ALTAN, *Sabah*, 23.1.1997. Burada “tutucu” deyimini geleneksel cumhuriyetçi ya da Kemalist sözcükleri -nin karşılığı olarak kullanılmış görünüyor .

(112) *Demokrasi ve İnsan Hakları*, İKV yay., İstanbul 1997, s.65 ve 73.

(113) K.ÖZAL, *sgm.*

lendirmeye ihtiyaç varsa, bu hizmet ders saatleri dışında, nota ve sınava tâbi olmak kaydıyla ve velinin istemi üzerine ihtiyarî olarak sunulabilir.

En büyük hoşnutsuzluğu davet eden konular İmam-Hatip Liseleri ve Kur'an kursları ile ilgili tahlil ve öneriler oldu⁽¹¹⁴⁾. Bu arada, uzlaştırmacı çözüm önerilerinde de bulunuldu⁽¹¹⁵⁾.

Sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretimin kabulü ve İHL'lerin orta kısımlarının kapatılmasıyla, sorunun önemli bir basamağı aşıldı⁽¹¹⁶⁾. Bu okulların lise kısımlarına kız öğrenci alınmaması yolunda ise herhangi bir faaliyete tanık olunmadı.

Kur'an kursları da 20 Ağustos 1997 tarihli Yönetmelik değişikliğiyle Milli Eğitim Bakanlığı ile mülkî âmirlerin denetim ve gözetimi altına alındı (md.12). Ayrıca, sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu ilköğretimi bitirmeyenlerin bu kurslara katılamayacakları 21.1.1998 tarihli Danıştay kararlarıyla hükme bağlandı.

Bu gelişmeler, demokratikleşmenin altyapısını oluşturan özgür insan tipinin, kısacası *birey* 'in serpilmesi bakımından atılması gerekli olan adımlardı. Ancak bunların yeterli olmadığı, bu alanda başka atılımlara daha ihtiyaç bulunduğu kabul edilmelidir.

Yeni ve ileri adımların atılması gerekirken yapılan bir yasa değişikliğiyle, "İlköğretimin 5'inci sınıfını bitirenler için tatillerde ve Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetim ve gözetiminde yaz Kur'an kursları açılır" hükmünün konması⁽¹¹⁷⁾, çağdaş eğitim ilkelerinden (AY md.42/3, 58/1) ve yukarıda sayılan kazanımlardan bir sapma olarak görülmelidir.

2) Düşünce Özgürlüğü ve "Düşünce Suçları"

"Düşünce suçları"na olanak veren Anayasa'nın Başlangıç, 13, 14 ve 26. maddelerine paralel olarak Terörle Mücadele Kanunu (TMK) md.8, TCK md.132/3, 136/4, 155 ve 312/1 hükümlerinin kaldırılması, TCK md.158, 159, 311 ve 312 hükümlerinin de düşüncenin cezalandırılmasına izin vermeyecek şekilde yeniden düzenlenmeleri önerilmişti (TDP, s.120-124). Daha sonra yapılan bir çalışmada da hemen hemen aynı görüş ve önerilerin dile getirildiği görülmüştür⁽¹¹⁸⁾. Anayasa Mahkemesi

(114) Örnekler: A.TAŞGETİREN, K.ÖZAL, *sgm*; "TÜSİAD çizmeyi aşıyor", *Aküt*, 22.1.1997.

(115) Cüneyt İLSEVER, "TÜSİAD ve Din", *Finansal Forum*, 4.2.1997.

(116) Kanun No: 4306 - 16.8.1997 (RG. 18.8.1997-23084).

(117) 4415-22.7.1999 (R.G. 5.8.1999-22.7.1999).

(118) Türkiye'de Düşünce Özgürlüğü (baz. İbrahim Kaboğlu), *TÜGİAD*, 1997, s.57

Başkanı A.N. Sezer'in Anayasa Mahkemesi'nin 37. kuruluş yıldönümü törenini açış konuşmasında da aynı yönde dilekler yer almıştır. Gerek bu konuşmada, gerekse DDK Raporunda Anayasadaki dil yasağının kaldırılması da istenmiştir (A.4).

Düşünce suçu üretici yasakların başında TMK md.8 ile TCK md.312 hükümleri gelmektedir. Uluslararası standartlar açısından da Türkiye'yi en çok zora sokan hükümler bu ikisidir⁽¹¹⁹⁾. Bakanlıklar ve hükümet katında bunları da içeren çalışmalar başlatılmış, insan haklarından sorumlu Devlet Bakanı H.S.Türk Anayasanın ve TCK'nın bazı maddelerinin incelenmesi ve değişiklik çalışmalarının yapılması için talimat vermiş, bunların bir kısmı tasarı haline gelmiştir.

TMK md.8'le ilgili mahkûmiyetleri inceleyen Avrupa İnsan Hakları Komisyonu son iki yılda Türkiye aleyhine çok sayıda karar aldı⁽¹²⁰⁾. Bunların ortak noktası, TMK md. 8'e dayalı mahkûmiyet kararlarında AİHS'nin düşünce ve ifade özgürlüğü ilkelere aykırılık saptamasıdır. Kanun değişikliği biraz da bu dış salvoları savuşturmak için tasarlanmıştır.

Bakanlar Kurulu tarafından benimsenip Başbakan M.Yılmaz tarafından 20. Dönem TBMM Başkanlığı'na sunulan ve TBMM Adalet Komisyonu tarafından da görüşülüp benimsenen tasarı⁽¹²¹⁾ suçu ve maddeyi ortadan kaldırmamakta, cezalarda indirime gitmekte ve suçun unsurlarında bir değişiklik yapma iddiasıyla ortaya çıkmaktadır. Yürürlükteki maddedeki "bölünmez bütünlüğünü *bozmayı hedef alan*" ibaresi yasa değişikliği tasarısında "*bozmak amacıyla*" şekline büründürülmüştür. Bununla da artık eleştiri ve düşüncelerin suç olmaktan çıkacağı sanılmakta ya da izlenimi verilmek istenmektedir. Böylece, mevzuatta terörü ve terör örgütünü övme vb. suçları yeterince varken, salt düşünceyi cezalandıran bir hüküm adeta teville çalışılmıştır.

Geçerken belirtelim ki, TMK md.7 uyarınca sorumlu müdürlere verilen cezaların para cezasına çevrilmesini öngören bir yasa değişikliği önerisi de TBMM Adalet Komisyonu'nda redde uğramıştır (2/584, S.Sayısı 227).

TCK md. 312 ile ilgili durum daha tartışmalıdır. Bir kere, halkların değişik kesimlerini dinsel, mezhepsel, ırksal, vb. ayrımlara dayanarak birbiri aleyhine düş-

---

(119) *Sınır Tanımayan Gazeteciler/Reporters Sans Frontières Türkiye Raporu, Radikal, 23.10.1998; E.ÖZBUDUN, "İnsan Hakları", TÜSİAD Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi, Tartışma Toplantıları Dizisi-5 1998, s.41; A.ERÜNLÜ, "İfade özgürlüğünün sınırı", Milliyet, 20.1.1998. Buna karşılık bir TİKV raporu TMK md. 8 gibi ku - rallar "bütün gelişmiş batı demokrasilerinde de mevcuttur" iddiasındadır (Demokrasi ve İnsan Hakları, İstanbul 1997, s.76).*

(120) Örnekler: G.Arslan, H.Gerger, Ü.Erdoğan, E.P., A.Z.Okçuoğlu (11.12.1997) ve F.Başkaya, K.T.Süreç (13.1.1998) kararları.

(121) 18.3.1998, 1/738, S.Sayısı 634.

manlığa sevkedici ifadeleri cezalandıran ceza hükümleri İkinci Dünya Savaşı erte-sinden itibaren Batı demokrasileri mevzuatında yer almıştır. Bu bakımdan, söz ko-nusu hükmün demokrasilerde benzerinin bulunmadığı yolundaki iddianın hiçbir dayanağı yoktur. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de Mehdi Zana davasında TCK md. 312'yi ihlâlden verilen mahkûmiyet hükmünde AİHS'ye aykırı bir yön bulun-madığına hükmetmiştir (25.11.1997).

Buna karşılık maddenin düzenlenişinde ve uygulanışında düşünce ve ifade öz-gürlüğünü haksız ve ölçüsüz bir şekilde sınırlayan yönler vardır. TDP'de bunlar ör-neklenmişti. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi de bazı kararlarında bu sonuca ulaşmış bulunmaktadır⁽¹²²⁾. Maddenin birinci fıkrası “övme suçu” adı al-tında tipik bir düşünce suçu yarattığı gibi, ikinci fıkrasındaki suç tanımı ve unsurla-rı da muğlaktır. Bu durum, ceza uygulayıcıları tarafından da ifade edilmiştir⁽¹²³⁾.

Yine TDP'de dikkat çekildiği gibi, TCK md.163 hükmünün tümüyle kaldırılma-sından doğan boşluk, ceza uygulayıcıları tarafından TCK md.312'ye başvurularak doldurulmaya çalışılmakta, bu ise maddenin kapsamını daha da muğlak ve esnek hale getirmektedir. Ancak, TCK md.312 hükmünün kaldırılması halinde Anayasa md.24'deki din istismarı yasağının büsbütün yaptırımsız hale geleceği de açıktır⁽¹²⁴⁾.

Yasa değişikliği tasarısı birinci fıkradaki “övme” fiilini yeterli görüp, “iyi gördü-ğünü söyleyen” ibaresini ve para cezasını kaldırmakta, ikinci fıkroda da suçun un-surları arasına “umumun emniyeti için tehlikeli olabilecek bir şekilde” ibaresini ek-lemektedir. İkinci değişiklik, düşünce açıklamasını cezalandırma tehlikesini bertaraf eden “açık ve mevcut tehlike kriteri”ni getirmeye yeterli olduğu ölçüde isabetli sa-yılmalıdır. Bu bakımdan söz konusu ibarenin “olabilecek şekilde” yerine “*olacak şe-kilde*” diye düzenlenmesi daha isabetli olacaktır. İlk fıkradaki övme fiili ise, yukarı-da değinildiği gibi, bir fikir suçu niteliğindedir. Terör eyleminin ve örgütlerinin pro-pagandasını yasaklayan yeterince hüküm varken, böyle bir düzenlemeye ihtiyaç yoktur. Bu bakımdan, maddenin ilk fıkrası tümünden kaldırılmalıdır. TCK md.312'de-ki şişkinliğe yol açan ve TCK md.163'ün tümünden kaldırılmasından doğan boşluk da, sırf *istismar ve kötüye kullanma* suç ve cezalarının yeniden konmasıyla kapatılma-lıdır. Zaten Anayasa'nın 14/2 ve 24/son hükümleri de bunu emreder.

---

(122) İ.İncal (Komisyon, 25.2.1997; Mahkeme, 9.6.1998), M.Ceylan (Komisyon, 11.12.1997), Ü.Öztürk (Komisyon, 30.6.1998).

(123) Yargıtay 4. Ceza Dairesi Başkanı Doç. Dr. Sami Selçuk (Sabah, 21.3.1999).

(124) Yargıtay C.Başsavcısı Vural Savaş (Milliyet, 16.3.1999; Sabah, 22.3.1999).

3) Bilim ve Sanat Özgürlüğü

Bu özgürlükleri sınırlama izni veren Anayasa (md.27/2 ve 3), Basın Kanunu (md.31), Polis Vazife ve Selahiyet Kanunu, Sinema, Video ve Müzik Eserleri Kanunu ile buna dayalı Yönetmelik'teki bazı hükümlerin kaldırılması/değiştirilmesi gereğine işaret edilmişti (TDP, s.124-128). Bu konularla ilgili yeni bir tartışmaya ya da değişiklik girişimine tanık olunmamıştır. Sadece DDK Raporunda Anayasa md.27/2'deki sınırlamanın kaldırılmasının istenmiş olmasına dikkati çekelim (A.5).

4) Kitleleşme İletişim Özgürlükleri

Basın ve yayın özgürlüğü ile görsel-işitsel iletişim özgürlüğü alanındaki demokratikleşme engellerine işaret edilmiş, kaldırılması ya da değiştirilmesinde yarar olan hükümler gösterilmişti (TDP, s.128-139). Basın ve Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesine Dair Kanun (4454-28.8.1999) dışında, bu alanlarda bir hareketlilik görülmemiştir. Oysa, özellikle RTÜK uygulamaları seçimler arefesinde ve Marmara depremi ertesinde önemli rahatsızlıklara yol açmış bulunmaktadır.

Burada, DDK Raporundaki iki liberal öneriye yer vermek gerekir. Bunlardan birincisi basımevi ve eklentilerinin hiçbir şekilde zapt ve müsadere edilemeyeceğine ilişkin düzenlemedir (AY md.30). İkinci öneri de, kitle haberleşme araçlarından yararlanma hakkını AY md.13'deki sebeplerle sınırlama olanağı veren hükmün kaldırılmasını amaçlamaktadır (AY md.31). DDK Raporunun bu önerileri (A.7 ve 8) son derece yerindedir ve TDP'deki eksikliği de gidermektedir.

IV) Kollektif Özgürlükler

TDP'de bu başlık altında dernek, toplantı ve gösteri, sendika özgürlükleri üzerinde yoğunlaşmıştı.

1) Dernek Özgürlüğü

Konu, TÜSİAD çalışmaları bünyesinde bir başka araştırma grubunun payına düşmüş ve rapor haline gelmişti: *Dernekler Kanunu Taslağı* (1997). TDP'de esas olarak bu rapora yollama yapılmış, sadece genel esaslar olmak üzere şu dört noktada 1995 Anayasa değişikliklerinin (md.33) getirdiği yeni düzenlemelere dikkat çekilmişti (s.139):

(a) Bu özgürlüğün sınırlanmasına ilişkin olarak AY. md.13'e yapılan yollamanın kalkmış olması,

(b) Siyasal faaliyet ve işbirliği yasaklarına son verilmesi,

(c) Faaliyetten alıkoyma işlemlerinin nispeten demokratikleştirilip yargıç güvencesinin geliştirilmesi,

(d) Kamu görevlilerinin bu alandaki hak ve özgürlüklerinde genişletilmeye gidilmesi.

Bu değişiklikler sonunda dernek özgürlüğünün Anayasadaki çerçevesi, yasada (Dernekler Kanunu/DK) gösterilene oranla daha liberal bir kimlik kazanmış, bu yüzden Anayasa ile yasa arasındaki çelişki ve uyumsuzluklar daha da artmıştı. Ne var ki Anayasa Mahkemesi, Anayasa değişikliklerinden sonra önüne gelen bir davada, 1983 tarihli DK'nın yeni Anayasa hükümleri (md.33) karşısındaki durumunu incelemeye ve denetlemeye yanaşmadı. Dayanılan nokta yine Anayasa'nın Geçici 15. maddesiydi. Oybirliğiyle alınan kararın mantığına göre, 1982 tarihli Anayasada ne kadar değişiklik yapılırsa yapılsın, 1980-83 yılları arasında çıkarılan yasaların bunlara aykırılığı ileri sürülemezdi⁽¹²⁵⁾.

Bu durumda, yasaların Anayasaya uydurulması işi daha büyük önem kazanıyordu. Bunun ilk adımı Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarına İlişkin Kanunların Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun'la atıldı⁽¹²⁶⁾. Bununla, söz konusu kuruluşların faaliyetten alıkonmaları belli sürelerle ve yargıç kararına bağlandı.

Ardından, Anayasa değişikliklerinin gerektirdiği uyum yasaları açısından daha da önemli bir yenilik Dernekler Kanununda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun'la gerçekleştirildi⁽¹²⁷⁾. Yasa değişikliğinin yukarıda sıralanan dört esas açısından getirdikleri/getirmedikleri şöyle özetlenebilir:

(a) Yasa değişikliği, dernek özgürlüğünün sınırlanmasına ilişkin hükümlerinde önemli bir eksiltmeye gitmemekte, sadece Anayasa değişikliğinin somut karşılığı ve gereği olarak DK md.5/11 hükmünü kaldırmakla yetinmektedir. Kaldırılan bend

---

(125) E.1996/6, K.1996/6, kt.14.2.1996 (RG.13.7.1996 - 22695).

(126) 4276 - 18.6.1997 (RG. 20.6.1997 - 23025).

(127) 4279 - 3.7.1997 (RG. 8.7.1997 - 23043)

şöyleydi: “Belli bir siyasî partiyi desteklemek veya aleyhine çalışmak, siyasî partiler arasında işbirliği sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği, mahalli idareler veya mahalle muhtarlığı veya ihtiyar heyeti seçimlerinde bir siyasî partiyi veya adaylarından birini veya birkaçını veya bağımsız bir adayı veya adayları desteklemek veya kazanmalarını önlemek veya bunlar arasında işbirliği sağlamak dahil olmak üzere, her türlü siyasî faaliyette bulunmak ve sendikalarla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları veya vakıflarla bu amaçla ortak hareket etmek” (amacıyla dernek kurulması yasaktır).

Kaldırılan hüküm bundan ibarettir. Oysa yasanın 5. maddesinin diğer hükümleri başta olmak üzere pek çok maddesi, dernek kurma ve derneklere üye olma özgürlüğü açısından kabul edilmez ölçüde yasak barındırmaya devam etmektedir. İçişleri Bakanlığı bile 5. maddenin 6. bendinin kaldırılmasını önermektedir⁽¹²⁸⁾.

(b) Derneklere ilişkin siyasal faaliyet ve başka kuruluşlarla işbirliği yasağı da kaynağını md.5/11'deki hükümden almaktaydı. Dolayısıyla bu bendin kalkması yukarıda (a) kısmında değinilenlere ek olarak burada da bir anlam ifade eder. Yasa değişikliği ayrıca derneklerin, siyasi parti, sendika ve meslek kuruluşlarından yardım alabileceklerini, bunlara yardımda bulunabileceklerini de kabul etmiştir (DK değişik md.61/1).

(c) Faaliyetten alıkoyma işlemlerinin nispeten demokratikleştirilmesinin ve yargıç güvencesinin devreye sokulmasını sağlayan Anayasa değişikliğinin gereği olarak, yasada da yeni düzenlemeye gidilmiştir (DK değişik md.54). Ayrıca, derneğin kendiliğinden dağılmış sayılması halinin tespiti yargıca ait bir işlem haline getirilmiştir (md.51 ve 55).

(d) Nihayet DK md.4/1'de yapılan değişiklikle, dernek özgürlüğünden yararlanacakların çerçevesi genişletilmiş bulunmaktadır.

Üçüncü girişim Refah-Yol hükümeti döneminde hazırlanan ve Başbakan N. Erbakan tarafından TBMM Başkanlığı'na sunulan, Dernekler Kanunu'nun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi ve Bazı Maddelerinin Yürürlükten Kaldırılmasına Dair Kanun Tasarısı'dır (30.6.1997). Burada da bazı iyileştirme ve demokratikleştirme açılımları bulunmakla beraber, aksi yönde öneriler de yer almaktadır: Terörle Mücade-

---

(128) Akt. DDK Raporu, K 2. İlgili bend, Türk dili ve kültüründen başka dil ve kültürleri korumak ve geliştirmek ve yaymak için dernekleşmeyi yasaklamaktadır. Bu niteliğiyle bu yasaklama, Siyasî Partiler Kanunu md.81'in dernekler dünyasındaki karşılığıdır .

le Kanunu gibi “düşünce suçları” da içeren bir yasaya muhalefetten mahkûm olanların dernek kuramamaları (DK md.4’e ek “e” bendi), kuruculuk ve üyelik yasaklarına uymayanlara hapis cezası getirilmesi (DK md.75’e ek) gibi.

TDP’de, Dernekler Kanunu’nun ülke mevzuatının en antidemokratik hükümlerini içeren yasalardan biri olduğu, bunu değiştirerek ıslaha çalışmaktansa yenisini yapmanın çok daha rasyonel ve hatta kolay olacağı fikri işlenmeye çalışılmıştı (s.140). Bu konuda yeterli bir demokratik birikimin olduğu da söylenebilir. DDK Raporu’nda geçen İçişleri Bakanlığı önerileri buna kanıttır.

2) Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Özgürlüğü

Yapılması önerilen değişikliklerin en önemlileri şunlardı (TDP, s.146-147):

- (a) Yer ve güzergâh tespitine ilişkin hükümlerin gözden geçirilmesi,
- (b) Erteleme ve yasaklama yetkilerinin kaldırılması ya da erteleme yetkisinin 24-48 saat gibi mâkul bir hadde indirilmesi,
- (c) Dernek, vakıf, sendika, meslek kuruluşlarının kendi konu ve amaçları dışında toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenlemelerini yasaklayan hükmün kaldırılması,
- (d) Afiş, pankart, döviz, resim, ses cihazı, slogan, vb. konularındaki kısıtlamaların kaldırılması.

Bunlardan (b) ve (c) bendindeki esaslara paralel öneriler CHP-MYK Ön Raporu’nda da yer almaktadır. Bunlara ek olarak burada seçilmiş kişilerin ya da parti ve ya kitle örgütü yöneticilerinin yurttaşlarla yapacakları sohbet tarzı toplantıların ya da kapsamı dışına çıkarılması şeklindeki mâkul bir öneri daha dikkati çekmektedir⁽¹²⁹⁾. Yasa ile ilgili liberal değişiklik önerileri İçişleri Bakanlığı tarafından da formüle edilmiş olduğu gibi, DDK’nın görüşleri arasında Anayasanın konuyu düzenleyen 34.maddesinin yeniden kaleme alınması şeklinde önemli bir katkıya da rastlanmaktadır (A.9 ve L.).

Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğü ile ilgili tek somut yenilik, yasa dışı örgütlere ait simgelerle, üniforma ve maske benzeri nesnelerin kullanılmasını yasaklayan yasa değişikliğidir⁽¹³⁰⁾. Konuyu kucaklayan en önemli hazırlık, İstanbul

---

(129) CHP-MYK, *Demokratikleşme ve İnsan Hakları, Ön Rapor*, s.17

(130) *Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu’nun Bir Maddesinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* (4378 - 30.7.1998, RG. 2.8.1998 - 23421).

Milletvekili Algan Hacaloğlu ve 9 arkadaşının bu kanunun bazı maddelerinde değişiklik yapılması hakkındaki kanun teklifleridir (2/173; S.Sayısı 269). Geniş kapsamlı ve liberal esaslara dayalı bu teklif 20. yasama döneminde kanunlaştırılmadı.

3) Sendikal Özgürlükler

Bu bahsin uzunluğu ve karmaşıklığı hesaba katılırsa (TDP, s.147-152), her bir önerinin ardından ilgili tepki ve gelişmeleri hemen vermek daha yerinde olacaktır.

(a) Sendikaların işlevini ekonomik ve sosyal menfaatlerin korunmasıyla tanımlayan ve sınırlayan formülasyon (AY md.55/1, Sendikalar Kanunu/SK md.1), sendikaların demokratik kitle kuruluşu olma özellikleri açısından ve 1995 Anayasa değişikliklerinin de siyasal işbirliği yasaklarını kaldırmasından sonra iyice dar bir çerçeve olarak görünmekteydi. Bu yüzden bu dar tanımın genişletilmesi önerilmişti (s.147). Bu alanda kayda değer bir tartışma görülmemiştir.

(b) Sendikal hak ve özgürlüklerin öznelerinden olarak gösterilen “işçiler” terimi, kamu görevlilerine de bu hak ve özgürlükleri tanıyan 1995 Anayasa değişikliklerinden sonra dar ve yanlış bir formülasyon durumuna gelmişti. Doğrusu “çalışanlar” olmak gerekirdi. Bu nedenle AY md.55/1 ile SK md.1’de gerekli düzeltmelerin yapılması istenmişti (s.147-148). DDK Raporu’ndaki öneri de bu şekildedir (A.10). Terim ve kavram disiplinine ilişkin bu tekliflerin de fazla ilgi ve itibar görmediği anlaşılmaktadır.

(c) Sendikaların kuruluş esaslarıyla ilgili “Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacı” (SK md.3) şartı, özgürlüğün kullanılmasını zorlaştıracı bir engel sayılmış ve bu nedenle kaldırılması önerilmişti (s.148).

Mevcut işçi sendikaları yöneticilerinin bazılarında buna itirazlar gelmiş, önerinin güçsüz işyeri sendikalarına, eskiden olduğu gibi sendikalar arası kısır rekabete yol açacağı, sarı sendikacılığı besleyeceği ve dolayısıyla da işverenlerin gücünü artıracığı ileri sürülmüştür⁽¹³¹⁾.

(d) Kuruculuk engeli olan TCK’nın İkinci Kitabına dayalı mahkumiyetlerin bu sonucu doğurmasının engellenmesi ve yasada değişiklik yapılması (SK md.5/1) önerilmişti (s.148). Bununla ilgili bir tepki ya da gelişmeye rastlayamadık.

---

(131) *Türk-İş Genel Başkanı Bayram Meral, Hak-İş Genel Başkanı Salim Uslu, Harb-İş Genel Başkanı İzzet Çetin, Genel-İş Genel Başkanı Atilla Öngel’in görüşleri (Aydınlık, 26.1.1997.)*

(e) Milletvekilliği ile bağdaşmayan işler arasında bazı sendikal görevlere de yer veren (AY md.82/1) hükmün çıkarılması, özellikle 1995 Anayasa değişikliklerinden sonra elzem hale gelmişti (s.64-65).

Bülent Ecevit'in "dünyada eşi görülmedik bir demokrasi ayıbı" olarak nitelendirdiği bu yasağın kaldırılması ve sendikacılara siyaset ve Meclis yolunun açılabilmesi için ANAP-DSP-DTP Karma hükümeti döneminde bir Anayasa değişikliği tekli hazırlanmışsa da, bu öneri TBMM Anayasa Komisyonu'nda redde uğramıştır⁽¹³²⁾.

(f) Sendika içi demokrasiye yardımcı olmak bakımından, şube genel kurulu seçimlerine yeniden yargı gözetimi esasının getirilmesinin yararlı olacağı ifade edilmişti (s.148-149).

Bu konuda herhangi bir tartışma ya da gelişmeye rastlanmamıştır.

(g) İşçi sendikalarında ve üst kuruluşlarında yönetici olabilmek için en az on yıl bilfiil işçi olarak çalışmış olma şartının aranması (AY md.51/7, SK md. 14/14) sendikal demokrasiye aykırı düşmekteydi ve bu nedenle kaldırılması istenmişti (s.149).

Konuyla ilgili bir gelişme yoktur.

(h) Özel Öğretim Kurumları Kanunu'na tâbi öğretmenlerin sendikalara üye olmasını yasaklayan hükmün (md.32) kaldırılması istenmişti (s.149).

Bu noktada da bir ilerlemeye tanık olunmamıştır.

(i) Sendikal özgürlüğün sınırlanması sebepleri ve yasak faaliyetler listesiyle ilgili olarak, SK md.37/1'deki AY md.14 hükmüne yollamanın metinden çıkarılması, 1995 Anayasa değişikliklerinin gereği olarak da SK md.37/2,3 ve 4. fıkralarının kaldırılması istenmişti (s.150-151). Burada bazı değişimler vardır⁽¹³³⁾.

Maddenin birinci fıkrasıyla ilgili bir değişiklik yoktur; AY md.14 hükmüne yapılan yollama devam etmektedir. Çok geniş ve özellikle siyasal karakterli yasaklar listesi getirmiş olan ikinci fıkra, 1995 Anayasa değişikliğinin doğrultusunda daha dar bir çerçeveye sokularak şu hale getirilmiştir: "Sendika ve konfederasyonlar, amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Siyasi partilerin ad, amblem, rumuz veya işaret-

---

(132) *Cumhuriyet*, 12.9.1998, *Milliyet*, 23.9.1998 ve 6.11.1998

(133) *Sendikalar Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun* (4277 - 26.6.1997, RG.28.6.1997 - 23033).

lerini kullanamazlar". Yukarıda (a) şıkkı altında sendikaların işlevlerini dar bir alanda tanımlayan formülasyonun kaldırılması ya da genişletilmesi gereğine işaret edilmişti. Bu yapılmadığı sürece, SK md.37/2'nin değişik şeklindeki "amaç dışı faaliyet yasağı" bir tehdit silahı ya da Demokles kılıcı olmaya devam edecektir. Bu nedenle yeni fıkranın bu ilk cümlesinin konması yanlış olmuştur. Yeni fıkranın ikinci cümlesindeki sınırlama ise mâkuldür. Sonuç itibarıyla yeni 2'inci fıkra eskisine oranla ve 1995 Anayasa değişikliklerinin de doğrultusunda çok daha liberal ve demokratik bir yapıdadır.

Bununla birlikte, "özgürlük asıl, sınırlama istisnadır; açıkça yasaklanmayan faaliyet serbesttir" şeklindeki liberal (özgürlükçü) anlayış hâlâ yasakoyucunun uzağındadır. O kadar ki, sözü edilen yasa değişikliği "Sendika ve Konfederasyonların Sosyal Faaliyetleri" başlıklı 33. md.sinin 6. bendindeki "Üyelerinin meslekî eğitim, bilgi ve tecrübelerini yükseltmek için çalışmak" şeklindeki ibareye, "teknik ve mesleki eğitim tesisleri kurmak" şeklinde bir ekleme yapma gereğini duymuştur. Anlayış öylesinedir ki, sanki bu ekleme yapılmasa sendika ve konfederasyonlar bu tesisleri kuramayacaklardır.

Yasa ile gelen değişiklikleri incelemeye devam edelim.

SK md.37/3 hükmü uyarınca, bir siyasî partide yönetici görevi alan sendikacının sendikadaki görevleri son bulmaktaydı. 1995 Anayasa değişiklikleri ışığında bu fıkra tamamen yürürlükten kaldırılmıştır. Yapılması gereken ve istenen de buydu.

Yerel ve genel seçimlerde aday olacak sendika yöneticilerinin görevlerinin askıya alınacağı, seçilmeleri durumunda ise son bulacağı yolundaki 4. fıkroda terimoloji değişikliğiyle yetinilmiştir. Bu anlamsız yasağın sürmesi AY. md.82/1 hükmünün değiştirilememiş olmasından da kaynaklanan bir durumdur. Bu Anayasa hükmünün sakıncalarına ve değiştirilmesi girişiminin başarısızlığa uğradığına yukarıda (e) şıkkında temas edilmişti.

(k) Anayasa değişikliğiyle devletin sendikalar üzerindeki idarî ve malî denetimi öngören 52. madde tümünden kaldırılmıştı. Bu durumda, sözü edilen denetimi ve aidatların ödenme şeklinin kanunla düzenlenmesini öngören SK md.47 ve 61 hükümlerinden birincisinin kaldırılması, ikincisinin de en azından değiştirilmesi gerekiyordu (s.151).

Yukarıda sözü edilen 4277 sayılı Kanun, “Devletin İdarî ve Malî Denetimi” başlığı altında yapılan düzenlemeyi değiştirerek, “İdarî ve Malî Denetim” şekline getirmiştir (md.47). Bu yeni hüküm, Anayasa değişikliğinin kaldırdığı “Devletin İdarî ve Malî Denetimi”ni yasadan çıkarmak anlamına geldiği ölçüde yeterli sayılmalıdır. SK md.61 ile ilgili bir değişiklik ise yoktur.

(İ) 1995 Anayasa değişikliğiyle kamu görevlilerinin sendikal hakları iade edilmişti. Değişikliğe tâbi tutulan Anayasa hükmü grevli ve toplu sözleşmeli bir sendikal hakkı açıkça tanımamakla birlikte, Türkiye’nin bağlı bulunduğu uluslararası sözleşmelerde, belli kesimler dışında kamu görevlilerinin sendikal hakları grevli ve toplu sözleşmeli karakter taşıdığından, Anayasa değişikliğinin gerektirdiği yasa değişiklikleri sırasında bu hususun göz önünde bulundurulması ve Anayasanın da buna engel olmadığı ifade edilmişti (TDP, s.151-152). DDK Raporu’ndaki öneri de tüm çalışanlara (bazı istisnalar dışında) grev hakkının tanınması yönündedir (A.11).

Anayasa değişikliğinin gerektirdiği yasal değişikliklerin ilki, Devlet Memurları Kanunu’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’la gerçekleştirildi⁽¹³⁴⁾. Yasanın 22. md.si yeniden düzenlenerek devlet memurlarının Anayasada ve özel kanununda belirtilen hükümler uyarınca sendikalar ve üst kuruluşlar kurabilecekleri ve bunlara üye olabilecekleri esası yinelendi.

Bunu, Kamu Görevlileri Sendikaları Kanunu Tasarısı ile, aynı mahiyetteki yasa teklifleri izledi. 20. yasama döneminde TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu’ndan geçen ortak metin, tasarı ve tekliflerde olduğu gibi, Anayasanın değişik md.53/3 hükmü doğrultusunda *toplu görüşme* ilkesini kabul etmektedir. Böylece grevli ve toplu sözleşmeli sendika özgürlüğü seçeneği bir yana bırakılmış olmaktadır⁽¹³⁵⁾.

Tasarı başlıca şu noktalardan eleştirilmiştir: Adaylık ya da deneme süresi içindekilere üyelik olanağı vermemesi, konfederasyon için beş sendikanın birleşmesini şart koşması, meslek veya işyeri esasına göre sendikalaşmayı yasaklayıp sadece hizmet kolu esasına göre ve ülke çapında faaliyette bulunma amacıyla sendika kurulabilmesi, kurucu olabilmek için en az iki yıldır kamu görevlisi olarak çalışıyor olma şartı, tüzüklerde yer alması gereken esasların son derece ayrıntılı biçimde sayılması, kurucu ve üye olamayacaklara ait çok etraflı liste, uluslararası kuruluşlara katılma konusundaki sınırlar ve nihayet Anayasanın açıkça kabul etmediği ama yasay-

---

(134) 4275 - 12.6.1997 (RG. 17.6.1997 - 23022).

(135) 1/702, 2/224, 2/929, 2/1000, 2/1023, 2/1024, S.Sayı 553.

la tanınmasına da engel bulunmayan grev ve toplu sözleşme yetkilerinin kabul görmemiş olması, vb.⁽¹³⁶⁾.

V) Kürt Sorunu

TDP’de bu bölümde önerilenler şöyle bir soruya yol açmıştır: Bunlar gerçekleşse sorun çözülmüş olacak mıdır?⁽¹³⁷⁾ Rapor’un böyle bir iddiası yoktur ve zaten bunca kapsamlı bir sorunun çözüm anahtarları sadece hukukun elinde değildir. “Niyet ve amaç, bu soruna demokratik bir *hukukî çözümler taslağı başlangıcı* sunabilmekten ibarettir” (TDP, s.153).

Bazı uluslararası kaynaklı önerilerin “azınlık hakları” şeklinde sunulduğunu görmekteyiz. Bu tarz önerilerin TDP’dekilerle karıştırılmaması gerekir TDP’de, bir etnik gruba öncelikli konum verilmesi veya azınlık tarifi yapılması önerilmemiştir. Bütün öneriler, devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü ve üniter devlet ilkeleri çerçevesinde ve birey hakları ve kültürel özgürlükler bağlamında ele alınmış, demokratik standartların genel olarak iyileştirilmesi ve bütün toplum için geçerli olması hedeflenmiştir . Bütün etnik ve kültürel zenginlikleri ile ülkemiz AB ülkelerinden çok değişik bir konumdadır; bu nedenle zenginliğin ifadesi olan özgürlükler hukuken sağlandığında, Batı örneğindeki bir toplum anlayışı oluşacaktır. Bu çerçevede, devletin resmi dili Türkçe olmaya devam edecek, fakat kültürel yasaklar kalkmış olacaktır. Önerilenler ve gelişmeler özetle şöyledir:

1) Özel Adlar

Nüfus Kanunu ve ilgili yönetmeliklerde değişiklik yapılarak ad koyma serbestliğinin sağlanması ve “milli kültür” kayıtlamasına son verilmesi istenmişti (TDP, s.153-154).

Buna karşı, Nüfus Kanunu’ndaki kaydın Kürtçe özel isimler verilmesine engel olmadığı ifade edilmiştir⁽¹³⁸⁾. 1993 tarihli İçişleri Bakanlığı genelgesiyle bu alanda sınırlı bir serbestliğin başladığını zaten belirtmiştik. Eksik olan, yasal açıklık ve bunun getireceği güvencedir.

(136) Mesut GÜLMEZ, “Sendika özgürlüğü ilkelerine aykırılıklarla dolu bir tasarı”, *Cumhuriyet*, 21.1.1998 ve “Tasarı, Anayasa ve sözleşmelere aykırıdır”, *Cumhuriyet*, 30.3.1998.

(137) Metin TOKER, “TÜSİAD raporunu okuduktan sonra - 3”, *Milliyet*, 2.2.1997.

(138) Şeref ÜNAL, *Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele*, TBMM yay., 1997, s.134.

2) Yerleşim Adları

Bunların Türkçeleştirilmesi politikasına son verilmesi, İl İdaresi Kanunu değişik md. 2/D'deki (11.5.1959) "Türkçe olmayan ve" ibaresinin kaldırılması gereği vurgulanmıştı (TDP, s.154). Aynı istek yeni bir yayında da dile getirilmiştir⁽¹³⁹⁾. Konuyla ilgili somut bir ilerleme yoktur.

3) Dil yasakları

Dil yasaklarının anayasal kaynakları (md.26 ve 28) kurutulmuş olmadığı gibi, uygulamadaki baskıcı tavırlar da tamamen ortadan kalkmış değildir. 1991'de yasa-
dan çıkarılmış olan dil yasaklarının bütünüyle silinebilmesi için anayasal düzeyde ve idarî-adlî uygulamalarda değişiklik ihtiyacı devam etmektedir. Anayasa Mahkemesi Başkanı A.N. Sezer de Anayasa Mahkemesi'nin 37. kuruluş yıldönümü töreni-
ni açış konuşmasında buna işaret etmiştir.

4) Vatandaşlık

Anayasalarımızdaki vatandaşlık kavramı sadece bir *hukukî* bağ olarak "Türklük"le ifade edilmiştir: Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türktür. Kurtuluş Savaşı'ndan beri geçerli olan bu formülasyon sosyolojik ya da etnik bir çağrışım yüklü değildir; "Türkiye'de herkes Türktür" ya da "Türkiye'de Kürt yoktur" gibi anlamlara gelmez. Bu nedenle, vatandaşlık anlayışı konusundaki bu tartışmalı noktaya bir başlık ayrılmış, fakat bunda değişiklik yapılmasını gerektiren bir yön bulunmadığı da ifade edilmişti (TDP, s.155).

Tespit hâlâ geçerlidir. Zaman zaman alevlenen "anayasal vatandaşlık" tartışma ve tezlerinin bugüne kadar hiç kimse tarafından hukukî içeriğinin çizilmemiş olmasına dikkat çekmek gerekir. Türkiye'de vatandaşlık anlayışı zaten ırksal ya da etnik değil hukukî'dir; yani bu anlamda anayasal bir temele oturur. Bu yüzden, "vatandaşlığı Türk olma şartına bağlayan madde" ibaresi⁽¹⁴⁰⁾ de yanlıştır. Türkiye'de vatandaşlık Türk olma şartına bağlı değildir; Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan herkes hukukî bağlam ve anlamda Türktür. Şöyle de denebilir: Vatandaşlık Türk olma şartına bağlı değildir; hukuken Türk sayılmak için vatandaşlık bağı yeterlidir.

Doğrudan ayrımcı ve dışlayıcı hükümler bakımından lekeli olmayan mevzuatın en makul ve masum düzenlemelerinden biri de vatandaşlık kavramı konusun-

---

(139) Tark Ziya EKİNCİ, *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi*, Küyerel yay., İstanbul 1997, s.272-273.

(140) T.Z. EKİNCİ, *sg*, s.272.

daki yukarıdaki formülasyondur. Bunun korunması, çarpıklıkların ise asıl bulundukları yerlerde aranması daha isabetli olur.

5) Ana Dil Nedir?

Türkiye Cumhuriyeti'nin resmi dili Türkçe'dir ve bu değişmez bir Anayasa hükmüdür (md. 3 ve 4).

Ana dil ile resmî dil arasındaki ayrıma uygun davranılması, olanaklar çerçevesinde herkesin ana dilini okulda ya da okul dışı kurumlarda öğrenebilme ve geliştirme olanağının sağlanması, bunun için de gerekli anayasal ve yasal düzeltmelerin yapılması önerilmişti (TDP, s.155-156). Bu olanağın MEB dışında ve denetim altında özel kurslar şeklinde⁽¹⁴¹⁾ ya da devlet kurumlarınca sağlanması⁽¹⁴²⁾ yolunda önerilerde kayda değer bir artış vardır.

Yeni bir DGM kararında, TDP'deki bu yaklaşım, beraat kararının gerekçelerinden biri olarak zikredilmiştir⁽¹⁴³⁾.

6) Düşünceyi Açıklama Özgürlüğü

Düşünce özgürlüğünden söz edilirken, Terörle Mücadele Kanunu md.8 hükmünün “düşünce suçu” getirdiği, kaldırılması gerektiği, zaten mevzuatta şiddeti ve şiddet örgütlerini savunmayı suç sayan yeteri kadar hüküm bulunduğu ifade edilmişti. Buradaki “Kürt sorunu” başlığı, maddenin kaldırılmasının sağlayacağı yararı ayrıca hatırlatmanın yeridir.

Bu hükmün “yeni, aşırı ve aykırı bir hüküm” olmadığını ileri süren uzmanlar bile Avrupa (Strasbourg) organlarının kararlarının beklenmesi gereğine işaret ediyorlardı⁽¹⁴⁴⁾. Bugün bu kararlar yeterli sayıdadır ve söz konusu hükmün kaldırılmasını, TCK md.312 hükmünün de esaslı bir şekilde değiştirilmesini gerekli kılacak niteliktedir⁽¹⁴⁵⁾.

7) Basın, Yayın ve Sanat Ürünleri

Bu konudaki mevzuatın ve uygulamaların antidemokratik yönleri özellikle Kürtçe yayın ve ürünleri hedef almaktaydı. TDP'de bu alandaki genel iyileştirme isteklerine buradaki özel başlık altında gönderme yapmakla yetiniyoruz. Bu özel konuda da yaygınlaşan bir talepler yelpazesi vardır⁽¹⁴⁶⁾; ancak yasal hareketlilik görülmemektedir.

(141) C.KIRCA, “Yerel ağızlar meselesi”, *Yeni Yüzyıl*, 21.1.1997; Ş.ALPAY, *Milliyet*, 1.12.1998; *Türkiye’de Demokratik Reformun Pekleştirilmesi*, TBMM Araştırma Servisi, Ocak 1995, s.36.

(142) T.Z. EKİNCİ, sge, s.270; Pulat TACAR, “Kültürel baklar sorununu siyasi irade çözer”, *Yeni Yüzyıl*, 30.1.1997; CHP-MYK, *Demokratikleşme ve İnsan Hakları, Ön Rapor*, Mayıs 1998, s.29-30; Ş.ÜNAL, sge, s.136.

(143) Ankara 2 no’lu DGM, E.1998/149, K.1999/30, kt. 15.3.1999.

(144) Ş.ÜNAL, sge, s.84-85.

(145) bkz. yuk. *Düşünce özgürlüğü ve düşünce suçları* (III,2).

(146) CHP-MYK Raporu, s.28; *Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı*, s.38.

8) Dernek Faaliyetleri

Kültür ve dil ambargosu niteliğindeki Dernekler Kanunu hükümlerinin (md.5/6 ve 6/4) kaldırılması gereğine değinilmişti (TDP, s.158). Bu talep de yeni önerilerle desteklenmektedir⁽¹⁴⁷⁾. Dernek, vakıf ve enstitülerin kültürel faaliyetlerinin yasal güvenceye kavuşturulması da bir gerekliliktir.

9) Radyo-TV Yayınları

TRT kurumu ya da özel radyo-tv'ler yoluyla yayın olanağının sağlanması görüşü savunulmuştu (TDP, s.158). Yurt dışından ve içinden yapılan Kürtçe yayınlardan sonra, bu talep daha da mantıklı hale gelmiştir. Devletin üst kademelerinde de konunun tartışıldığı, ilke olarak artık buna karşı çıkılmadığı, ancak lehçe farklılıklarının pratik bir engel sayıldığı anlaşılmaktadır⁽¹⁴⁸⁾.

10) Siyasî Partiler

Türk kültürü ve dilinden başka kültür ve dilleri korumayı ve geliştirmeyi parti kapatma sebepleri arasında sayan SPK md.81 hükmünün kaldırılmasının şart olduğu belirtilmişti (TDP, s.44-45, 158-159). Mevzuatta bölücülüğü yasaklayan pek çok hüküm varken, bu kültürel soykırım hükmünün kaldırılması talebinin çok daha geniş bir tabana oturması beklenirdi⁽¹⁴⁹⁾. Son olarak Demokratik Kitle Partisi gibi ne terörle ne de ayrılıkçılıkla ilgisi bulunan bir partinin kapatılmasında bu maddeye de dayanılmış olması, hiç değilse bundan sonrası için düşündürücü olmalıdır.

Ekler

Yukarıda verilen listeye başka öneriler de eklenmiştir. Örnek kabilinden de olsa bunların birkaçına yer vermek gerekir.

CHP-MYK Raporu'ndaki önerilerin bazıları şunlardır: Bölgede olağan hukuka geçilmesi, DGM'lerin kaldırılması, MGK'nın anayasal kurum olma özelliğine son verilmesi, şiddeti dışlayan bütün görüşlerin partileşebilmesi, terör dışı suçlarda af, ölüm cezasının kaldırılması, ana dilinde özel medya ile yayın, özel okullarda ana

---

(147) T.Z. EKİNCİ, sge, s.273; Ş.ÜNAL, sge, s.137. İçişleri Bakanlığı da, derneklerle ilgili dil ve kültür geliştirme seçeneklerinin yasaklanmasının kaldırılmasından yanadır (DDK Raporu, K.2)

(148) Savunular arasında: Ş.ÜNAL, sge, s.135; K.BURKA Y, Söyleşi, Milliyet, 24.2.1999; Ş.ALPAY, Milliyet, 1.12.1998; TERDEM, "Kürt kimliği", Radikal, 17.8.1998; Ş. ELEKDAĞ, "Entellektüel Bakış", Milliyet, 2.10.1999. C.KIRCA ise bugün için bu öneriyi gereksiz ve tehlikeli bulmaktadır ("Yerel ağızlar meselesi", Yeni Yüzyıl, 21.1.1997).

(149) Savunular arasında: E.ÖZBUDUN, "İnsan Hakları", TÜSİAD Paneli, s.41; "Şiddeti öngörmemeleri kaydıyla her türlü siyasal görüşe yasal örgütlenme hakkı" genel talebi altında: CHP, Ön Rapor, s.28; K.BURKA Y, Söyleşi, Milliyet, 24.2.1999.

dile dayalı eğitim, Kürt enstitüleri, jandarma yerine sivil kırsal polis örgütü, özel tim yerine yeni bir güvenlik gücü, silahlı kuvvetlerin görevinin dış güvenlikle sınırlanması, köy koruculuğunun tasfiyesi, MİT'in sivilleştirilmesi, kontrgerilla ve JİTEM gibi yapılanmaların kaldırılması⁽¹⁵⁰⁾.

Konuya ayrılan yakın tarihli bir çalışmada ayrıca şu önerilere rastlamak mümkündür: Değiştirilmesi gereken yasalar (Vatandaşlık, dernekler, siyasi partiler, toplantı ve gösteri yürüyüşleri, polis vazife ve yetkileri, terörle mücadele, millî eğitim, üniversite ve yüksek okullar, radyo-tv, vb.); çıkarılması gereken yasalar (özerk yerinden yönetim, Kürtçe öğrenim, Kürt enstitüleri, Kürtçe radyo-tv yayıncılığı, vb); ülkenin 15-20 özerk eyalete ayrılması, eyalet meclisleri ve yürütme organları, vb⁽¹⁵¹⁾.

“Demokrasinin yerelleştirilmesi” talebine ve bununla ilgili birtakım somut önerilere, TBMM’ye sunulan bir raporda da rastlıyoruz: Valilerin ve diğer bazı yerel görevlilerin seçimle belirlenmesi, tarım, sağlık, eğitim vb. hizmetlerin İl Genel Meclislerinin gözetimine bırakılması gibi⁽¹⁵²⁾.

Nihayet kişi hakları bağlamında, sürgüne ya da zorunlu göçe tâbi tutulananların bölgelerine dönüşlerinin sağlanması talebi de ileri sürülmüştür⁽¹⁵³⁾.

Kürt sorununa ayrılan bu bahsi iki önemli hatırlatma ile beslemek ve güncelleştirmek yerinde olur.

Birincisi, Türkiye’de demokratikleşme, insan hakları ve hukuk devleti yolunda atılması gereken *genel* adımların sonuçta özel bir sorun olan Kürt sorununun çözümüne de yardımcı olacağını unutmamak gerekir. Anayasanın Başlangıç bölümünün 5. paragrafının kaldırılması, olağanüstü hal rejiminin ve kanununun ıslahı ya da yargı denetiminin pekiştirilmesi gibi konularda önerilenler, aslında bu özel sorunun aşılmasını da kolaylaştırıcı atılımlar olacaktır.

İkincisi, terörle mücadelede önemli mevzilerin kazanıldığı ve ekonomik-sosyal kalkınma atılımının başlatılmak istendiği bir dönem, demokratikleşme çıkırının hızlandırılması için de kaçırılmaması gereken bir fırsattır. **Burada söz konusu olan, “azınlık” adı altında gruplara haklar ve özgürlükler tanımak değil, demokrasinin, hak ve özgürlüklerin ve hukuk devleti güvencelerinin bütün kişiler e, bunların kültürel aidyetlerini de hesaba katarak yayılmasıdır .**

(150) CHP-MYK, *Demokratikleşme ve İnsan Hakları (Ön Rapor)*, s.27 vd.

(151) T.Z. EKİNCİ, *sge*, s.267 vd.

(152) *Türkiye’de Demokratik Rejimin Pekleştirilmesi*, TBMM Araştırma Servisi, Ocak 1995, s.40 (baz. S.Korkut - A.Çolak - A.Yıldız).

(153) K.BURKAY, *Söyleşi*, *Milliyet*, 24.2.1999.

B Ö L Ü M

HUKUK DEVLETİ

HUKUK DEVLETİ

TDP’de, demokrasiyi geliştirme sorununun *siyasal* (Birinci Bölüm) ve *insan hakları* (İkinci Bölüm) boyutlarından sonraki kesiti, *Hukuk Devleti* konusunda odaklanıyordu. Bununla ilgili tahlil ve eleştirilerin ardından bazı genel öneriler sunulmuştu (TDP, s.183 vd.). Aynı sistematigi izleyerek yeni gelişmeleri kaydetmeye çalışalım.

D) İdarenin Denetlenmesi

İdarenin her türlü eylem ve işlemine yargı yolunu açacak Anayasa değişikliğinin yapılması, bunun gereği olarak 1982 Anayasasındaki şu işlemleri denetim dışı bırakan hükümlerin kaldırılması istenmişti: Cumhurbaşkanının tek başına yapacağı işlemler, Yüksek Askerî Şûra (YAŞ), Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) ve Sayıştay kararları ile uyarma ve kınama cezaları.

Ayrıca, yargılamada birliğin sağlanması açısından Askerî Yüksek İdare Mahkemesi’nin (AYİM) kaldırılmasının yararlı olacağına değinilmiş, idarî yargılamada yürütmeyi durdurma kararını zorlaştıran hükümlerin gözden geçirilmesi, Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat ile olağanüstü yönetim usulleri altında idarî yargı denetimini sınırlayan Anayasa hükmünün kaldırılması önerilmişti.

Yargı denetimi dışında bırakılan işlemlerin denetime açılması yolunda yasama girişimi görülmemektedir. Bununla birlikte, yukarıda sıralanan bu beş işlem kategorisinden ikisiyle ilgili kayda değer kıpırdanışlar vardır. Bunlar YAŞ kararları ve uyarma-kınama cezalarıyla ilgilidir.

YAŞ kararlarıyla TSK’dan ihraç işlemleri devam etmekte ve bunlara karşı yargı yoluna gidilememektedir⁽¹⁵⁴⁾. Bu kararların bütünüyle ya da kısmen yargı denetimine açılması yönünde bir canlanma gözlenmektedir. Bütün YAŞ kararlarının denetime açılması görüşünü savunanlar olduğu gibi ⁽¹⁵⁵⁾, bu denetimin dışında bırakılması gereken işlemleri “terfi, nakil ve atama kararları” olarak belirleyen, dolayısıyla ihraç kararlarının denetimini kabul edenler de vardır ⁽¹⁵⁶⁾.

Yargı birliği ilkesi açısından AYİM’in kaldırılmasında yarar olacağı görüşünü benimseyen kuruluş ve kişiler de mevcuttur ⁽¹⁵⁷⁾.

(154) 1998’de 86 ihraç kararı (Cumhuriyet, 5.12.1998).

(155) Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı, s.22.

(156) Devlet Denetleme Kurulu Raporu, A.15 (Kurul’un önerisi).

(157) Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı, s.21; Ümit KARDAS, “Hukuk Devletine giden yolu açmak”, Radikal, 9.9.1997.

Uyarma ve kınama cezalarına yargı denetimini mümkün kılmak için de çaba gösterilmektedir. Ankara Bölge İdare Mahkemesi bir kararında şöyle demiştir: “AİHS hükümlerinin Türk hukukunda kayıtsız şartsız bağlayıcı üst norm olarak kabulü gerekir (...). Bu nedenle, Sözleşme’ye aykırı olarak (md.6) yargı yolunu kapatan bir Anayasa hükmünün Sözleşme hükümleri karşısında zımnen iptal edildiği ve (...) Sözleşme hükümlerinin uygulanarak kınama cezalarına karşı açılan davaların incelenmesi gerektiği (...) kanısına varılmıştır”⁽¹⁵⁸⁾.

Bu görüş bazı hukukçularca da tasvip görmüş ve örnek gösterilmiştir⁽¹⁵⁹⁾. Ancak, eski tarihli bir sözleşmenin (AİHS) sonraki tarihli bir Anayasa hükmünü nasıl “zımnen iptal etmiş sayılacağı” sorusunun cevabını bulabilmek kolay değildir.

Daha az tartışmalı bir yol, pozitif hukukta değişiklik yapılmasıdır. Bunun en isabetli çözümü Anayasa değişikliğidir. Ancak bu yapılan kadar da denenebilecek seçenekler vardır. Anayasanın ilgili hükmü şöyledir: “Uyarma ve kınama cezalarıyla ilgili olanlar hariç, disiplin kararları yargı denetimi dışında bırakılamaz”. Bu hükmün yazılış biçimi, Anayasanın yargı denetimi dışı bıraktığı diğer işlemlerle ilgili hükümlerinin yazılış biçiminden farklı olup, uyarma ve kınama cezalarının mutlaka yargı denetimi dışında kaldığı izlenimini vermemekte, bu konuda yasamaya bir takdir payı bırakmaktadır.

Nitekim, Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği’nde yapılan bir değişiklikle (md.47/son), “Bu yönetmelikte yer alan disiplin cezalarına karşı idarî yargı yoluna başvurulabilir” hükmü getirilmiş, uyarma ve kınama cezaları için de bu yol açılmıştır⁽¹⁶⁰⁾.

İdarenin ve görevlilerin denetlenmesi konusunda iki önemli girişim daha vardır. Birincisi, 20. yasama döneminde TBMM Adalet Komisyonu tarafından da kabul edilen Uzlaştırma Kurullarının Kuruluş, Görev ve Yetkilerine Dair Kanun Tasarısı’dır⁽¹⁶¹⁾. Tasarının, dönemin Adalet Bakanı tarafından “ombudsman müessesesinin öncüsü olarak düşünüldüğü” belirtilmişse de⁽¹⁶²⁾, uzlaştırma kuruluna başvuru konu itibarıyla oldukça sınırlıdır ve sadece “idare ile kişiler arasındaki özel hukuk ilişkilerinden kaynaklanan ve konusu para olan alacakları” (Gerekçe) içermektedir.

---

(158) Ankara BİM, İtiraz 1995/2171, 24.10.1995 (akt.P.BİLGEN, *İdare Hukuku Dersleri*, İstanbul 1996, s.286-288).

(159) Bakır ÇAĞLAR, “Yargıç yapısı hukukta..”, *Açık Sayfa*, Haziran 1997, s.24 vd.

(160) RG. 10.12.1987 - 19660.

(161) 1/644, 2/145, S.Sayı 537.

(162) Bu konuda bkz. O.BABÜROĞLU-N.HATİPOĞLU, *Ombudsman Kurumu İncelemesi*, TÜSİAD 1997.

Kamu görevlilerinin denetlenmesi konusundaki öbür girişim, 20. yasama döneminde TBMM Anayasa Komisyonu tarafından kabul edilen Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun Tasarısı olmuştur⁽¹⁶³⁾. Gerekçe’de, Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat’ın eleştirisinden yola çıkılarak, ceza soruşturması açılmadan önce idare tarafından ön inceleme yapılacağı, böylece soruşturmanın kurullar elinde sürüncemede kalmasının önleneyeceği, memurlar ve diğer kamu görevlileri kavramlarının açıklığa kavuşturulduğu, görevle ilgili bulunmayan suçların kapsam dışı bırakıldığı ve böylece bir daraltmaya gidildiği belirtilmiştir.

Özellikle çeteleşme olayına karışan memurların yargılanması bakımından önem taşıyan tasarı hem esastan (Sami Selçuk), hem de teknik özellikleri nedeniyle eleştiriye uğramıştır⁽¹⁶⁴⁾. Ayrıca, memurları hizalayan hiçbir özel düzenlemeye gerek olmadığını, bunların da aynen vatandaşlar gibi yargılanabilmelerini savunan görüşleri sürülmüştür. Ancak, Anayasanın 129/son hükmü karşısında buna olanak olup olmadığı tartışmalı bir husustur. Memur yargılaması, TÜSİAD bünyesinde bir başka çalışmanın konusu olmuştur⁽¹⁶⁵⁾.

Bu gelişmelerin ardından, 21. yasama döneminde Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun TBMM’de kabul edilmiştir (4483-2.12.1999-R.G. 4.12.1999-23896). Kanun, Memurin Muhakematı Hakkında Kanun-u Muvakkat’i yürürlükten kaldırmıştır (md.18). Ağır cezayı gerektiren suçüstü halleri ile disiplin hükümleri Kanunun kapsamı dışında bırakılmıştır. Ayrıca, inceleme yapacak elemanlara nitelik unsuru şartı getirilmiştir. Bu makamların soruşturmaya gerek olmadığı yolundaki kararlarına karşı yargısal itiraz yolu açıktır.

II) Yasamanın Denetlenmesi

TDP’de; Anayasa Mahkemesi’nin kuruluşu, görev ve yetkileri, iptal davaları ve itiraz yolu ile ilgili olarak 1961 Anayasası’ndaki esaslara dönülmesi, 1982 Anayasası’nın Geçici 15. maddesinin son fıkrasının yürürlükten kaldırılması ve olağanüstü yönetimlerde çıkarılan KHK’lere karşı Anayasa Mahkemesi’nde yargı yolunun açılması önerilmişti (s.166-168, 174-176, 184).

---

(163) 1/753, 2/172, 2/615, 2/1158, S.Sayı 767.

(164) Mehmet ALDAN, “Memurların yargılanması hakkında yasa”, Cumburiyet, 22.9.1998.

(165) Sami SELÇUK, Memur Yargılaması Hakkında, TÜSİAD, 1997.

TÜSİAD bünyesinde gerçekleşen bir başka çalışmada bu konuya da yer ayrılmıştır⁽¹⁶⁶⁾. Burada getirilen farklı ve yeni öneriler şunlardır: Anayasa Mahkemesi üyelerinin, kurumların adayları arasından Cumhurbaşkanınca atanması usulüne devam edilmesi, üyelerin tamamının hukukçu olması, Mahkeme'nin iki daireden (ceza ve diğer) oluşması, parlamentoyu denetim işlevinin genişletilmesi, özellikle de anayasa değişiklikleri ve şekil denetimine getirilen sınırlamaların kaldırılması, olağanüstü hal ve sıkıyönetim ilânı kararlarının denetime alınması, TBMM'nin dışa dönük kararlarının da denetlenmesi, olağanüstü KHK'lerin denetlenmesi, AY Geçici md. 15/3 hükmünün kaldırılması, anayasa şikayeti kurumunun kabulü, vb.

Bu önerilerin bir kısmı zaten TDP'de vardı (Geçici md.15/3, olağanüstü KHK'ler). Üye atanması konusunda Cumhurbaşkanı'nın tek yetkili olması ise tartışmaya açıktır. Diğer önerilerin hukuk devletinin ve anayasa yargısının gelişmesine yardımcı olacağı açıktır.

Bu arada Geçici md.15/3'le ilgili talebin giderek daha geniş halkalarda kabul gördüğünü belirtmek gerekir⁽¹⁶⁷⁾. Ancak 1995 Anayasa değişiklikleri sırasında bu hükmün yürürlükten kaldırılması yolunda yeterli çoğunluk sağlanamamasından bu yana yeni bir yasama girişimi görülmemektedir. Bu durum, yorum yoluyla bu hükmün etkisini hafifletme olanağını görmeye engel değildir. Şöyle ki, "Anayasa'nın geçici 15. maddesinin 3. fıkrasındaki hüküm, yalnızca 12 Eylül dönemi yasalarındaki orijinal hükümlerin 1982 Anayasası'nın orijinal metninde yer alan kurallar ile olan ilişkisi açısından geçerli olup, bu katlardan herhangi birinin değiştirilmesi halinde, değiştirilen yasa veya Anayasa hükmünün diğeri ile olan ilişkisi açısından geçerliliğini kaybeder"⁽¹⁶⁸⁾. Kısacası, 12 Eylül dönemi yasasında ya da 1982 Anayasası'nın ilk şeklinde sonraki tarihte herhangi bir değişiklik yapılmışsa, Geçici md.15/3 hükmü etkisizleşir ve anayasa yargısı yolu açılmış sayılır.

---

(166) *Yargılama Düzeninde Kalite* (baz. E.Teziç, Y.Yayla, K.Bayraktar, E.Yurtcan, S.Öztek, S.Batum, N.Yüzbaşıoğlu), TÜSİAD 1998.

(167) *CHP, DSP, MHP, Ankara Üniversitesi ve DDK önerileri bu yöndedir (DDK Raporu, A.23). Aynı yönde: Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı, s.21; E. ÖZBUDUN, 'İnsan Hakları', TÜSİAD Paneli, s.41; F. SAĞLAM, "On iki Eylül hukuku, sivil ve geçici 15. madde", Açık Sayfa, Eylül 1997, s.10.*

(168) *F.SAĞLAM, sgm, s.10.*

III) Yargı bağımsızlığı ve güvenceleri

TDP'de önerilenler şöyleydi:

Atamalar konusunda, Yüksek mahkeme yargıçlarının seçiminde esas rol yargıya ait olmalı, Cumhurbaşkanına sınırlı kontenjan tanınmalı;

DGM'ler, diğer mahkemeler için de gerekli olan bağımsızlık güvencesine kavuşturulmalı, askerî yargıçların buradaki varlığına son verilmeli;

HSYK üyelerinin seçimi yargı oranlarına (Yargıtay ve Danıştay) bırakılmalı, Kurul kendi başkanını kendisi seçmeli, Adalet Bakanı gerekli gördükçe ve oy hakkı olmadan toplantılara katılabilmeli, Müsteşarın doğal üyeliğine son verilmeli, kararlar yargı denetimine açılmalı;

Yargıç ve savcılar idarî görevleri yönünden bakanlığa bağlı sayan, bakanlık müfettişlerinin soruşturmalarına tâbi kılan ve bakana yargıç ve savcılar geçici görevle görevlendirme izni veren Anayasa hükümleri kaldırılmalı;

Askerî yargının sivilleri yargılama yetkisine son verilmeli, bütün mahkeme üyelerinin yargıç sınıfından olmaları sağlanmalı, askerî hiyerarşinin bunlar üzerindeki ağırlığı kaldırılmalı;

Sıkıyönetim halinde mevcut DGM'lerin görev yapacakları, sıkıyönetim askerî mahkemeleri kurulamayacağı Anayasa hükmü haline getirilmeli;

Adli kolluk kurulmalı ve barolar vesayet halinden çıkarılmalı;

Yargılama usullerinde değişiklik yapılmalı, tarafların birbirlerine ve tanık ve bilirkişilere soru sormalarına olanak veren çapraz sorgu sistemi benimsenmelidir (s.184-185).

Bu önerilerin benzerleri DDK Raporu ile (A.22), DYP'nin *II. Demokrasi Programı-2, Adalet Devleti* broşüründe de yer almıştır.

TÜSİAD bünyesinde yapılan özgül çalışmada yargı bağımsızlığı ve yargıç güvenceleri konusunda daha ayrıntılı öneriler getirilmiştir. Yargıç güvencesiyle ilgili olarak özellikle şu iki nokta öne çıkarılabilir: HSYK ayrı ve bağımsız bir bütçeye sahip kılınarak Adalet Bakanlığı'na tâbi olmaktan çıkarılmalı, Kurul'a seçilen üyeler

artık başka bir işte çalıştırılmamalıdır⁽¹⁶⁹⁾. Sonuncu husus 21. yasama döneminde kanunlaştırılmıştır⁽¹⁷⁰⁾.

Hukuk ve adliye sistemi, adli kolluk örgütü, Adli Tıp Kurumu ile ilgili reform önerileri⁽¹⁷¹⁾, Adalet Bakanı ve müsteşarının HSYK üyesi olmamaları ve askerî mahkemelerin sivilleri yargılayamamaları⁽¹⁷²⁾ gibi somut talepler bazı siyasal partilerden de gelmiştir. 20. yasama dönemi sonlarında, adliye ile ilgili 13 yasa tasarısı/teklifi Meclis gündemindeydi.

Yargıçlar üzerinde siyasal ve başka türlü baskı ve müdahaleler aktüalitenin parçası haline gelmiş gibidir. Yargıtay, Danıştay ve askerî yargı için bunun canlı örnekleri çoğalmaktadır⁽¹⁷³⁾. Fakat gündemi asıl meşgul eden konu DGM'ler olmuştur.

Son iki yılda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Mahkemesi Türkiye'deki DGM'lerin tarafsız ve bağımsız (âdil) yargılama ilkesine aykırı bir kuruluşa ve işleyişe sahip bulunduğunu saptayan çok sayıda karar verdiler. Bunlarda esas nokta, askerî üyenin bu mahkemelerdeki varlığı ve asker yargıçların idarî (hiyerarşik) bağımlılıkları sorunuydu.

Bu kararlar, ayrıca bazı suçluların geri verilmesinin sağlanmasında yaşanan zorluklar ve nihayet Türkiye'nin AİHS ile organlarının yetkilerini kabulünden doğan yükümlülükleri ülke gündeminde DGM'lerin durumunu yeniden canlı bir tartışma konusu haline getirmiştir.

İlkin, DGM'lerin tümünden kaldırılması yolundaki görüşün giderek daha geniş bir çerçevede savunulur hale geldiğine dikkati çekmekte yarar vardır⁽¹⁷⁴⁾. Bundan sonra, bu mahkemeleri kaldırmadan bunları Avrupa standartlarına uygun hale getirmenin somut gereği olarak asker üyelerin yargıçlığına son verilmesi konusuna geçilebilir.

---

(169) *Yargılama Düzeninde Kalite*, s.30.

(170) *Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu Kanunu'nda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (4413-21.7.1999; R.G. 25.7.1999-23766)*.

(171) *CHP-MYK, Demokratikleşme ve İnsan Hakları, (Ön Rapor)*, s.17 vd.

(172) *Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı*, s.21.

(173) Bkz. Yalçın DOĞAN, "Yargıtay üzerinden", *Milliyet*, 2.3.1999; "Adaletle isyan istifası" (*Danıştay Savcısı Ö. Benig - tan*), *Radikal*, 1.3.1999; Ümit KARDAŞ, "Entellektüel bakış", *Milliyet*, 25.9.1998.

(174) *CHP-MYK, Ön Rapor*, s.28; *Barış Partisi Yeniden Yapılanma Programı*, s.21; *Yargılama Düzeninde Kalite*, TÜSİAD, s.83; Coşkun KIRCA, "DGM meselesi", *Sabah*; Mehmet ARICAN, "DGM'lere ihtiyaç kalmadı", *Milliyet*, 2.3.1999.

Başta Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin İncal kararı (9 Haziran 1998) olmak üzere, Komisyon ve Mahkeme (Divan) ilke olarak DGM'lere değil, özlük işleri bakımından askerî hiyerarşiye ve yürütmeye bağımlı asker üyelerin bunlarda görev yapmasına karşı tavır aldılar. Bu noktadadır ki, tarafsız ve bağımsız (adil) yargılama ilkesine aykırılık saptandı (AİHS, md.6).

Aykırılığın giderilmesini sağlayacak Anayasa (md.143/3) değişikliği ise hemen gerçekleştirilemedi. Özellikle A.Öcalan davasının gündemi sıkıştırmasıyla birtakım çözüm seçenekleri üretilmek istendi. Örneğin, DGM'lerin görevsizlik kararı vermesi ve davanın ağır cezada görülmesi istendi ki⁽¹⁷⁵⁾, burada *kanunen tâbi olunan mahkeme* ya da *tabii yargı yolu* ilkesinin tahribi söz konusu olurdu. DGM'deki asker yargıçların hiyerarşiye karşı bir idarî işlemle bağımsızlaştırılmaları önerildi ki⁽¹⁷⁶⁾, burada da konunun ancak yasayla düzenlenebileceği ilkesi zarar görüyordu. Uluslararası antlaşmaların yasa niteliğinde olduğu ve Türkiye'nin AİHM kararlarını uygulayıp asker üyeleri DGM'lerden hemen çıkarabileceği yorumu⁽¹⁷⁷⁾ da, anayasal düzenlemenin varlığı karşısında etkisiz kalıyordu. Bir başka seçenek önerisi de asker üyelerin çekilmeleri ve yerlerinin sivillerle doldurulmasıydı⁽¹⁷⁸⁾.

Bir tek davada mesafe almak için önerilen çözümler palyatif ve sakıncalı olmaya mahkûmdu. Avrupa (Strasbourg) organlarının kararları Türkiye'nin demokratikleşmesinin bir yolunu ya da kapısını açıkça işaret etmişti. Bunun somut adımı Anayasada yapılacak değişiklikten başka bir yerden geçmiyordu. Nihayet, Anayasa (md.143) ve ilgili yasada yapılan değişiklikler yoluyla, DGM'lerde asker yargıcın varlığına son verildi ⁽¹⁷⁹⁾.

Bu değişiklikler âdil yargılanma, yargıç bağımsızlığı ve mahkemelerin tarafsızlığı ilkelerinin gereği idi. Fakat, Anayasa'nın 143. maddesinin son fıkrasının bu arada yürürlükten kaldırılıp, ilk fıkrasına da "Ancak, sıkıyönetim ve savaş haline ilişkin hükümler saklıdır" cümlesinin eklenmesi son derece sakıncalı olmuştur. Çünkü eski hüküm (son fıkra), sıkıyönetim ilânı halinde mevcut DGM'lerin sıkıyönetim askerî mahkemesine dönüştürülebileceklerini bildiriyordu. Kanunen tâbi olunan mahkeme ya da doğal yargı yeri ilkeleri ve güvenceleri açısından, sıkıyönetim sanıkları için, daha önceden de varolan DGM'lerde yargılanmak, sıkıyönetim ilânından

---

(175) B.ÇAĞLAR, "Entellektüel Bakış", *Milliyet*, 18.2.1999.

(176) B.Ecevit'in düşüncesi (*Milliyet*, 28.2.1999).

(177) K.Evren'in görüşü (*Milliyet*, 28.2.1999).

(178) Mahmut TECİMELE, "Asker üyeler çekilebilir", *Milliyet*, 16.3.1999.

(179) 4388-18.6.1999 (R.G. 18.6.1999-23729 mük.). *İlgili yasa değişikliği: 4390-22.6.1999 (R.G. 22.6.1999-23733 mük.)*.

sonra ve ilân öncesi suçların sanıklarını da yargılamak için kurulan, üstelik bütün üyeleri asker olan ve askerî hiyerarşiye tâbi bulunan sıkıyönetim askerî mahkemeleri önünde yargılanmaktan çok daha güvenceli idi. 1999 Anayasa değişiklikleri sırasında yapılması gereken, DGM'lerin sıkıyönetim halinde de farklı ve arttırılmış görev ve yetkilerle çalışmaya devam edeceklerini bildirmek olmalıydı. Bu değişiklik doğal yargı yeri ve âdil yargılanma ilkeleri açısından son derece hatalı olmuştur.

* * * * *

Hukuk devleti ilkesi ve özellikle yargı bağımsızlığı/güvenceleri bakımından son iki yılın bilançosuna bakıldığında, atılan adımların son derece kısıtlı kaldığı görülmektedir. İyileştirmeler çok az sayıdadır. Yasa tasarısı ve tekliflerinden yukarıda anılanlar henüz gerçekleşmemiştir. Hukukî geçerlik kazanan atılımlar, AİHS'ne ek 11. Protokol'ün onaylanması⁽¹⁸⁰⁾ ile DGM'lerin görev alanlarında daraltma getiren 6 Mart 1997 tarihli yasa değişikliğidir.

Görüldüğü gibi Türkiye'de hukuk devleti alanında daha atılması gereken adımlar vardır. Ve durum, ülkemizde "hukuk devletini oluşturan ilkelerin tümü Türk kamu hukuku sisteminde mevcuttur" yargısını⁽¹⁸¹⁾ haklı çıkaracak düzeyde (ne yavaş ki) değildir.

---

(180) R.G. 20.6.1997 - 23025 (*Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile Komisyonu'nun birleştirilmesi*).

(181) *Demokrasi ve İnsan Hakları*, İKV Yay., s.23.

SONUÇ YERİNE

SONUÇ YERİNE

TDP ile ya da oradaki konularla ilgili tartışma ve gelişme(me)leri esas alan bu raporun finalini bir *bilanço* denemesine, bir de *öncelikli talepler listesine* ayırıyoruz.

Bilanço deyimiyle kastedilen, TDP’de sunulan önerilerden hangilerinin 10 Aralık 1999 tarihine kadar gerçekleştiği, hangilerinin de geçen 20. yasama döneminde yasa değişikliği tasarısına ya da teklifine konu olduğudur. Aşağıdaki iki tablo bu husustaki bulguları sergilemektedir.

10 Aralık 1999 itibariyle, TDP içerisinde getirilen Anayasa ve yasa değişikliği önerilerinden 29’u hayata geçmiş olup, 16’sı geçen 20. yasama döneminde yasa değişikliği tasarısı veya teklifine konu olmuştur.

Demokratikleşme konusundaki diğer çalışmalar gibi, TDP’nin de mutlak doğruları ve mükemmeliyeti temsil etme gibi bir iddiası ve işlevi olamaz. Bilanço tarzı dökümler bu gerçeğin ışığında değerlendirilmelidir. Zaten TDP’deki bazı eksikliklere işbu raporda da değinilmiş bulunmaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, bilançoları sergileyen tablolarda yer alan değişikliklerin ya da değişiklik girişimlerinin bazıları, 1995 Anayasa değişikliklerinin gereği olan “uyumlulaştırma” çabalarının da birer parçasıdır.

Tablo I : TDP’de Önerilenlerden Gerçekleşenler

Konu:	İlgili hükümler:	Değişiklikler:	Bu rapor sf.	TDP sf.
1) Partilerin “mal edinimleri”nin SPK kapsamına alınması	AY md.69 SPK md.2	Anayasa Mahk.’nin Kuruluş ve Yargılama Usulleri hk. Kanun md. 18/5 (4280-3.7.1997) ile SPK’da Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun (4445-12.8.1999)’la değiştirilen SPK.md.2	74	29-30
2) Siyasî parti kurma yasakları	AY md.68, 69 SPK md.5/3	SPK md. 5/3’ün kaldırılması (4445-12.8.1999)	77	yok
3) Siyasî Partiler: Kadın ve gençlik kolları, yurt dışında örgütlenme	AY md.68 SPK md.7	SPK md.7 değişikliği ile mümkün kılındı (4445-12.8.1999)	78	33-34
4) C. Başsavcılığının parti kurulmasını denetlemesi	AY md.69 SPK md.8/son ve md.9	SPK md.9’un kaldırılması (4445-12.8.1999)	78-79	36-37
5) Siyasî Parti Üyeliği: Üniversite öğretim elemanları ve öğrencileri-yaş ve kişi grupları	AY md.68 SPK md.11	Yüksek Öğrenim Kanunu md.59 (4278-2.7.1997) ile SPK değişikliği (4445-12.8.1999).	79	38-40

Konu:	İlgili hükümler:	Değişiklikler:	Bu rapor sf.	TDP sf.
6) Ön Seçim	SPK md.37	18 Nisan 1999 genel ve yerel seçimleri için çok kısmi ve tali bir değişiklikle SPK md. 37'ye ek fıkra (4381-31.7.1998)	80-81	41
7) Siyasî parti faaliyet yasakları	AY md.68 SPK md.79/b	Yurt dışında örgütlenme (SPK md.79/b) yasağının kaldırılması (4445-12.8.1999)	81	43
8) Partiler için yan kuruluş (kadın, gençlik kolu, vb. yasakları)	AY md.69 SPK md.91	SPK md.91'in kaldırılması (4445-12.8.1999)	83	47-48
9) Partilerle başka kuruluşlar arası işbirliği yasakları	AY md.69 SPK md.92	SPK md.92'nin kaldırılması (4445-12.8.1999)	83	48
10) Kapatılan siyasî partiler ve mensuplarının durumu	AY md.69 SPK md.95	SPK md.95'in değiştirilerek Anayasa'ya uyumlu hale getirilmesi (4445-12.8.1999)	83	48-49
11) Partiler için, 12 Eylül 1980 hareketına karşı beyan ve tutum yasağı	SPK md.97	Yasağı öngören SPK md.97'nin kaldırılması (4445-12.8.1999)	84	50-51
12) Parti yasaklama rejimi	AY md.68,69 SPK md.101	SPK md. 101'in değiştirilerek Anayasa'ya uyumlu hale getirilmesi (4445-12.8.1999)	84	51-52
13) Parti kapatma rejimi	AY md.68,69 SPK md.102,103	SPK md.102 ve 103'de değişiklik yapılarak parti kapatma koşullarının daha somut ve güvenceli kayıtlara bağlanması (4445-12.8.1999)	84	51-52
14) Partilere Hazine yardımı	AY md.68/son SPK Ek md.1	Sandalye sayısına değil, alınan oya göre yardım (4445-12.8.1999)	86	54
15) Kolluk aşırılıkları	Terörle Mücadele Kanunu (TMK)	TMK'da güvenlik güçlerinin serbestçe silah kullanımını öngören hükmün Anayasa Mahkemesi tarafından iptali (yayımlanmadı)	119	103-106
16) İşkence	TCK md.243, 245, 354	İşkence ve kötü muamele suçlarının genişletilip cezalarının ağırlaştırılması (4449-26.8.1999) Avrupa Sözleşmesi'ne onay (4327-4.4.1997) Başbakanlık Genelgesi (3.12.1997) Yakalama-Gözaltı Yönetmeliği (R.G. 1.10.1998-23480 ve 13.8.1999-23785)	119 vd.	106-107

Konu:	İlgili hükümler:	Değişiklikler:	Bu rapor sf.	TDP sf.
17) Kişi dokunulmazlığı	CMUK	Bekaret kontrolü ve zina iddiaları konusuyla ilgili Adalet Bakanlığı genelgesi (21.10.1998)	122-123	107
18) Yakalama-gözaltı	CMUK md.110	CMUK değişiklikleri (4229-6.3.1997) ve Yönetmelik (R.G. 1.10.1998-23480 ve 13.8.1999-23785)	123 vd.	110-113
19) Tutukluluk süreleri	CMUKmd.110	Tavan sürelerin DGM sanıklarına da teşmili (4229-6.3.1997)	126-127	113-114
20) Din öğretimi	Milli eğitim mevzuatı	8 yıllık kesintisiz zorunlu ilköğretim ve İmam-Hatip liseleri orta kısımlarının kapatılması (4306-16.8.1997)	129	120
21) Kur'an kurslarının denetimi	Yönetmelik	Yönetmelik değişikliğiyle Milli Eğitim Bakanlığı ve mülki amir denetim ve gözetiminin konması (20.8.1997)	129	120
22) Örgütlenme özgürlüğü	Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşları Kanunu	Faaliyetten alıkoymada yargıç kararı ve süre sınırlamaları (4276-18.6.1997)	133	139
23) Dernek özgürlüğü	Dernekler Kanunu	Liberalleştirici değişiklikler (4279-3.7.1997)	133-134	139
24) Sendika özgürlüğü	Sendikalar Kanunu	Faaliyet yasaklarının daraltılması (4277-26.6.1997)	137-138	150-151
25) Kamu görevlilerinin sendikal hakları	Devlet Memurları Kanunu	Sendikal haklarının tanınması (4275-12.6.1997)	139	147 vd.
26) Memur yargılaması	Memurlar ve Diğer Kamu Görevlilerinin Yargılanması Hakkında Kanun	Memurin Muhakematı Hakkında Kanunu Muvakkat'ın kaldırılması, fakat izin sisteminin devamı (4483-2.12.1999)	149	168
27) Hukuk devleti ve yargı güvencesi	Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) Kanunu	HSYK üyelerinin başka görev alamayacakları (4413-21.7.1999)	152	179
28) Yargı bağımsızlığı, adil yargılanma	AY md.143 DGM Kanunu	DGM'lerde asker üye varlığına son verilmesi (4388-18.6.1999, 4390-22.6.1999)	153	184
29) DGM'lerin görev alanı	CMUK	DGM'lerin görev alanının daraltılması (CMUK, 4229-6.3.1997)	154	184

Tablo II : TDP’de Önerilenlerden 20. Yasama Döneminin Son İki Yılında Değişiklik Tasarısı ya da Teklifi Konusu Olup Bugüne Kadar Yasalaşamayanlar

Konu:	İlgili hükümler:	Tasarı/Teklif:	Bu rapor sf.	TDP sf.
1) Partiler arası destekleme yasağı	SPK md.90/2	SPK md.90/2’nin bu bölümünün kaldırılmasını kabul (TBMM Anayasa Komisyonu)	83	46-47
2) Yurt dışında oy kullanma	AY md.67/2	13 imzalı değişiklik teklifi	85	52-53
3) Partilerin seçimlerde işbirliği yasakları	Milletvekili Seçimi Kanunu md.16	Değişiklik teklifi	86	54
4) TBMM üyeliğiyle bağdaşmayan sendika, meslek kuruluşu yöneticiliği	AY md.82	B. Ecevit ve 187 arkadaşının değişiklik teklifi (TBMM Anayasa Kom.’da red)	89	64-65
5) TBMM/Yasama sorumsuzluğundaki istisnanın kaldırılması ve yasama dokunulmazlığının daraltılması	AY md.83	292 milletvekilinin TBMM Anayasa Kom.’ca da benimsenen değişiklik teklifi Genel Kurul’da ikinci oylamada gerekli oy sayısına ulaşamadı	90	66-67
6) TBMM/Meclis soruşturması	AY md.100 İçtüzük md.111	Soruşturulanlar yararına AY md.100’de değişiklik önerisi (DYP Meclis Grubu)	92	76
7) TBMM/AY değişikliği	AY md.175	AY değişikliklerinde açık oy ilkesinin kabulü teklifinin TBMM Anayasa Kom.’da da benimsenmesi	92	76
8) Kamu yönetimi/Merkez ile yerel yönetimler arası ilişkiler	Çeşitli mevzuat	Görev bölüşümüyle ilgili kanun tasarısını kabul (TBMM Plan ve Bütçe Kom.)	109	88-89
9) Ölüm cezası	TCK ve başka bazı yasalarda	Adalet Eski Bakanı H. Denizkurdu’nun barış zamanında ölüm cezalarını kaldıran taslağının Bakanlar Kurulu’nda benimsenmemesi	118	102-103
10) Düşünce özgürlüğü	TMK md.8	Değişiklik tasarısı (TBMM Adalet Kom.)	130	120 vd.
11) Düşünce özgürlüğü	TCK md.312	Değişiklik tasarısı (TBMM Adalet Kom.)	130-131	120 vd.
12) Dernek özgürlüğü	Dern. K. md.leri	Değişiklik tasarısı	134	139-140
13) Toplantı ve gösteri yürüyüşleri	Toplantı ve Göst. Yürüyüşleri Kan.	A.Hacaloğlu ve 9 arkadaşının değişiklik teklifi	136	140

Konu:	İlgili hükümler:	Tasarı/Teklif:	Bu rapor sf.	TDP sf.
14) Sendikal özgürlükler (bk.yuk.4)	AY md.82	(bk.yuk.4) Red.	137	64-65
15) Sendikal özgürlükler/kamu görevlileri		Kamu Görevlileri Sendikaları Kanun Tasarısı (TBMM Plan Bütçe Kom.)	139	151-152
16) Hukuk devleti ve idarenin denetimi		Uzlaştırma Kurulları Kanun Tasarısının TBMM Adalet Kom.'ca kabulü	148	172-173

Öncelikli talepler listesi diye deyimlenen hususa gelince, bununla kastedilen, Türkiye’de demokratikleşme programı açısından atılması *gerekli ve mümkün* yeni adımların en önemlileridir. Bu fikir şöyle de anlatılabilir: Hangi değişiklikler hem getirecekleri katkılar bakımından birinci sırada yer alırlar, hem de büyük direnme ve tepki davet etmezler? Aşağıdaki listede sunulan kalemlerden bazıları Tablo II’de de yer almaktadır.

1) Parti içi demokrasi esasta bir hukuk sorunu olmaktan çok, bir demokratik kültür sorunudur. Bu açıdan bu alanda hukukun yapabilecekleri çok sınırlıdır. Bu dar çerçeve içinde önerilebilecek olan ve son seçimlerden sonra da gerçekleşmesi mümkün görünen husus, bütün üyelerin katılımına dayalı ön seçimin yüksek oranlarda zorunlu hale getirilmesidir (sf.80).

2) “Azınlık yaratılmasının önlenmesi” başlıklı Siyasî Partiler Kanunu md.81 hükmü tümüyle kaldırılmalıdır. Anayasada ve söz konusu yasada devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğünü koruyucu hükümler yeterince vardır. Kaldırılması önerilen hüküm ise barışçı, üniter devlete bağlı ama kültürel aidiyetleri de temsil etmek isteyen partilerin kapanmasına sebep olmaktadır. Demokratik Kitle Partisi’nin kapatılması bunun son örneğidir. Bu maddenin kaldırılması, ayrılıkçı terörizmin uğradığı yenilgiden sonra Kürt sorununun üniter sistem içinde ve barışçı bir şekilde çözümlüne katkı sağlayacaktır (sf.81-82).

3) Seçimlerle ilgili olarak yapılması gerekenler öncelikle şu iki noktada toplanabilir: İşbirliği ve ittifak yasaklarının kaldırılması ile belediye başkanları seçiminde iki turlu usule geçilmesi. Birinci husus zaten yasa değişikliği tasarısı ve tekliflerinin de konusudur. İkinci noktada, son genel ve yerel seçimler öncesinde Cumhurbaşkanı’nın da katıldığı geniş bir görüş birliği çerçevesi oluşmuştur. Bu arada, ulusal barajın son genel seçimlerde 6 milyon kadar oyu değerlendirme dışı bıraktığı da hatırlanmalı ve barajın aşağı çekilmesi düşünülmelidir (sf.87-88).

4) Yasama sorumsuzluğu ile milletvekili dokunulmazlıkları “Parlamentar bağı-sıklıklar” başlığı altında yeniden düzenlenmelidir. Yasama sorumsuzluğu, milletve-killerinin Meclis’teki söz ve oylarından dolayı kınanmamaları demek olup, bu ko-nuda Anayasada var olan istisna hükmü kaldırılmalıdır. Buna karşılık, milletvekil-le-rinin adeta suç işleme ayrıcalığına dönüşmüş olan yasama dokunulmazlığı, bunla-rın suçlanmasına ve yargılanmasına engel olmayacak tarzda değiştirilmelidir (sf.90).

5) Ölüm cezalarının sadece savaş ve benzeri durumlara hasredilmesi doğru ola-caktır. Türkiye zaten 1984’den bu yana ölüm cezalarının infazına sahne olmamakta-dır. Başka ülkelerde de bu cezalar kaldırılmadan önce böyle bir “uyku dönemi”ne girilmiştir. Ülkemiz için de bunun adının konması zamanı gelmiştir. Unutmamak ge-rekir ki, uzun süreli ağır hapis ya da ağırlaştırılmış ömür boyu hapis cezaları, ölüm cezalarından daha hafif yaptırımlar değildir. Yeter ki popülist davranışlar ve af ka-nunları enflasyonu yüzünden cezaların yerine getirilmesi engellenmesin (sf.118-119).

6) CMUK değişiklikleriyle sağlanan güvenceler, bunlara asıl muhtaç olan DGM sanıklarına da tam olarak teşmil edilmelidir (sf.119 vd.).

7) Demokrasinin ancak özgür düşünebilen bireylerle varolabileceği ve yeşere-bileceği göz önüne alınarak, eğitim sisteminde radikal değişiklikler yapılmalıdır. Bunların önde gelen iki kalemi, zorunlu din derslerine son verilmesi ve İmam-Hatip Liselerine kız öğrenci alınmamasıdır. Aynı bağlamda, İHL’lerin sayısının sadece din görevlisi yetiştirme perspektifiyle sınırlanması gerekir (sf.127-129).

8) Düşüncenin suç olmaktan çıkarılması için yapılması gerekenler özellikle iki hüküm açısından büyük önem taşır: Terörle Mücadele Kanunu md.8 ile TCK md. 312. Bunlardan birincisinin kaldırılmasında hiçbir sakınca yoktur; çünkü ceza mev-zuatı suça kışkırtma ya da terör örgütü propagandası gibi suçlar bakımından zaten yeterince muhkemdir ve buna bir itiraz da yoktur. TMK md.8 ise sadece düşünce-yi cezalandırmaktadır ve kaldırılması şarttır. TCK md.312 ile ilgili olarak yapılması gereken de, ilk fıkranın tümünden kaldırılması ve ikinci fıkranın da fikir suçlarına yol vermeyecek tarzda yeniden düzenlenmesidir (sf.129-131).

9) Toplantı ve gösteri yürüyüşleri özgürlüğünü düzenleyen yasa, yukarıda Tab-lo II’deki değişiklik tekliflerinin de doğrultusunda düzeltilmeli, örneğin erteleme yetkileri 24 saat ya da 48 saat gibi sınırlara indirilmelidir. Süresiz yasaklama yetkisi ise kaldırılmalıdır (sf.135).

10) Hukuk devleti ilkesinin gereği olarak bütün idarî işlemlere ve olağanüstü hal kanun hükmünde kararnamelerine karşı yargı yolu açılmalı, 12 Eylül yasa ve KHK'lerinin anayasa yargısı dışında tutulmasını sağlayan Anayasa geçici md.15/son hükmü kaldırılmalı, yargıç ve savcıların güvenceleri ve bağımsızlıkları açısından da 1961 Anayasası'ndaki tercihler esas alınmalıdır (sf.147-154).

EKLER

EK 1- Basında Yer Alan ve Kamuoyunu Bilgilendirmeyi Amaçlayan TSK Kaynaklı Bazı Açıklamalar

- Darbe tartışmaları ve terfî spekülasyonları konusunda Genelkurmay açıklaması (*Yeni Yüzyıl*, 16.3.1998),
- TSK'nın bazı "tartışmaların devamının ülkenin demokratik yapısına ve millî menfaatlerine son derece zararlı olduğu düşüncesini taşıdığını" kamuya açıklayan komutanlar bildirisi (*Cumhuriyet*, 21.3.1998),
- Bazı partiler ve vakıflar hakkında araştırma yapan ve rapor yayınlatan Harp Akademileri Komutanlığı (*Cumhuriyet*, 30.11.1998),
- Kürtçe eğitim ve Kürt dili konusunda görüş açıklayan Genelkurmay Başkanlığı'nın bilgi notu (*Cumhuriyet*, 5.12.1998),
- "İkinci kurtuluş savaşı" çağrısı yapan askerî ve resmî yayınlar (*Sabah*, 9.1.1999),
- "Düşünce suçu şeklinde uyduruk bir kavrama sığınılarak" ibaresini taşıyan "İnsan Hakları" başlıklı rapor (*Cumhuriyet* ve *Milliyet*, 15.1.1999),
- "Farklı Demokrasiler" başlıklı bilgi notu (8.1.1999),
- TSK'nın siyaset dışı olduğunu bildiren, ama TCK'nın bazı md.lerinin kaldırılmasına karşı olduğunu da açıklayan çalışma ve uygulama kılavuzu (*Cumhuriyet*, 23.4.1999),
- Bazı odakları "hıyanet ve düşmanlık içinde" sayan Genelkurmay açıklaması (15.8.1999).

EK 2- MGK'nın Bazı Faaliyetlerini Gösterir Liste

Bu liste, 1991'den bu yana basında yer alan MGK faaliyetleri ile ilgili haberlerin, derlenebildiği kadarıyla bir dökümü olup, faaliyetlerin milli güvenlik ile ilgili olup olmadıkları konusunda bir değer yargısı içermemektedir.

Millî Güvenlik Siyaset Belgesi (Özet)

- (1) Bölücü ve irticai faaliyetler birinci derecede tehlikeli ve önceliklidir.
- (2) Milliyetçiliğin ırkçılığa dönüştürülmesi tehlikesi vardır.
- (3) Aşırı sol da bir tehdit ögesi olmaya devam etmektedir.
- (4) Yerel ve kültürel özelliklerin geliştirilmesine çalışılmalıdır.
- (5) Adalet ve idarede aksaklıklar giderilmelidir.
- (6) Dünya ile bütünleşmede ekonomik çabalar arttırılmalıdır.
- (7) Dış politikaya ilişkin saptamalar (*Hürriyet*, 31.10.1997).

28 Şubat Kararları (Özet)

- (1) Laiklik ilkesi titizlikle korunmalıdır.
- (2) Tarikatlarla bağlantılı özel okul ve yurtlar, Tevhid-i Tedrisat Kanunu gereği Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na devredilmelidir.
- (3) Sekiz yıllık kesintisiz ve zorunlu temel eğitim bütün yurtda uygulanmalı, Kur'an kursları MEB denetimine bağlanmalıdır.
- (4) İmam-Hatip okullarının sayısı sınırlanmalıdır.
- (5) Dinî tesisler, Diyanet İşleri Başkanlığı, yerel yönetimler ve ilgili makamlar arasında sağlanacak koordinasyon çerçevesinde, izin alınarak yapılmalıdır.
- (6) Tarikatlar ve cemaatler faaliyetten men edilmelidir.
- (7) Laiklik karşıtı yayınlar denetim altına alınmalıdır.
- (8) İrticai faaliyetleri yüzünden TSK'dan çıkarılanlar başka kamu kurum ve kuruluşlarında görevlendirilmemelidir.
- (9) TSK'ya aşırı dinci sızmalara karşı alınan önlemler diğer kamu kurum ve ku-

ruluşlarında, eğitim kurumları, üniversiteler, yargı kuruluşları ve bürokrasinin her kademesinde uygulanmalıdır.

(10) Ülkemizi çağdışı bir rejimden ve din istismarının sebep olabileceği muhtemel bir çatışmadan korumak için, İran İslam Cumhuriyeti'nin ülkemizdeki rejim aleyhtarı faaliyet, tutum ve davranışlarına engel olunmalıdır.

(11) Aşırı dinci kesimin mezhep ayrılıklarını körüklemek suretiyle toplumda kutuplaşmalara neden olacak faaliyetleri yasal ve idarî yollardan mutlaka önlenmelidir.

(12) Laiklik karşıtı olayların sorumluları hakkında gerekli yasal ve idarî işlemler kısa zamanda sonuçlandırılmalı, bu tür olayların tekrarlanmaması için her kademe de kesin önlemler alınmalıdır.

(13) Kıyafet yasalarına aykırı olarak ortaya çıkan ve Türkiye'yi çağdışı bir görünüme yöneltecek uygulamalara engel olunmalı, bu konudaki kanun ve Anayasa Mahkemesi kararları taviz verilmeden, öncelikle ve özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında titizlikle uygulanmalıdır.

(14) Çeşitli nedenlerle verilen silah ruhsatları yeniden düzenlenmeli, özellikle pompalı tüfeklere olan talep dikkatle değerlendirilmelidir.

(15) Kurban derilerinin, rejim aleyhtarı örgüt ve kuruluşlarca toplanmasına engel olunmalıdır.

(16) Özel üniforma giydirilmiş korumalar ve buna neden olan sorumlular hakkında yasal işlemler ivedilikle sonuçlandırılmalı, yasa ile öngörülmemiş bütün özel korumalar kaldırılmalıdır.

(17) Millet yerine ümmet kavramını amaçlayan ve bölücü terör örgütüne de aynı bazda yaklaşarak onları cesaretlendiren girişimler yasal ve idarî yollardan önlenmelidir.

(18) Atatürk aleyhine işlenen suçlarla ilgili yasanın istismarına fırsat verilmemelidir.

Yasama-Yürütme işleri

- Göç etmek zorunda kalanların da 4 Aralık 1994 ara seçimlerinde oy kullanmalarının sağlanması (*Sabah*, 1.11.1994).

- 2972 ve 298 sayılı seçim yasalarında değişiklik talebi (*Aydınlık*, 24.12.1993).
- CMUK değişikliklerinin veto edilmesi için Cumhurbaşkanı T. Özal'a tavsiye.
- Şırnak olayları nedeniyle TBMM'nin toplantıya çağırılması istemi.
- Adalet Bakanı M. Moğultay'ın cezaevlerindeki sıkışıklık hakkında MGK'da bilgi vermesi (*Sabah*, 1.11.1994).
- Devlet Bakanı A. Doğan'ın ekonomik durum hakkında MGK'da bilgi vermesi (*Sabah*, 31.3.1994).
- Ulaştırma Bakanlığı adına MGK'ya radyo-tv yayınları hakkında sunulan raporun görüşülüp uygun bulunması (*Cumhuriyet*, 28.1.1997).
- Aralarında yasama dokunulmazlığı ve Memurin Muhakematı da bulunan bazı Anayasa ve yasa hükümlerinde değişiklik önerilerinin benimsenmesi (*Radikal*, 1.12.1998).
- Ekonomik konularda (bütçe, faizler, enflasyon) MGK'ya bilgi verilmesi (*Sabah*, 30.12.1998).

- Depremzedelerle ilgili çalışmalar, önlemler ve tavsiyeler (*Radikal*, 25.11.1999).

Ekonomi

- Hayvan ihracatında kaçakçılığın önlenmesi komisyonuna katılma (öbür temsilciler arasında MİT ve Genelkurmay Başkanlığı var) (*Cumhuriyet*, 15.2.1995).
- Hükümetlerin Güneydoğu ekonomi politikalarını eleştiren bir rapor hazırlama: "Türkiye'de Bölge Planlamasının Evreleri" (*Cumhuriyet*, 23 ve 24.7.1993).
- Güneydoğuda sosyo-ekonomik proje ve planların uygulamaya konması istemi (*Milliyet*, 30.7.1993).
- Devlet Bakanı A.Doğan'dan ekonomi hakkında bilgi alınması (*Sabah*, 31.3.1994),
- İslâmcı sermayeye önlem ve denetim istemi (*Yeni Yüzyıl*, 25.12.1997)
- Ekonomik konularda MGK'ya bilgi verilmesi (*Sabah*, 30.12.1998).
- Olağanüstü hal bölgesindeki yatırımların devamının istenmesi (*Cumhuriyet*, 1.12.1998).

- Küresel ekonomik bunalımın etkilerinin görüşülmesi (*Cumhuriyet* 30.12.1998), bütçe ve faizler konusunda hükümet yetkililerine sorular sorulması (*Sabah*, 30.12.1998).

Dış politika

- Körfez krizine müdahale edip etmeme konusunu görüşme.
- BM Güvenlik Konseyi'nin toplantıya çağrılmasını istemek.
- Ankara'daki BM Güvenlik Konseyi daimi üyesi devletlerin Büyükelçilerinin Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmeleri talebi.
- Irak'ın Ankara Büyükelçisinin Dışişleri Bakanlığı'na davet edilmesi istemi (*Milliyet*, 3.4.1991).
- “Yunanistan'ın Ege'de izlediği gayri hukukî ve tek taraflı kararlara dayalı siyasetini değerlendir”mek (*Cumhuriyet*, 26.3.1987).
- “Dış politik gelişmeleri değerlendirmiş (...), Türkiye aleyhine başlatılan siyasî amaçlı kampanyaların önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması..”(*Milliyet* 23.1.1998).

Kültür-Bilim-Sanat-Öğretim

- 168 bilim insanının “Aydınlanma hareketini ve bilimsel düşüncüyü toplumda yaygınlaştırmayı, ulusal ve demokratik kültürü geliştirmeyi” amaçlayarak kurmak istedikleri Bilim ve Ütopya Vakfı hakkında MGK Genel Sekreterliği'nin olumsuz görüş bildirmesi (Deniz Som, *Cumhuriyet*, 16.7.1997).
- Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü'nden, PKK terörünün işlendiği oyunların yer aldığı bir yarışmanın düzenlenmesinin istenmesi (*Hürriyet*, 15.2.1997).
- Ortaöğretim ders kitaplarına yön verilmesi (*Yeni Yüzyıl*, 11.7.1996; 20.6.1998).
- Ortaöğretimde seçmeli ders olarak Arapça, Rusça, Çince, İtalyanca, İspanyolca okutulmasına “olur” vermek (*Cumhuriyet*, 27.1.1994).
- Flamanca öğretim yapacak İmam-Hatip Lisesi hakkında olumlu görüş bildirmek (*Milliyet*, 2.12.1994).

• Üniversitelerle ilgili olarak MGK Genel Sekreterliği'nden YÖK'e gönderilen gizli yazıdan:

“Üniversiteler ülkemizi ilgilendiren konularda (...) senato kararı ile protesto etme gibi faaliyetlerde bulunmalıdırlar”. “Üniversite disiplin kurumları çalıştırılmaktadır. Disiplini bozan ve gençliği politize ederek normal eğitim, öğretim ortamını menfi yönde etkileyen öğrenciler, disiplin kurullarınca cezalandırılmalıdırlar”, Bunun için üniversitelerce belli aylarda belli raporlar düzenlenmelidir. İstenen raporlar ve ilgili aylar şöyledir: “Yükseköğretim yönetimleri tarafından istihbarat faaliyetlerine gereken önemin verilmesi”(Mart, Ağustos); “devlet aleyhine ve ideolojik faaliyette bulunan ilim adamlarının kitaplarının okutulmaması” (Eylül); “öğretim üyelerinin ders müfredatları dışında ders vermelerini önleyecek tedbirlerin alınması”(Şubat, Eylül); “Yükseköğretim kurumlarındaki kitaplık ve kütüphanelerin denetlenmesi, zararlı yayınların kitap listelerinden çıkarılması, gençliğin devletine bağlı kitap ve yayınlarla bilgilendirilmesi” (Şubat, Eylül); bu konulardaki raporların belirtilen aylarda üniversite yönetimlerince düzenlenip YÖK'e, oradan da MGK Genel Sekreterliği'ne iletilmesi istenmiştir (Abbas Güçlü, *Milliyet*, 13.4.1993).

• MGK Genel Sekreterliği'nden Kültür Bakanlığı'na gönderilen “Gizli” damgalı yazıda, “Kültürlerin Belleği Anadolu” adlı afişle ilgili uyarılar: Sözcüklerin etimolojik kökeni, grafik tasarımı, kavram kargaşası, Osmanlı-Türk kültürlerinin ihmali, vb. (*Sabah*, 4.12.1999)

İnsan hakları

• RTÜK'e süresiz kapatma yetkisi verilmesi görüşünü kabul etmek (*Cumhuriyet*, 28.1.1997).

• Bir “İnsan Hakları Danışma Kurulu” kurmaya karar vermek. Bu kurul; Genelkurmay Başkanlığı, Adalet, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarıyla, MİT ve diğer ilgili kurum ve kuruluşlarca seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. Buna ilişkin bir “gizli belge”, Genel Sekreter Org. Doğan Beyazıt tarafından ilgililere gönderilmiştir. Kurulun görevinin, yabancı ülkelerde Türkiye aleyhine yürütülen kampanyaları etkisiz kılmak olduğu anlaşılmaktadır (*Milliyet*, 6.12.1994).

• İdam cezaların kaldırılması konusunda olumlu tavır belirtmek.

• DGM'lerde subay yargıç bulundurulmasına son verilmesi konusunda olumlu tavır almak^(*).

(*) Şükrü ELEKDAĞ, “Öcalan'ın yargılanması”, *Milliyet*, 1.3.1999; Fikret BİLA, “Askerî üye”, *Milliyet*, 1.3.1999.

29 Ekim kutlamaları

MGK Genel Sekreterliği'nden Genelkurmay Başkanlığı'na, Bakanlıklara, YÖK Başkanlığı'na, Atatürk Kültür, Dil, Tarih Yüksek Kurulu Başkanlığı'na, MİT Müsteşarlığı'na, Basın, Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'ne, Anadolu Ajansı ile TRT Genel Müdürlüğü'ne gönderilen yazıda, 29 Ekim 1998 Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında “İcra Edilecek Faaliyetler” şöyle sıralanmıştır:

- Sivil Toplum Kuruluşlarının öncülüğünde salon ve stadyumlar ile açık alanlarda kutlama programı düzenlenmesi.
- Muhtelif illerde, açık hava konserleri ve imkânlar dahilinde havai fişek gösterileri düzenlenerek en geniş halk katılımının sağlanması, bu etkinliklerin yerel televizyonlardan naklen verilmesinin temin edilmesi,
- Boğaz köprülerinin ışıklandırılması,
- Üniversitelerde halka açık konferans, sempozyum, paneller düzenlenirken, kampüslerde amatör müzik gruplarının ücretsiz konserler vermesi,
- Sivas'tan Ankara'ya Atatürk ve Cumhuriyet treni kaldırılması,
- Okul bahçelerinde en geniş katılımlı toplantıların düzenlenmesi,
- İllerdeki kültür merkezlerinde Atatürk, Cumhuriyet'in ilânı ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili ücretsiz belgesel filmler gösterilmesi,
- Yurtdışındaki Türk dernekleri koordinasyon kurullarınca Cumhuriyet Bayramı kutlama tören ve gösterilerinin tertip edilmesi,
- TRT ve TV kanallarında Atatürk, Cumhuriyet'in ilânı ve Kurtuluş Savaşı ile ilgili belgesel filmlerin yayımlanması,
- Cumhuriyet Bayramı'nda vatandaşların toplu taşıma araçlarından ücretsiz faydalanmalarının sağlanması, vs. (*Radikal*, 28.10.1998).

KAYNAKÇA

- AKYOL, Şener, *Türkiye’de Hukuk Devleti ve Demokrasi İlişkileri* İstanbul 1997.
- Avrupa İnsan Hakları Komisyonu, *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine İlişkin İç - tibat Derlemesi (1955-1967)* , Ankara 1972.
- Barış Partisi, *Yeniden Yapılanma Programı* , 1998.
- CHP-MYK, *Demokratikleşme ve İnsan Hakları Ön Raporu*, 1998.
- CHP-MYK, *Doğu ve Güneydoğu Ön Raporu* 1998.
- DEJARDIN, C./DEBOEK J., *Conformité de la Constitution turque avec la Conven - tion européenne des droits de l’homme*Rapport, 1982.
- Devlet Denetleme Kurulu, *Demokratikleşmeye Engel Oluşturan Yasaların Ayıkla - nıp Düzeltilmesine İlişkin Araştırma ve İnceleme Raporu*, 1997.
- DYP, *Siyasal Hukukun Demokratikleştirilmesi*, II. Demokrasi Programı, 1.
- EKİNCİ, Tarık Ziya, *Vatandaşlık Açısından Kürt Sorunu ve Bir Çözüm Önerisi* , Küyerel yay., İstanbul 1997.
- European Union Commission, *Regular Report from the Commission on Turkey’s Progress Towards Accession* 1998.
- European Union Commission, *Regular Report from the Commission on Turkey’s Progress Towards Accession* 1999.
- European Union Parliament, Committee on Foreign Affairs, Security and Defence Policy, *Report* 1998.
- GEMALMAZ, M.S., *Türkiye’nin Demokrasi Sorunu*, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası yay., İstanbul.
- GÜRSEL, Seyfettin, *Siyasal İstikrar ve İki Turlu Dar Bölge Seçim Sistemi Simülas - yon Modeli* TÜSİAD, 1998.
- HICKS, Neil, *Human Rights in the Republic of Turkey* Lawyers Committee for Human Rights, New York, March 1999.
- Hukuki Araştırmalar Derneği, *Temel Hak ve Özgürlüklerin Önündeki Engeller Ra - poru*, Ankara 1998.
- Human Rights Watch, *Violation of Free Expression in Turkey* February 1999.
- İKV, *Demokrasi ve İnsan Hakları*, İKV yay., İstanbul 1997.
- İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu, *İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu’nun Çalışmaları-I* , Ankara 1998.
- KABOĞLU, İbrahim, *Türkiye’de Düşünce Özgürlüğü*, Türkiye Genç İşadamları Dernekleri Yüksek Kurulu, İstanbul 1997.
- KORKUT, S./ÇOLAK, A./YILDIZ, A., *Türkiye’de Demokratik Rejimin Pekleştirilme - si*, TBMM Araştırma Servisi, Ocak 1995.

- LAKE, Michael, *Turkey: End of Post Report* July 1998.
- Lawyers Committee for Human Rights, *Obstacles to Refom*, Fordham Law School, 1999.
- Mustafa Kemal Derneği, *TÜSİAD'ın Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri Konulu Raporunun Değerlendirilmesi*, Mustafa Kemal Derneği yay., 1997.
- SELÇUK, Sami, *Memur Yargılaması Hakkında*, TÜSİAD, 1997.
- TANÖR, Bülent, *Türkiye'de Demokratikleşme Perspektifleri* TÜSİAD, İstanbul 1997.
- TBMM Başkanlığı'na Bazı Kurum ve Kuruluşlarca Verilmiş ve Ayrıca TBMM'deki Siyasi Partilerin Anayasa Değişikliğine İlişkin Hazırlık Çalışmaları ve Taslak Metinler, *Yeni Bir Anayasa İçin*, TBMM Başkanlığı yay., 1993.
- TEZİÇ, E./YAYLA, Y./BAYRAKTAR, K./YURTCAN, E./ÖZTEK, S./BATUM, S./YÜZBAŞIOĞLU, N., *Yargılama Düzeninde Kalite*, TÜSİAD, 1998.
- TÜSİAD, *İnsan Hakları*, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-5, TÜSİAD, İstanbul 1998.
- TÜSİAD, *Seçimler, TBMM, Hükümet Sistemleri* Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-2, TÜSİAD, İstanbul 1997.
- TÜSİAD, *Siyasal Partiler Yasası*, Demokratik Standartların Yükseltilmesi Paketi Tartışma Toplantıları Dizisi-1, TÜSİAD, İstanbul 1997.
- U.S. Department of State, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1997*, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 1998.
- U.S. Department of State, *Turkey Country Report on Human Rights Practices for 1998*, Bureau of Democracy, Human Rights and Labor, 1999.
- ÜNAL, Şeref, *Milletlerarası Hukuk Açısından Güneydoğu Sorunu ve Terörle Mücadele*, TBMM yay., 1997.

